kafkasya yazıları

TARİH EDEBİYAT KÜLTÜR VE SANAT DOSYASI

An Abstract For Everyone Interested in Caucasia

YIL: BİR SAYI:BİR,

İLKBAHAR 1997

FİYATI:350.000 TL

Kafkasya — **K. Göran Karlsson**
Nüfus Sayımlarında Laz, Gürcü, Çerkes, Abaza — **Fuat Dündar**
Kafkasya Üzerine — **Fannina W. Halle**
Abazalar (Abhazlar) Üzerine Tarihçe — **Hayri Ersoy**
Tarihte Osmanlı Abhazları — **Ömer Büyüka**
Kafdağı'nın Ardı — **Yaşar Bağ**

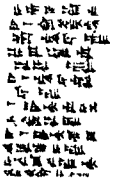
Barış; herkes için her zaman her yerde

Dilimiz İyi Dosta Muhtaçtır — **Kağırmes Boris**
Çeçenler'in Tarihi ve Dili Üzerine — **Tarık Cemal Kutlu**
Gürcü Edebiyatına Genel Bir Bakış — **Fahrettin Çiloğlu**
Çağdaş Gürcü Düzyazısı I — **Manana Kvaçantiradze**
Çağdaş Gürcü Düzyazısı II — **Tamaz Vasadze**
Kafkasya Kültür Kökenli Bir Topluluk: Lazlar — **Ali İhsan Aksamaz**
Lazlar'da Çocuk Oyunları — **M. Recai Özgün**
Çerkesya'daki İkametin Notları — **James Stanislaus Bell**
Beraberce Yaşamak — **Semih S. Dağıstanlı**
Kafkasya Hakkında Seçilmiş 150 Kaynakça — **Cemile M. Hamite**

ÖTEKİ Avrupanın Ortasında Lappi Lapland (Same) Halkı

Kafkasya Yazıları

Çiviyazıları

Kafkasya Yazıları

1997 İlkbahar *Bir*

Çiviyazıları'nın Kafkasya tarihi, edebiyat, politika, sanat ve kültürü
üzerine telif ve çeviri yazılardan oluşan dosyasıdır.
Üç ayda bir yayımlanır.

Kafkasya Yazıları'nda yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına veya çevirmenine aittir. Ancak, şiddeti ve savaşı kışkırtan, şoven bir terminolojiyle halkların kardeşliğine zarar veren yazılar yayımlanmaz.

Yayına Hazırlayanlar
Sezai Sarıoğlu, Özcan Sapan, Levent Sergin

Danışma Kurulu
Hayri Ersoy, Ömer Büyüka, Yaşar Bağ, Ali Çurey
Tarık Cemal Kutlu, Fahrettin Çiloğlu, Ali İhsan Aksamaz
Özalp Göneralp, Semih S. Dağıstanlı

Hukuk Danışmanı
Mercan Polat
0212. 245 02 31

Adres
Caferağa Mah. Sakız Sok. No: 6 / 9 Bahariye / Kadıköy - İstanbul
Tel &Fax : 0212. 349 98 41 - 349 98 05 - 347 05 62 - 347 34 64
E-mail : ozcan_ sapan @ INFO-IST. comlink. de

Kapak
Ali Uğur Alparslan

Abonelik
Yılda 4 sayı yayınlanır.
4 sayı için abonelik ücreti; 1.350.000 TL. Yurtdışı, 50 DM veya 55 Hollanda Florini
TL için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 0031877-4
Hollanda Florini için; Ziraat Bankası, Menkul Kiymetler Şb. Hes. No, 30100/507-5
DM için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 3000987-8

Basıldığı Yer
Ceylan Matbaacılık
Tel, 0212. 517 00 81-82

İçindekiler

An Abstract For Everyone Interested in Caucasia *6*

Kafkasya Yazılarından *7*

Barış; Herkes İçin... Her Zaman... Her Yerde *15*

Kafkasya *19* Klas-Göran Karlsson

Nüfus Sayımlarında Laz, Gürcü, Çerkes, Abaza *21* Fuat Dündar

Kafkasya Üzerine *25* Fannina W. Halle

Abazalar (Abhazlar) Üzerine Tarihçe *31* Hayri Ersoy

Tarihte Osmanlı Abhazları *42* Ömer Büyüka

Kafdağı'nın Ardı *54* Yaşar Bağ

Dilimiz İyi Dosta Muhtaçtır *63* Kağırmes Boris

Çeçenler'in Tarihi ve Dili Üzerine *65* Tarık Cemal Kutlu

Gürcü Edebiyatına Genel Bir Bakış *74* Fahrettin Çiloğlu

Çağdaş Gürcü Düzyazısı I *81* Manana Kvaçantiradze

Çağdaş Gürcü Düzyazısı II *87* Tamaz Vasadze

Kafkasya Kültür Kökenli Bir Topluluk: Lazlar *93* Ali İhsan Aksamaz

Lazlarda Çocuk Oyunları *109* M. Recai Özgün

Çerkesya'daki İkametin Notları *114* James Stanislaus Bell

Beraberce Yaşamak *132* Semih Seyyid Dağıstanlı

Same (Lapon) Halkı *135* Klemens Ludwig

Kafkasya Hakkında Seçilmiş Kaynakça *139* Cemile M. Hamıte

Kafkasya İle İlgili Kitap, Dergi, Kaset *149*

Kafkasya Yazıları

1997 İlkbahar *Bir*

Bu Dosya; *'a...*

An Abstract For Everyone Interested in Caucasia

The liability of the published articles belong to the author or the translator of the article. The articles that provoke violence and war and written in a chauvinist terminology can not be published.

Çiviyazıları presents a publication with the contents; history, literature, politics, art and culture of Caucasia. It is published quarterly.

The liability of the published articles belong to the author or the translator of the article. The articles that provoke violence and war and writen in a chauvinist terminology can not be published.

Kafkasya Yazıları will include articles of researches about history, memories, literature etc. of the nations living in Cauca sia. Furthermore, it will include interviews, demonstrations about newly books, cassettes, magazines. At this matter of point, we have the conscious to the importance of demonstrating books both to centralize and socialize the information.

Four articles are involved in this publication: Caucasia (page 19), On Caucasia (page 25), Hinder Part Of Caucasus (page 54) and The Notes Of Residance In Circassia (page 114).

The Article as "Laz People, Georgian, Circassian, Abkhazian In Census Of The Turkish Republic" (page 21) is a survey. "Ottoman Abkhazians In History" (page 42) makes known Abkhazian in the recent history of the Turkish Republic. At the point of history, language and making known the nations, there are articles as Abkhazians (page 32), The Chechens People (page 65), The Laz People (page 109). In addition, there are three articles about Georgian Literature (page 74)

Another article about Circassian language is; "Our language Is In Need Of An Intimate Friend". You will find a detailed bibliography about Caucasia (page 139) and demonstrations of books, cassettes and magazines about Caucasian Culture.We plan to make known minorities/nations in each publication with a headline"Another". The first minority is Laplanders (page 133)

We will be pleased to receive recommendations and critiques from you. For a better communication,please subscribe to *Kafkasya Yazıları*. You will find detailed information about subcription on page 160. ▲

Kafkasya Yazıları'ndan

Kafkasya Yazıları, bir "açığa çıkarma" çabasıdır: Bastırılanın, bilinç altında bekletilenin açığa çıkarılması; resmi tarihlerin, siyasal, kültürel olarak engellediği her şeyin tarihin konusu haline getirilmesi, insana ve halklara ait sonsuz bilginin açığa çıkarılması. Burada, "görünür" olmanın, açık olmak anlamına gelmediğini vurgulamak gerekiyor.

'Aramakla bulunmaz, ama bulanlar yalnızca arayanlardır'

"Kafkasya karışık bir bölge olmak için ne gerekiyorsa sahiptir. Günümüzde sınırlar henüz kesinleşmemiştir. Bir geçiş yeri olduğu kadar, düşmandan kaçıp sığınılan bir yöredir. Kuzeyden güneye geçiş olanağı, Derbent hizasında Hazar kıyı yolunu denetleyen Demirkapı geçidinden sağlanır. Hıristiyan ve Müslüman efsanelerine göre; Büyük İskender Yecüç Mecüçlerin Orta–doğu'yu istila etmelerini önlemek için, işte bu Demirkapı'yı tutmuştur." (...)[1]

"Kafkasya sahnesinde perde, 1921'de kapandı ve son birkaç yıla gelinceye kadar uluslararası basında bölgeye ilişkin hemen hiçbir haber yer almadı. Onun içindir ki; yetmiş yıl sonra, eski sorunların, sanki arada hiçbir şey olmamış gibi yeniden gün ışığına çıkması herkesi şaşırttı. Ama Kafkasya'nın jeopolitik konumu değişmiş değil ki! Hatta, o zamanlar herkesin istediği yana çekiştirebildiği bir ülkenin, İran'ın, bölgede önemli bir güç olmasıyla birlikte, Kafkasya'nın jeopolitik önemi daha da arttı. Son yılların olayları, etnik kavgaların hâlâ ne kadar canlı olduğunu göstermeye yetiyor. Kafkasya'yı kontrol altında tutan imparatorlukların çözülüp ipleri gevşetmesiyle, eski şeytanlar yeniden ortaya çıkıp tepinmeye başlıyorlar."[2]

Stefanos Yerasimos, kitabının Kafkasya ile ilgili bölümünün ilk ve son paragrafındaki saptamalarla "Kaf(kasya) Dağı"nın ardında yaşanan bütün söylenceyi özetler gibidir. Yerasimos'a göre, Kafkasya Tarihi'nin bütün halklar için kıssadan hissesi şöyledir: Bütün zamanlarda gizli ya da açık; "karışıklık" ve "belirsizlik"... Değişik tarihi konaklarda "Gün ışığına" çıkan gerçekler...

1 Stefanos Yerasimos. "Milliyetler ve Sınırlar". [Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu.] İletişim Yayınları s. 271

2 Stefanos Yerasimos. "Milliyetler ve Sınırlar". [Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu.] İletişim Yayınları s. 349

Gerçekten de tarih boyunca "Kafkasya" sözcüğünün anlamı hiçbir zaman yeterince açık olmadı. Dahası, bir bütün olarak Kafkasya'nın siyasal ve toplumsal tarihi, kapalı devre bir tarih olarak gizli/açık çatışmalar şeklinde yaşandı. Kafkasya halklarının kendilerini ve öteki'ni tarif ederken yaşadıkları gerilimin, Kafkasya ötesi ulusların, Kafkas halklarını baskı altına almak için uyguladıkları yöntemlerin de, bir kapalılığı kışkırttığı, dahası, kural haline getirdiği söylenebilir.

Burada kilit bir sözcük olarak devreye sokulan "kapalılık" sözcüğü, halkların iç dinamikleriyle özgürce kendi tarihlerini kuramayışlarına ait sınırlılık kadar, halkların kapalı devre yaşamaları, içe kıvrılmış sızdırmazlığını imliyor. Burada nesnelliği ve öznelliği, kapalılığı kışkırtan iç içe iki önemli faktör olarak ele alabiliriz.

Ayrıca "açık olamayış" ya da "kapalılık" sözcüğünün imlediği, kendini ve ötekini tarif etmenin gecikmesidir de. Belki de bu nedenle, eski zamanlara dayanan bir tarihi olan Kafkasya halkları için, sözcüğün hem gerçek, hem de mecazi anlamında, "gecikmiş halklar" deyimi kullanılabilir. Gecikmişliğin iç ve dış dinamiklere bağlı nedenleri dışında, burada ifade edilmek istenen şey, bir yargı hükmü geliştirmek değil, bir durumun altını belirtik olarak çizmektir...

Kafkasya Yazıları, bir "açığa çıkarma" çabasıdır: Bastırılanın, bilinç altında bekletilenin açığa çıkarılması; resmi tarihlerin, doğrudan bir sonucu olarak öteki'nin siyasal, kültürel olarak engellediği her şeyin tarihin konusu haline getirilmesi, insana ve halklara ait sonsuz bilginin açığa çıkarılması. Burada, "görünür" olmanın, açık olmak anlamına gelmediğini vurgulamak gerekiyor. Çünkü görünür olan, gerçekle örtüşmediği oranda kapalıdır. Kafkasya Yazıları, görünür kapalılığı da açığa çıkararak, gerçeği özgürleştirmenin tarzını oluşturmaya çalışacaktır.

Belki de ilk defa, değişik tarihsel süreçlerin iç içe geçmesi, üst üste çakışmasıyla Kafkasya denen coğrafya ve orada dibe vurmuş yaşayan yüzlerce halk, dil, kültür, kimlik, özcesi sözcüğün bütün anlamlarında yeni arayışlarla dünyaya "merhaba" demeye başladı...

Açıklığa duyulan gereksinim, kabaca bir modernleşme, halkların bilinç altında biriktirdiği yüzlerce yıllık potansiyeli siyasal bir tarif/tercih şeklinde dışa vurmak olarak ele alınamaz. Halkların tarihini, ya da genel bir soyutlama olarak özgürleşme tarihini politika teorisi ve pratiği ile özdeşleştirmek, tarihi/insanı tek boyuta indirgemek ve eksiltmek anlamına gelir. Kafkasya Yazıları; özgürleşme kavramını, politika teorisinden ve pratiğinden çok daha büyük bir toplam olarak ele alarak tek boyutluluktan çok boyutluluğa bir yönelim çabasıdır.

Açıklık, eski Sovyet sisteminde var olan "özgün" Ulusdevlet'lerin birer birer

çökmesi, ama "yeni" Ulusdevlet'lerin, milliyetçi ya da şoven yönsemelerle oluşması/oluşturulması için yine dışsal etkilerin devreye sokulması gereksinimi olarak da ele alınamaz. Kafkasya'da yıllardır yaşanan geleneksel duruşların birer birer parçalandığı, halkların bilincinin ve pratiğinin kendi tarihlerini kurma anlamında bir durumdan diğer duruma doğru evrildiği açıktır. Belki de bu nedenle, olguların geçiş sürecinden söz edilebilir. Şu anda Kafkasya'da yaşanan genel varoluş pratiği, çok net olarak, açığa çıkmış halkların tarih önünde bir resmi geçidi gibidir... Kafkasya Yazıları, değişik dillerden, kültürlerden halkların bu resmi geçidini izlemek, yorumlamak ve "bir de şöyle düşünün", "gerçeğe bir de böyle bakın" demeye gelen çoğul yazılar toplamı olmayı amaçlıyor ve "alışkanlıkların gücüne" teslim olmamayı ilke edinen bir yerden olgulara bakıyor.

Kafkasya'ya genel bir bakış atılarak, eski biçimlerin görünüş olarak tasfiye edilir "gibi" olduğu kolaylıkla görülebilir. Özgürleşmenin önündeki engellere karşı Kafkasya halkları —doğru ya da yanlış— kendi tercihleriyle bir çıkış yapmıştır. Ne ki, bu yeni biçim öz ve biçim arayışları içinde nelerin yeni ve ilerletici, nelerin eski ve tutucu olduklarını anlayabilecek bakış açısına ve yönteme gereksinim vardır. Gerilim ve çatışmalar, gecikmişliği telafi etmek isteyen halkların kendilerini siyasal ve kültürel olarak tarif etme hızlarıyla, diğer halkların tarifleri ve hızları arasındaki eşitsiz ve bileşik gelişmeden de kaynaklanmaktadır. Bu gerilimin zaman zaman savaşla sonuçlanması ise, savaş psikolojisi içinde gerçeklerin yitip gitmesi, gizlenmesi gibi bir zorluğu içermektedir. Kafkasya'da yaşanan karmaşık ortam, zaman zaman, (ya da çoğu zaman) gerçeklerin, savaşın taktik ve stratejik amaçlarına yenilmesini getirmektedir. Bu bakımdan da Kafkasya Yazıları, savaşa karşı barış kültürünün gelişmesi, kimlik sorununun şovenizmle karıştırılmamasının olanağını da sunmaya çalışacaktır.

Bütün bunlar, Kafkasya halklarının geçmiş ve geçecek pratiklerini, "olgu olarak Kafkasya", "sorun olarak Kafkasya" konsepti içinde, şovenizm ve milliyetçilik ötesi bir başka tarih kurgusuyla ve yöntemle ele almayı gerektiriyor.

Kafkasya Yazıları, aynı alandaki diğer çalışmalar ile ilişkilerini tarif etmek zorundadır. Bu noktada ilkemiz, bir "karşıya almak" ve "rakip" sendromu içinde enerjilerimizi negatif tasnif etmek değil, karşılıklı ilişki içinde, belli bir düzeyin altına düşmeden, "olgu olarak ve sorun olarak Kafkasya gerçeğini" tarihin gözü önüne sermektir. Burada, "sorun"; düzeylerin yarıştırılmasıdır. Eğer bir karşı duruş ve çatışmadan söz edilecekse bu Kafkasya Yazıları'nın iddiası içinde olan ve prensip olarak ele alınan, şoven tarihe karşı bütün zamanlarda karşı duruştur.

Kafkasya halklarının kendilerini yeniden kurmaya çalıştığı bu sürece, Türkiye'den ırkçı ve islami kurgularla yapılan müdahalelerin varlığı da bir başka duruşu gerektiriyor. Bu müdahalelerin siyasal, kültürel, ekonomik ve felsefi boyutlarının açığa çıkarılması şüphesiz Kafkasya Yazıları'nın varoluş nedenlerinden biridir. Burada kritik nokta; şovenizmin bütün neden ve sonuçlarıyla karşı karşıya gelişin direkt politik pratik bir çatışma olmayıp, politik dolayımları da olan ama temelde hegemonik bir mücadele alanı olduğu gerçeğinin bilinmesidir. Çünkü Kafkasya Yazıları, politik bir özne olma amacını, iddiasını hiç taşımıyor. Bu ne mümkün ne de gerekli bir şey. Kafkasya Yazıları, araştırma, inceleme gibi çalışmaların yanısıra, kültürel hegemonyanın taşıyıcısı olmak muradındadır...

Görüntüler ve ardındakiler, nedenler ve sonuçlar...

Kafkasya halklarının günümüzdeki konumunun dışa ve içe dönük bir "fışkırma" olduğu kolaylıkla söylenebilir... Savaş boyutuna varan çatışmalar, kimlik arayışı, halkların kendi "biz"lerini tarif ederken yaşadığı trajik sıkıntılar, halkların öteki "biz"lerle ilişkilerini tarif ederken ortaya çıkan gerilimler, kültürlerin, dillerin, birbirlerini etkileme sürecinin yarattığı, kültürel, sosyolojik sorunlar... Tüm bunlar, günümüzde bir "biçim fışkırması", bir nicelik yoğunlaşması olarak tarihen zuhur etmiş durumdadır. Nevar ki, tam da bu nokta, binlerce görüntü, görüntülerin ardındaki gerçekleri görememenin nedeni de olabilmektedir. Bu nedenle öz ve biçim, görüntüyle gerçeklik, an ile süreç, nicelik ile nitelik birbirine karışmıştır. Kafkasya Yazıları, halkların aleyhine olan bu kaotik durumun aşılmasının mütevazi araçlarından biridir.

Kafkasya halkları, —yine tanımlamalarla gidecek olursak— tarihin ve zamanın biriktirildiği ölü dönemden, açığa çıkma ve gelişme dönemine doğru evrilmektedir. Kendi tarihine ve ötekinin tarihine bakış ve hız sorunu, gerçeklerin ya da halkların kimlik isteklerinin açığa çıktığı anı, bir kriz anı olarak yaşamalarını da getirmiştir.

Resmi tarih yazma isteği (mi?)...

Kafkasya Yazıları içinde yer alacak çalışmalar bir yanıyla tarih çalışması niteliği taşıyacak. Bu çalışmalar, Kafkasya'daki verili durumun nedeni olan resmi tarihe veya resmi tarihlere karşı çıkarken, yeni resmi tarihler oluşturmak amacında olmayacak. Çünkü; resmi tarih(ler)in tekçi ve dogmatik ideolojik ve siyasal kavramlarıyla, çok özgün bir çoğulluk olan Kafkasya gerçeğini anlamak mümkün değil. Kafkasya Yazıları'nın düzlemi, bir sivil tarih çalışması gibi çok iddialı bir proje

olarak da ele alınamaz. Tersine, sivil tarih ve sözlü tarihin olgusal ve kavramsal verileriyle ilişkilenmek, olguları açığa çıkarıcı ve eleştirici bir noktadan tarihin açığa çıkarılmasına, ilerlemeye katkıda bulunmak olarak ele alınabilir. Resmi tarih ile aramıza sınır çekmemizin tarihsel ve yöntemsel nedeni, resmi tarihlerin ötekini dışlayan bir yapısal problemi içermeleri, gerçeğin açığa çıkarılması ve halkların eşit ve özgür yan yana var oluşları karşısında dogmatik olmalarıdır.

Kafkasya'dan zorunlu göçlerin tarihi

Kafkasya Yazıları'nın en özgün yazıları, Kafkasya'dan şu veya bu nedenle, halkların rızası olmadan zorunlu (sorunlu) olarak göç ettirilen halkların durumlarını ele alan yazılar olacak. Bu nedenle Kafkasya Yazıları, Kafkasya bölgesi halklarının durumlarını olgu ve sorun olarak ele alırken, bunun koşutu olarak, bu halkların yaşadıkları diaspora ülkelerindeki bölümünün politika, tarih, halkbilim, dilbilim, sanat ile ilgili durumlarını ele alan yazılar da yayımlayacak.

Sürgün mekanı olarak Kafkasya

Kafkasya halklarının Kafkasya dışına sürülmelerinin yanısıra, değişik halklardan muhaliflerin Kafkasya'ya sürülmeleri gerçeği, tarihin bir ironisidir. Bir başka mekandan, bir başka biz'e ait olan bu bireylerin Kafkasya gerçeği ile temaslarının ortaya çıkardığı, politik ürünler kadar, anı, deneme, şiir gibi sanatsal ürünler de Kafkasya Yazıları'nda yer alacak. Puşkin'den, Lermantov'a kadar değişik yazarların Kafkasya gerçeği ile ilişkilerinin ortaya çıkardığı bu ürünler, bir başka yanıyla bir gerçeğe, içerden ve dışardan bakmak meselesidir. İçerden bakmanın zaman zaman bir körleşme yarattığı, bazen gerçeğin açığa çıkarılmasında ikinci ve üçüncü göze gereksinim duyulduğu düşünüldüğünde bu tür yazıların anlamı ve işlevi anlaşılabilir.

Kafkasya Yazıları, bu nedenle "öteki göz" olmanın imkanı olmaya da çalışacak...

Kafkasya dışındaki öteki halklar...

Dünya tarihinin ya da insanlık tarihinin geldiği ve aşılması gereken noktalardan birinin ulusların, halkların kendi ilişkilerini düzenlemeleri olduğu açık. İşte bu noktada Kafkasya Yazıları, Kafkasya halkları ile ilgili enformasyonun bu halklarca da tanınmasını, bu halklara da taşınmasını iş edinmek için de çıkıyor. Ama tersinden bir kavrayış olarak da, dünyanın diğer coğrafyalarında yaşayan halkların siyasal, kültürel, sosyolojik tarihlerini Kafkasya halklarına anlatacak, tanıtacak yazılar da dergide yer alacak. Bunun en genelde anlamı çoğulcu bir dünyada ya-

şandığı, halkların ancak çoğulcu bir zeminde öteki'yle ilişki kurarak kendini özgürleştirebileceği gerçeğidir. Bu noktada sorun sadece bir bilgi aktarımı değil, ötekini keşfetmek ve kendisi ile öteki arasındaki ilişki ve çelişkilerin bir eşitlik denklemi içinde kurgulanmasını da sağlamaktır. Böyle olmadığında, kimlik arayan halkların karşı çıktıkları şeyin kendisi oldukları, bir başka halkın aleyhine tarih/kimlik kurmaya çalıştıkları bilinmektedir. Dünya tarihi, bu durumun somut örnekleriyle doludur. Kendini baskı altına alan ve tarih dışına düşüren bir nedene karşı çıkarken, bir başka halkın baskı altına alınmasının nedeni olmak ne yazık ki yaşanan tarihin bir paradoksudur...

Bilginin / tartışmanın toplumsallaşması...

Kafkasya çoğulcu bir mekandır. Çok çeşitli halkların, çok çeşitli dilleriyle bir arada yaşadıkları bir mekan. Belki de açığa çıkmanın, ışığa çıkmanın ortaya çıkardığı tarihsel risk, kendi ışığının başkasının ışığını kapaması ve diğer halk için bir kararma nedeni olmasıdır. Bu nedenle halkların birbirine indirgenmemesi, üst üste çakışmaması kadar bu halklara ait bilgilerin ilişki ve çelişkileri içinde herhangi bir halka indirgemeden açığa çıkarılması ve dolaşıma sokularak kamu bilgisi haline getirilmesi gerekiyor. Bu noktada Kafkasya Yazıları, bilgiyi belli bir düzey yakalayarak açığa çıkarmak amacında. Yine bu nokta, bilgi ile kurulan ilişkinin, romantik bir ilişkinin ötesine geçmesi gerçeğidir. Bilgi ve tarih çalışması daha çok gerçeklerle ve olguların tasnifiyle ilgilenir.

Kafkasya bilgisi bir anlamda çoğulculuğu, felsefeden, politikaya ve gündelik yaşama dek kavrama bilgisidir, çoğulculuğun bilgisidir...

Bilginin romantikliği deyimi önemli. Çünkü, Kafkasya gerçeğine salt romantik bir yaklaşım, yaşanan gerçeğin siyasal toplumsal bilgisinin dışlanmasını, bir karadüzen körleşmeyi beraberinde getirecektir. Kafkasya'da yaşananların kimlik sorunundan, iktidar sorununa, sınıf sorunundan, ulus sorununa, edebiyattan sosyolojiye, gündelik hayatın somut pratiğinden, kavramsal bilginin soyut alanına dek birçok düzeyle ilişkili olduğu açık.

Kimliklerin, bireysel ve toplumsal olarak nasıl kurulacağına dair bir projesizlik, an'da takılıp kalmak ve süreci es geçerek, geçmişle, an arasında med–cezir anlamına gelen bir risktir.

Picasso, "ben aramam, bulurum" derken; an ile süreç ilişkisini koparmak mı istemişti? Yoksa tersine, keşfin "bulmak" noktasına vurgu yaparak bir başka şeyin altını çizerek mecaz mı yapıyordu?

Şu anda Kafkasya gerçeğinde olanlar

aslında, "aramak" ve "bulmak" sözcükleri etrafında ele alınabilecek kadar hem yalın hem de karışıktır. Bulunan'ın tarihin ve kimliğin kendi olduğuna dair olgular bir yanda, henüz bulunan pek bir şey olmadığına ve halkların kendilerini ve ötekini arayış içinde olduklarına dair kurgular ve bulgular diğer yanda. Hem iç içe hem de dışdışa bir tarihsel serüven...

Bu nedenle Kafkasya, belki de tarihin, an ve süreç arasındaki en karmaşık fotoğrafıdır... Kafkasya için, Kafkaesk bir ironi demek de mümkündür...

Kafkasya Yazıları, "Dayanışma, halkların zerafetidir" tümcesinden hareketle, bilginin ve araştırmanın da dayanışmasını sağlayacak düzeylerin kapısını aralamak istiyor... Özetle; bilginin, araştırmanın, dayanışmanın zerafeti...

Bütün bunlardan sonra birkaç kısa not düşerek, Kafkasya Yazıları'nın tarif edilmesi ve işlevi bakımından teknik detaylara ilişkin de bazı açıklamalar yapılması gerekiyor.

Kafkasya Yazıları'nın Danışma Kurulu, bir çalışma grubu değildir. Karşılıklı fikir alışverişi yapacağımız bir kurul olmanın dışında bizleri aşan, Kafkasya tarihi ile ilgili bilgi alabileceğimiz, danışabileceğimiz daha doğrusu bize gelen yazı —gerek Türkçe gerekse yabancı dil— ve belgeler üzerinde "okumalar" yapacak "bilirkişiler"e sunma ihtiyacıdır.

Kafkasya Yazıları, tüm Kafkas halklarını kapsıyor. 1. sayımızda bunu çok başardık sayılmayız. Bu, biraz nesnellikle ilgili. Çünkü, Kafkasya halklarının açığa çıkmış bilgileriyle, bu bilgilere sahip gerçek kişilerle temasa geçmek bile başlı başına bir evrim sorunu. Daha doğrusu, Kafkasya Yazıları'nın başarmak istediği bir sorun. Ama bu durumun sürekli böyle olacağı anlamına da gelmez. Çünkü böylesi bir durum nesnelliğe teslim olmak ve sürekli olarak "mazeret beyan ederek" verili duruma teslim olmak anlamına gelir. Bütün Kafkas halklarına dergimizin sayfalarının açık olduğunu söylemek bile gereksiz, çünkü bu, Kafkasya Yazıları'nın varlık koşulu. Kafkasya Yazıları eşit sayfalara bölünmüş, önceden parsellenmiş bir "hisseli halklar dosyası" da değildir. "Dosya" tipi yapılacak bazı sayılar da, sadece bir veya birkaç konunun ele alınması gerekli olabilir. Bu durum, eşitsizliğin bozularak diğer halkların ihmal edildiği anlamına gelmez.

Kafkasya Yazıları; bu coğrafyada yaşayan bütün halkların araştırma, inceleme, tarih, anı, günlük, edebiyat vb. alanlarına ilişkin yazıları içerecek. Kültür-sanat çalışmaları, röportaj, etkinliklerin bilgisi, kitap-dergi-kaset tanıtımıyla donanacak. Bu noktada, Kafkasya ile ilgili literatürün tanıtılması ve üzerinde anlamlı tar-

tışmaların yapılması bakımından, "kitap tanıtımı"nın çok önemli olduğunu ve bilginin hem merkezileşmesi hem de toplumsallaşması bakımından yaşamsal önemde olduğunun bilincindeyiz.

Özetleyecek olursak; Kafkasya Yazıları; "Kafkas insanının sonsuz durumları"nı ele alacak bir çalışma iddiasıyla çıkıyor... ▲

"Herhangi bir türden siyasi tanrıya inanmaya ve o tanrının saflarına katılmaya karşıyım. İkisinin de entelektüel için yakışıksız davranışlar olduğunu düşünüyorum. Entelektüelin suyun kenarında kalması, suya ara sıra ayaklarını soksa da çoğunlukla kuru kalması gerektiği anlamına gelmiyor bu. Bu konuşmaların her satırında, tutkuyla müdahale etmenin, risk almanın, kendini ortaya koymanın, belli ilkelere bağlanmanın, tartışmada yara almaktan korkmamanın ve dünyevi davalar gütmenin bir entelektüel için taşıdığı önem vurgulanıyor."

Edward W. Said.

Barış; Herkes İçin... Her Zaman... Her Yerde...

Barış sizin ellerinizde, Kafdağı'nın ötesinde değil.... Yaşadığınız her yerde Barışı savunmaya, her yeri yaşanabilir kılmaya... Haydi Barış için dayanışmaya... Haydi; "Barış İçin Bir Milyon İmza Girişimi"ni desteklemeye...

Barış hemen şimdi...
Brecht hemen şimdi...

"Gülen/ Korkunç haberi henüz alma mış demektir/ Ne biçim dönemlerdir-ki/ Onca rezillik karşısında bir sus-kunluğu içerdiğin-den/ Ağaçlardan konuşmak neredeyse suç..."*

Dünya, "barış burcuna" girerek, insanın, halkların ve doğanın özgürleşme olanaklarını yarattığı kısa süreçler bir yana, neredeyse varoluşundan bu yana "savaş burcu"ndan hiç çıkmadı. İnsanlık tarihi, görece ilerlemelere karşın, günümüzde de benzer bir ikilemi yaşıyor. Bu trajik ikilem; nitelik ve nicelik olarak birbirinden tamamen farklı iki felsefe ve iki pratik duruş olarak "Savaş ve Barış"tır.

* Bertolt Brecht

Zamane Dünya'yı şark'tan garp'a, garp'tan şark'a, şimal'den cenup'a, cenup'tan şimale de seyretseniz, görülen manzara savaş'tır. Uygarlık ve özgürlük denen insanlığın biriktirdiği kazanımlar ile savaş arasındaki uzlaşmaz çelişkiler sürüyor. İnsanlığın geldiği kör noktalardan birinin "naklen savaş"lar olduğu düşünüldüğünde, barış mücadelesinin daha nice özverilerle yürütülmesi gerektiği ortaya çıkıyor.

Yakından uzağa kendi coğrafyamızdan da baksak dünya, "Yeni Dünya Düzeni"nin bir bağlamı olan Düşük Yoğunluklu Savaş'ın sürdürüldüğü bir anti–insan, bir ateş yuvarlağı gibi. Karadüzen bir körleşme olarak savaşın yarattığı dramın sonuçlarını hergün "ölüm aritmetiği" olarak okuyor, izliyor ya da duyuyoruz.

Haklılık ve haksızlık gerekçeleri, sebepleri ve sonuçları bir yana Kafkasya'da da yaşanan, bu genel tablonun izdüşümüdür. Avuçları aynı çeşmeye uzanırken, şarkıları yanyana düşmüş insanlar sabırla,

şimdiki zaman içinde barış içinde, geleceklerini büyütmek yerine, savaşıyorlar. Oyunları, şarkıları, hatta tarihleri ve kültürleri birbirine karışmış, birbirini etkilemiş halklar, milliyetçi ve şoven yönsemelerin sonucu olarak, kendi varlıklarını öteki halkın varlığı aleyhine kurarak, barışın, özgürlüğün eksilmesine; savaşın ve köleliğin çoğalmasına nesnel olarak katkıda bulunuyorlar.

Birbirine düşman 5 farklı ordunun son altı yıldır savaş alanına çevirdiği Kabil'de ölüm kol geziyor. Görüntüler farklı olabilir... Acılar hep aynı...

Kafkasya halkları arasında, gerilimler, çatışmalar, savaşlar olduğu bir gerçeklik-tir. Ne ki, Kafkas halklarının bütün bu olumsuzluklardan daha büyük ve güçlü, yüzyıllardır oluşturageldikleri bir başka gelenekleri daha vardır: Kardeşlik ve barış...Yakın geçmiş ve şimdiki zaman, ne yazık ki Kafkas halkları için yeni bir karmaşa ve savaş dönemi olarak yaşanmaktadır.Bu gerilimlerin ve savaşların nedeni ne olursa olsun, kimin haksız kimin haklı olduğundan bağımsız olarak açıkça şunları söyleyebiliriz: Savaş, sadece insanın ve Kafkasya'nın eşşiz doğasının tahribi değildir. Savaş, bunların yanısıra Kafkasya halkları arasında çok güçlü olan, barış içinde eşit ve özgür olarak bir arada yaşama kültürünün de tahribidir.

Öyle bir dönemden geçiyoruz ki, yaşadığımız coğrafyada da Brecht'in dediği gibi "ağaçlardan konuşmak neredeyse bir

suç"... Barıştan, halkların eşitliğinden ve özgürlüğünden söz etmek suç. Savaştan, milliyetçilikten, şovenizmden söz etmek ise serbest. Oysa, ağaç dediğin nedir ki; ağaç türkülenerek çiçeklenen Barış'tır. Yaprakları kuşlar, güvercinler, halklar açmış bir düştür imgemizdeki ağaç. Ama, içinde barış, kardeşlik geçtiği için ağaçlardan konuşmak suç. Barış'tan konuşmak suç, içinde ağaçlar, kuşlar, insanlar geçtiği için suç. Belki de şair Cemal Süreya bunu anlatmak için; "Barış demiştir; güvercin tıkmışlardır boğazına" demiştir. "Barış" diyenlerin boğazına güvercin tıkılarak boğulduğu, "insan" diyenlerin boğazına insan tıkılarak boğulduğu bir kirli zaman dilimindeyiz.

Bütün bunlar, barış mücadelesinin ne kadar müşkül olduğunun işaretleri. Düş ve gerçeklik olarak barışı savunmak, barış kimliğini ve kültürünü yaygınlaştırmak ertelenebilir bir şey değil. Yürüdükçe yorulmak, yoruldukça ayak değiştirmek, eşitlik ve özgürlük için daha çok birbirimize doğru koşmak, "hemen şimdi" koşmak gerekiyor...

Şimdiden, düşlerimize; düşlerimizden şimdiye; hemen şimdi...

Brecht, günün birinde avluda rastladığı erik ağacına; "ufaklık büyümeyi pek de istiyor" der... Ama... Belki de zaman kısadır...

*" (...) Aldığı güneş çok az./ Erik ağaçlığına inanan yok onun/ Çünkü bir tek erik olsun, vermemiş/ Ama bir erik ağacı o/ Yaprağından görülüyor bu."**

Ama umut vardı; herşeye karşın diktiğimiz ve büyüttüğümüz "ufaklık" barış ağacıdır, dallarında açmış kuşlarından görülüyor bu. Erik ağacına, barış ağacına inanan milyonlarca insan var dünyada. Aldığı güneşi, suyu çoğaltmak gerek. Bu bizim işimiz, bu halkların işi. "Yukardakiler" ne zaman birşey deseler "sahtelik, düşmanlık ve savaş" içeriyor. Mesele yukardakiler değil zaten, bütün mesele öteki'ler, aşağıdakiler, umutlarından vazgeçmemesi gereken halklar.

Brecht; "Lukullus'un Sorgulanması"nda, Lukullus'un kahramanlıkları (!) yüzünden yaşamları türlü biçimde yıkıma uğramış halktan kişileri yargılayıcı olarak tarihin sahnesine çıkarır. Lukullus'un Uzak Asya'yı istilasında yakıp yıktığı 53 kentin yerinde artık yeller esmektedir. Lukullus, o "büyük kahraman!" Uzak Asya'dan sadece bir kiraz ağacı getirmiştir... 80 bin ölücan'a karşılık bir kiraz ağacı...

Brecht oyununda öğretmeni şöyle dillendirir:

"Bir kiraz ağacı ha! Bu istilayı yapa-

* Bertolt Brecht

bilirdi yalnızca tek bir kişiyle! Oysa o 80.000 kişi yolladı oraya!"

Oyunu "savaşçı kahraman miti"ni yıkan şu tiradla biter:

"Boyuna yenenler yazar yenilenlerin tarihini/ Yenilenlerin çarpıtır/ Yenen, niteliklerini. Dünyadan çekip/ Gider güçsüz olan, ve kalır geriye/ yalan"

Savaşa ve onun ardındaki yalana karşı insani bir soruşturma gerekiyor. Zeytin dalı gücenmesin ama, iddia makamında, halkların imgesi olarak barış burcuna girmiş kiraz ve erik ağacı durmalı...

Kıbrıs'ta yaşanan dram, savaş ve bölünmüşlük; "kim kurtaracak bizi en son kurtarandan" sözünde özetlenmiş gibidir. Kendi ülkesinde göçmen olmaktan daha büyük acı var mıdır?

Rumuz; barış ağacı...
İşaret; hemen şimdi...
Yer; ulusötesi bir dünya, ulusötesi halklar meydanı... ▲

Kafkasya

Avrupa sınırları içinde kabul edilen Kafkasya bölgesi, kuzeyden Maniç nehri, doğudan Hazar Denizi, güneyden İran ile Türkiye ve batıdan Karadeniz ile Azak Denizi tarafından çevrilmiştir. Kuzey Kafkasya stepli düzlük bir bölgedir. Güney bölümü Trans-Kafkasya ise dağlıktır.

Klas - Göran Karlsson

1 — 1991 yılına değin tüm bölge Sovyetler Birliğine aitti. Kafkasya'da düzensiz aralıklarla olan depremler doğayı bozar. En son deprem, 1988'in aralık ayında Ermenistan'da oldu ve 25 000 cana kıydı. Böylesine felaketler yetmiyormuş gibi tarihin başlangıcından bu yana, bu bölgede kanlı çatışmalar olmuştur. Yunanlılar, İranlılar ile; Bizanslılar, Araplar ile çatışmışlardır. 1000 senelerinden beri orada yaşayan Hıristiyan gruplar ile Müslüman Türk grupları arasında çatışmalar oluyor. Trans-Kafkasya'nın doğu bölgeleri birkaç yüzyıllık İslam egemenliğinden Rusların eline geçmiştir. Batı bölgeleri ise Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalmıştır.

Kafkas halklarından bir görüntü

Dağlık Kuzey Kafkasya bölgesi 1860 yıllarında şiddetli bir savaştan sonra Ruslara boyun eğmek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslarla Türkler arasındaki çatışmalar Trans-Kafkasya'da geçmiştir. 1918'de Ermenistan, Azerbaycan ile Gürcüstan, bağımsız cumhuriyet haline geldiler. Ama bu güçsüz cumhuriyetler 1920-21 yıllarında yeniden Rusya tarafından işgal edildiler.

2 — Avrupa sınırları içinde kabul edilen Kafkasya bölgesi, kuzeyden Maniç nehri, doğudan Hazar Denizi, güneyden İran ile Türkiye ve batıdan Karadeniz ile Azak Denizi tarafından çevrilmiştir. Bu bölgenin kuzeyi yani Kuzey Kafkasya stepli düzlük bir bölgedir. Güney bölümü Trans-Kafkasya ise dağlıktır. Kuzeyde karasal iklim, güneyde tropik iklim görülür. Kafkasya'nın en yüksek dağı Elbruz'dur. Elbruz'un iki tepesi vardır (5633m. ve 5592m.).

Bu tepeler uzun zaman önce sönmüş olan yanardağlardır. Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin içinde Karadeniz ile Hazar Denizi arasında bir bölgedir. Bu bölge bugünkü Azerbaycan, Gürcüstan, Ermenistan'ı da içine alır. Kafkas sıradağları bu bölgeyi ikiye ayırır. Doğu Kafkasya ve Trans-Kafkasya. Bölgenin nüfusu kırk ayrı boydan oluşur. Örneğin Ermeniler, Gürcüler, Ruslar ve Türkler. Önemli bir tarım bölgesi olan Kafkasya'da büyük miktarda kömür, doğalgaz, petrol, kurşun, çinko yatakları vardır. Sanayii çok gelişmiştir. Ortaçağ'da Kafkasya'da birkaç küçük devlet vardı. Örneğin Gürcüstan. 1700 ve1800 yıllarında tüm bölge Rusların eline geçmiştir.▲

Çeviren : Ö. Yılmaz

Kaynaklar:
* The Swedish Institut Of International AFFAIRS. (Mayıs-May 1992)
* Bra bökers lexikon. (ilt-volume 13, sayfa-page 67, Helsingborg 1977

Doğusu Batısı Olmayan Sözcükler
Sezai Sarıoğlu

"Kuşlar her yıl Peru'ya ölmeye giderler"

İnsan gittiği her yere kavramlarını da götürür. Gittiği her yerden hatıralar ve kavramlar biriktirerek döner. Bu, yolculuk kavramı ile yolcu kavramı arasında bir ilişkidir... Yolculuk; mekanın, insanın ve sözcüklerin yeni bir karşılaşmasıdır.

Yalnızlığını "yeşilin anayurdu"nda yaşayan, yoldaşlarına "uşağum" diyen birinin yaşadığı mekanı, iç dünyasını anlatmak insandan insana yolculuk yapmakla mümkündü. Siyah-beyaz fotoğrafların bile yeşil çıktığı bir coğrafyada, Karadeniz'de yaşayan Yusuf Ziya Örün ile tanışmak aslında bir parça tarihle, bir parça Rize'yle ve bir parça da Eylül'ün insanlara miras bıraktığı yalnızlıkla tanışmak demektir...

Yalnızlık, gece müziği"...

Çiviyazıları

Nüfus Sayımlarında Laz, Gürcü, Çerkes ve Abaza

Sayımlarda belirlenen diller; yabancı diller (Almanca, İngilizce, İtalyanca vb), islam azınlık/mahalli diller (Kürtçe, Arapça, Abazaca, Çerkesce, Gürcüce, Lazca, Boşnakça, vb.), diğer azınlık dilleri (Rumca, Ermenice, Yahudice/Lozan anlaşmasında azınlık kabul edilenler) diye sınıflandırılmıştır.

Fuat Dündar

1926 yılında İstatistik Teşkilatının kurulmasının ardından, 28 Ekim 1927 yılında ilk Türkiye Cumhuriyeti Nüfus Sayımı yapılmıştır. 1990 yılına kadar, 5 yılda bir yinelenen sayımların, bu tarihte yapılan yasa değişikliği ile 10 yılda bir yapılması kararlaştırılır.

Nüfus sayımları ve Anadil

1985'e kadar, sayımlarda anadil ile ilgili sorular sorulmuştur. Ancak 1990 sayımında bu soru kaldırılmıştır. 1965 yılına kadar yapılan 8 nüfus sayımının anadil istatistik sonuçları kamuoyuna açıklanmış, sonraki 4 sayımın ilgili sonuçları halen açıklanmamıştır. DİE'nin depolarında saklı bulunan bu veriler, Türkiye'deki kimlik sorununun örtbas edilmesi çabasına dahil ediliyor. Sayım sonuçlarının kamuoyundan gizlenmeye başlanmasının en büyük nedeni olarak 2 etmen sayılabilir;

1) 1960'lı yıllarda uyanan ve gelişen Kürt hareketi (49'lar olayı ve DDKO örgütlenmesi)

2) 6-7 Eylül Yağması ve 1964; Rumların sınırdışı edilmesi sonrası gayrımüslim azınlığın nüfusundaki azalmayı dünya ve Türkiye kamuoyundan saklama kaygıları.

Anadili belirleyen sorular

1927-85 yılları arasında yapılan tüm nüfus sayımlarında 'anadil' soruları, sayılan her kişiye yöneltilmiştir. 1927 ve 1935 sayımlarında, 'aile arasında konuşulan dil' sorusuyla anadil belirlenmeye çalışılmıştır. 1940 sayımında 'ev içinde konuşulan dil, 1955'de 'ev halkının kendi aralarında konuştuğu dil'; 1960 ve 1965 sayımlarında ise 'ev içinde ve aile içinde konuşulan dil' şeklini almıştır.

1935 sayımından sonra 2. dil belirlenmeye başlanmıştır. Anadilin yanısıra konuşabildiği ikinci dil tesbiti eklenmiştir.

Kafkas nüfus

Sayımlarda belirlenen diller; yabancı dil-

ler (Almanca, İngilizce, İtalyanca vb), islam azınlık / mahalli diller (Kürtçe, Arapça, Abazaca, Çerkesce, Gürcüce, Lazca, Boşnakça, vb.), diğer azınlık dilleri (Rumca, Ermenice, Yahudice/Lozan anlaşmasında azınlık kabul edilenler) diye sınıflandırılmıştır.

İlk nüfus sayımında anadili Çerkesce olanların miktarı 50 bini kadın olmak üzere 96 bin kişi olarak belirlenmiştir. Ancak diğer Abazaca, Gürcüce, Lazca dilleri ayrıca belirtilmemiş ve sayıları 171.000'i bulan (Almanca ve Bulgarca'da dahil) 'diğer diller' hanesi içinde gösterilmişlerdir.

1927 nüfus sayımına göre, Çerkesce, Kürtçe (% 8.9), Arapça (%3.98) ve Rumca (% 0.88)'dan sonra 4. büyük azınlık dilidir. Çerkesce konuşanla[illegible]ık 5 ile göre dağılımı ise şöyledir (parantez içindeki rakamlarda il nüf[illegible]una oranını vermektedir); Bolu 12 0su (%5.54), Kayseri 13.616 (%5.12), Kocaeli 8.959 (%3.13), Tokat 7.131 (%2.71), Çorum 5.297 kişi (%2.14).

2 [illegible]u ve gerçekler

Sayımlarda belirlenen 2. dil toplamını da hesaba dahil etmek gerekir. Şöyle ki, resmi dilin Türkçe olduğu, ve Türkçe konuş kampanyaları ile öncelikle gayrımüslimlerin, sonra diğer tüm farklı dillerin unutturulması çabası gözönüne getirildiğinde; anadili Türkçe olup, konuştuğu 2. dilin Çerkesce, Abazaca, Gürcüce veya Lazca olması pek mümkün değildir. Aksine bunlar asimilasyonun bir belgesi olarak değerlendirilmelidir. 2. dili işaretlenenler bu kimliğe ait insanlardır. Bir Türk'ün diğer dilleri öğrenmesi, istisnalar dışında pek inandırıcı değildir. Nüfus sayımlarında görevli olanların şöven hisleri ile davranıp bu çarpıtmayı yapmaları rastlanan ve anlatılan şeylerdir.

Sadece Kendi Anadilini bilen nüfus

Sayımlarda kendi anadili dışında başka hiçbir dil bilmeyenlerin sayısı da ciddiye alınacak miktardadır. Örneğin 1945 nüfus sayımında, Abazaca 1.556, Çerkesce 11.252, Lazca 7.662 ve Gürcüce 6.374 kişi; 1. ve 2. anadili olarak işaretlemiş. Soru tarzı hesaba katılırsa bu insanların aile içinde tek bildikleri ve konuştukları dilin 1945 itibariyle kendi anadilleri oldukları görülür.

Tablo'da görüldüğü gibi, 1950 yılına ait 2. dil hanesi boştur. Bu 4 dilin hiçbirisi ayrı ayrı tasnif edilmemiş ve diğer tasnif edilmeyen 5 dil ile birlikte 'diğer diller' hanesi içinde açıklanmış ve bu toplam miktar 304.000 kişi olarak sunulmuştur.

Sayım sonuçları iyice incelendiğinde; her nüfus sayımında bu dilleri anadil olarak konuşanların sayısı ile 2. dil olarak

konuşanların sayısı arasındaki fark azalıyor ve artık bu 4 dil 2. dil olarak konuşulmaya başlanıyor.

Kamuoyuna açıklanan son sayım olan 1965 nüfus sayım sonuçlarına göre bu dilleri konuşanların illere göre dağılımı şöyledir: 1965 sayımında, asimilasyon politikası meyvelerini veriyor ve artık 'aile içi konuşulan' ağırlıklı dil Türkçe oluyor. Abazaca 280, Çerkezce 6.409, Gürcüce 4.042 ve Lazca 3.943 kişi tarafından bilinen tek dil olarak konuşuluyor. Genç ve yeni neslin Türkçeyi öğrenip kendi anadilini konuşmaları bu düşüşün başrolünü oynuyor.

1965 nüfus sayımına göre Lazca, (sadece anadil / 2. dil dahil değil) beyanlara göre genel no 1. konuşulan büyük iller sırası; Artvin 12.090, Rize 5.574, Sakarya 2.671, Kocaeli 2.264 ve Bolu 1.791 kişi. İstanbul 128 kişi belirlenmiş olup diğer iller açık farkla takip etmektedirler. Yani Lazca konuşan nüfus dağılımı bu 5 ilde % 97 civarındadır. Gürcüce; Artvin 7.698, Ordu 4.815, Sakarya 4.535, Samsun 2.350, Bursa 2.938 ve Giresun 2.029.

Çerkezce, Kayseri 17.110, Tokat 5.934, Maraş 4. 185, Samsun 23.401 ve Sivas 2.086.

Abazaca Bolu ve Sakarya'da 2.181 ve 1.351 ile yoğunlaşmaktadır. Geri kalan iller çok geriden takip etmekte ve 100'ün altında olmaktadır.▲

TC Nüfus sayımlarında anadil dağılımı. (Kaynak, DİE 1927, 1935, 1945, 1950, 1955, 1960 ve 1965 Nüfus istatistikleri)

	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965
Gürcüce	-	57000	-	10000	40076	72604	52000	32944
Çerkezce	95901	92000	-	66691	75837	80000	63137	58339
Lazca	-	63000	-	46987	70423	31000	21703	26007
Abazaca	-	10000	-	8602	17200	14000	4689	4563
Gürcüce	-	16000	-	15711	-	47000	54948	48976
Çerkezce	-	15000	-	21032	-	72000	65061	55030
Lazca	-	5000	-	12618	-	19000	38275	59101
Abazaca	-	2000	-	2821	-	12000	8018	7836

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Orta Asya ve Kafkasya Dokümantasyon Merkezi

Seminerler Programı*

21. 01.1997 Susan Layton (Russian Literature and Empire adlı kitabın yazarı)
1) "Kafkasya Rus Edebiyatında: Hayali Coğrafya"
23. 01.1997 2) "Rus Edebiyatında Kafkas Halkı"

18. 02.1997 Prof. Dr. Donalt Rayfield (Queen Mary College, Londra)
"19. Yüzyıl Sonu Gürcüstan Edebiyatında Ulusal Uyanış"
1) Hiperboli'nin Yükselişi ve Düşüşü: Gürcü Edebiyatı Örneği"
20. 02.1997 2) "Terek'in Zehirli Suları"

18. 03.1997 Engin Çizgen (Fotoğrafçılık Tarihi Uzmanı, İstanbul)
"Osmanlı Dönemi Fotoğraflarında Türkiye'deki Kafkas Toplumları"

15. 04.1997 Fatima Gamzatova (Mahaçkale Güzel Sanatlar Müdiresi,Dağıstan)
"MGS Müzesi Koleksiyonlarında Kafkas Savaşlarının Anısı"

20. 05.1997 Sergej Arutjunov (Saint-Petersburg Bilimler Ak. Etnoloji ve Antropoloji Ens. Kafkas Kavimleri Etnografyası Bölümü)
Konu henüz belirlenmedi

17. 06.1997 Regis Gayraud (Fransa)
"İlya Zdeneviç'in (Rusça Yazan Gürcü Yazar) tanıklığı aracılığıyla 20'lı yıllarda İstanbul'daki Rus Göçmenleri"

* Seminerlerin Başlama Saati 17.45'

Nuruziya Sk.No. 22 80072 Beyoğlu-İstanbul Tel: 0212. 244 17 17 - 244 33 27 Fax: 0212. 252 80 91

Kafkasya Üzerine

Kafkasya'nın önemi, Puşkin ve Tolstoy'un şarkılarını söyledikleri özgürlük savaşçılarına duyulan ilgiyle sınırlı kalmamakta, çok daha derinlere gitmektedir. Bugün, tanrılara başkaldırışının cezasını Elbruz'un kayalıklarında zincire vurulmakla çekmekte olan Prometheus'un sırrını çözmeye çalışırken, yarın, İncil'deki tufan efsanesine göre, içindeki insanları ve hayvanlarıyla Nuh'un gemisine sığınak olan Ararat'ın tepelerinde dolaşır.

Fanina W. Halle

Karadeniz ile Hazar denizi arasında uzanan ve destanlarının zenginliği kadar tarih ve etnoloji bakımından da çok önemli bir bölge olan Kafkasya, eski çağlardan beri insanlığın ilgisini çekmiştir. Geçtiğimiz yüzyılda Kafkasyalıların Rus işgalcilere karşı kahramanca direnişi, Rus şairlerinin romantik şiirleriyle bütün Avrupa'da yankı uyandırmışsa da Kafkasya'nın asıl önemi onun öntarihindedir. Bu bölgeye üç defa sürgüne gönderilmiş olan Lermontov'un deyimiyle "Yeryüzünün Kralı" Kafkasya, eğitim ve öğretim görmüş her Avrupalının gönlünde apayrı bir yer tutmaktadır. Bununla beraber, Kafkasya'nın insanlık tarihi bakımından önemi karşısında, bu saydıklarımız geri planda kalmaktadır. Günümüzün kültürlü insanı için Kafkasya'nın önemi, Puşkin ve Tolstoy'un şarkılarını söyledikleri özgürlük savaşçılarına duyulan ilgiyle sınırlı kalmamakta, çok daha derinlere gitmektedir. Günümüzün kültürlü insanı bugün, tanrılara başkaldırışının cezasını Elbruz'un kayalıklarında zincire vurulmakla çekmekte olan Prometheus'un sırrını çözmeye çalışırken, yarın, İncil'deki tufan efsanesine göre, içindeki insanları ve hayvanlarıyla Nuh'un gemisine sığınak olan Ararat'ın tepelerinde dolaşır. Amazonların anayurdu da doğal olarak Kafkasya'da aranmaktadır.

Kafkasya bilimsel araştırmalara ancak son on yıl içinde açıldı ve özellikle, bugüne kadar varlığı bilinmeyen dillerin ve halkların incelenmesi çok önemli bilgilerin gün ışığına çıkmasına neden oldu. Tarihin karanlıklarından günümüze ulaşmış olan Yunan ve Sami efsaneleriyle çoğunu İncil ve Tevrat'tan bildiğimiz hikayeler, bizi Kafkasya'ya götürmekle kalmadıkları gibi, Kafkas halkları arasında yaşayan efsanelere de tıpa tıp uymaktadırlar. Bundan başka, çoğu yazıyı bilmeyen Kafkas dilleri incelendiğinde, bu efsanelerin nasıl meydana çıktıkları konusunda bizlere şaşırtıcı ipuçları vermektedir. Gürcü dili dışında, günümüze kadar daha incelenmemiş olan Kafkas dillerini Avrupalı dilbi-

limciler başlı başına ayrı bir dil grubu olarak sınıflandırmaktadırlar. Dillerin ve kabilelerin çokluğu, bilim adamlarını nereden işe başlamak gerektiği konusunda çaresizlik içinde bırakmaktadır. Bugünkü Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcüstan cumhuriyetleri ve özerk bölgeleriyle Kuzey Kafkasya, adlarıyla, Kafkasya'da yaşayan halkların sadece çok küçük bir bölümünü temsil etmektedirler. Kafkasya'nın yerlilerinden başka bölgede Türk, Sami ve İndo-Germen halkları da bulunmaktadır. En büyük kargaşa dil alanındadır. 1926 yılı nüfus sayımında, yalnız Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden bir milyon nüfuslu Dağıstan'da 32 dil konuşan 81 kabile sayılmıştır! Bir Arap yazarı Dağıstan'a, haklı olarak "Diller Dağı" adını vermiştir. Burada öyle diller vardır ki yalnız tek bir aul'da, ya da bir aul'un bir iki evinde konuşulmaktadır!

Kafkas dillerini bilimsel olarak araştırmak yolunda ilk adımı atan, Leningrad Üniversitesi akademisyenlerinden M. Marr olmuştur. Marr, Kafkas dillerine, Nuh'un üç oğlundan birinin adına atfen Yafetik Diller adını verdi. Kafkasya'yı yalnız diller bakımından değil, halklar bakımından da bir bütün olarak ele aldı. Diller üzerinde yapılan araştırmalar ilerledikçe Kafkasya'nın, Akdeniz bölgesi uygarlığı, daha doğru bir deyimle bütün insanlık için önemi ortaya çıkmaya başladı. Ne var ki, Batı Avrupa'daki bilim çevrelerinde kök salmış önyargılara[1] ters düşen bu gerçeğin, Sovyetler Birliği dışında da tanıtılması için hiç bir çaba gösterilmedi.

Marr'ın araştırmalarıyla vardığı sonuçlardan biri, bugün kesinlik kazanmış bulunmaktadır. Avrupa'nın en batısında, Pirene yarımadasında, Fransa ile İspanya arasında sıkışmış kendi kültürü ve dili olan küçük bir dağ halkı yaşamaktadır: İberyalıların torunları olarak kabul edilen Bask'lar. Yüzlerce yıl kafa yoran bilim adamları Bask dilini, insanlığın 18 dil gurubundan hiç biri içine koyamamış ve bu dile ayrı bir yer vermek zorunda kalmışlardı. Kafkas dilleri üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler, Baskça'nın da Kafkas dilleri grubuna girdiğini, özellikle, eski Yunanlılarca Abask adı verilen Abkhazların diliyle akraba olduğunu kanıtlarıyla ortaya koymuş bulunmaktadır. Daha sonraları, Kafkas dillerinin Doğu'daki bir akrabası daha bulundu: Orta Asya'da Pamir yakınlarında konuşulan Verşik dili. Bu dili konuşan halkın da bir dağ halkı olması rastlantı eseri olmasa gerek. Böylece, Kafkas halklarının Avrupalı ve Asyalı iki halkla, Basklar ve Verşiklerle dil akrabalığı kesinlik kazanmış oldu.

Kafkas dilleri üzerinde yapılan araştır

1 Bu önyargılarla, Avrupalı bilim adamlarının "İnsanlığın her şeyi Yunan ve Roma uygarlıklarına borçlu olduğu" iddiaları kastediliyor.

malar gittikçe genişlemekte ve bu diller arasındaki yakınlığı ortaya koymakta ve insanlık tarihi alanında incelemelerde bulunan dilbilimin sınırlarını zorlamaktadır. [1]

Marr'ın araştırmalarından çok önce, tarihçiler, daha Hint-Avrupa ve Hamito-Sami kökenli halklar gelip oralara yerleşmeden önce Akdeniz bölgesinde bir uygarlığın varlığını biliyorlardı. Geçen yüzyılın ortalarında Akdenizi çeviren Avrupa, Asya ve Afrika kıyılarında yapılan arkeolojik kazılarla elde edilen bilgiler, İndo-Germen ve Hamito-Sami kökenli olmayan esrarengiz bir "üçüncü etnik faktör" sorusunu ortaya getirmişti. Bu etnik faktörün, bütün Akdeniz bölgesinde varlığını göstermiş olması gerekiyordu. Arkeolojik kazılar, eski Yunan ve Roma uygarlıklarından önce bu bölgede başka bir kültürün var olduğunu ve bu kültürün, bölgeye sonradan gelip yerleşen İndo-Germen ve Hamito-Sami halklara bir ekin tarlası vazifesi gördüğü ve onların uygarlıklarına kaynak teşkil ettiği yolundaki kuşkuları kuvvetlendiriyordu. Nitekim, bu eski uygarlık yalnız Akdeniz kıyılarında kalmamış, adalara, özellikle Kıbrıs ile Girit'e, önasya'ya ve Anadolu'ya da yayılmıştı. Bu kültürü yayan halkların adlarını, yazılarının bir kısmı hala çözülememiş olan eski anıt ve kitabelerden öğreniyoruz. Bunlar, Anadolu'da Frigyalılar, Likyalılar, Kafkasyalılar; Filistin'de Filistinliler; İspanya'da İberyalılar; İtalya ve Yunanistan'da ise Etrüskler'le Pelasgi'lerdir [2]

Bu bilgilerden şimdi, kendiliğinden ikinci bir sonuç çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar Kafkas dillerinin belirli bir ırkın değil, izleri sekiz bin yıl öncesine kadar giden ve bütün Akdeniz bölgesine yayılmış ortak bir kültürün dilleri olduğunu gösteriyor. Marr'a göre Kafkas dilleri genetik bakımdan akrabadırlar ve bugün Kafkasya'da sözcük hazinesi ve yapısı değişmemiş binlerce yıllık diller konuşulmaktadır. Bir başka deyişle bu, şu anlama gelmektedir: Tarih öncesi bir zamanda Kafkas dillerini konuşan halklar geniş bir alana yayılmış bulunmaktaydılar. Tarihin başlangıcı sayılacak çağlarda[3] bu geniş bölgelere akın eden başka halkların baskısıyla bir çember içine alınmışlar ve gerile

1 Nitekim bugün, Hurri ve Urartu dillerinin Doğu Kafkas dilleriyle akrabalığı ispatlanmış bulunmaktadır. İlgi duyanlar Prof. İ. M. Diakonoff ve Dr. S. A. Starostin'in 1986 yılında Münih'te yayınlanan "Hurro-Urartian As An Eastern Caucasian Language" adlı eserine başvurabilirler. Yine bu eserde, Hati diliyle Abkhaz-Adığe dillerinin akrabalığının kanıtlanmaya ortaya konulduğu ve Vyaçeslaf adında ki bir bilginin bu konudaki eserinin baskıda olduğu belirtiliyor.

2 T. R. Glover "The Ancient World" (Eski Dünya) adlı kitabında eski Yunanlıların en çok Frigyalılarla Lidyalılardan etkilenmiş olduklarını belirtiyor.

3 Yazının icadı, tarihin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

ye gerileye Kafkasya, Pirene ve Pamir gibi dağlık yörelere sıkışıp kalmışlardı.

Kafkas dillerinin bugünkü dilbilim için önemi, bu dillerde hala, binlerce yıl öncesinin gramer özelliklerinin bulunuyor olmasıdır. Marr, "Kafkasyalılar, dillerinin binlerce yıllık gramer yapısından kopmamışlardır" demektedir.

Birkaç bin yıllık yazılı tarihimizin başlangıcında, Akdeniz bölgesinde üç etnik grup göze çarpmaktadır: Hint-Avrupalılar, Hamito-Samiler ve Yafetiler. Yafetilerin (Kafkas halklarının) Kafkasya'daki dağlık bölgelere sıkışmış olduklarını belirtmiştik. Tarih boyunca Batı'nın Doğu'yla savaşı, ataerkil toplumlarla anaerkil toplumların[1] güreşmesi olduğu gibi, bir zamanlar Kafkas halklarının yaşadıkları batı bölgelerine yayılmaya başlayan Romalılar ve Yunanlılar gibi ataerkil toplumların birbirleriyle yarışmasıydı da.

Tarih öncesinde batıda yaşayan İberyalılar, Etrüskler ve Pelasgiler anaerkil toplumlardı. Arkeolojik araştırma ve bulgular, bu gerçeği tartışma götürmeyecek bir kesinlikle ortaya koymuş bulunuyor. Bu gerçeğin en belirgin örneğini Girit adasındaki Miken kültürünün bıraktığı tarihi eserlerde görüyoruz. Ege kültür bölgesindeki kral Minos'un ülkesinde, ne İndo-Germen, ne de Sami olan çok eski esrarengiz bir halk yaşadığı ve bu toplumda kadınlara erkeklerden üstün bir yer verildiği eskiden beri biliniyordu. H. Th. Bosart, arkeolojik bulgulara dayanarak bu kültür hakkında şöyle demektedir: "Tarihin hiçbir çağında kadın, burada görüldüğü kadar büyük bir rol oynamamıştır. Kadının, özel hayatında ve evinin dışında gördüğü sevgi ve saygı öylesine büyüktü ki, bu özellik sanat eserlerinde dile getirilmektedir. Bütün tanrı heykelleri ve insan tasvirleri hep kadın olarak görülüyor. Kadın, yalnız din işlerini yürütmekle kalmıyor, eşit haklara sahip bir kişi olarak her zaman erkeğin yanında yerini alıyor. Her zevki erkekle paylaşıyor, tek başına ava giderek vahşi hayvanlarla boğuşuyor. Düşmanla çarpışma işi de yalnız erkeklere bırakılmıyor, Amazon efsanelerinde olduğu gibi erkeğin yanısıra düşmana karşı çarpışıyor".

Burada eski Girit için söylenenler Kafkasya için de geçerlidir. Çünkü, ileride göreceğimiz gibi Kafkas halklarında da kadın en ön planda yer alıyordu ve bunun izlerine günümüzde de rastlanmaktadır.

Rus şairlerinin destanlaştırdığı Kafkas dağlılarının, Çar'ın kolonistlerine karşı kahramanca direnişleri, Kafkasya'nın tarihteki özel yerini edebileştirmektedir.

1 Bu iki yeni Türkçe sözcükle "Yalnız erkeklerin sözü geçen ve kadına eşit haklar tanınmayan (ataerkil)" toplumlarla "Kadının en azından erkeklerle eşit haklara sahip olduğu ve sözü geçtiği (anaerkil)" toplumları kastediliyor.

Buradaki yüce dağlar, eski zamanlardan beri bölgeye yapılan saldırılarda dağlı halklar için bir kalkan görevi yapmışlardır. Derbent yakınlarındaki deniz sahili eskiden beri Asya'dan gelen saldırılarda köprü rolü oynamıştır. Büyük İskender bile bu yolu seçmiştir! Çarlık Rusyasının ordularına karşı direniş, zamanla birkaç kabilenin direnişi olmaktan çıkmış ve özgürlük savaşı haline dönüşerek yeni bir anlam kazanmıştır. Ama, bu savaşı bütün Kafkasya'ya sıçratmak için özgürlüksever Abkhaz ve Adigelerin gücü yeterli değildi. Bu işi başarabilmek için İslam'ın gücünü kullanmak gerekiyordu.

Geçtiğimiz yüzyılın başında girişilen Kafkasya'nın işgali işinin ancak 1864 yılında tamamlanabildiği düşünülürse, bu direnişin gücü ancak o zaman anlaşılabilir. "İmam"ların öncülüğünde yavaş yavaş bütün Kafkasya'ya yayılan özgürlük savaşı, cesareti, halkları harekete geçirmekteki ustalığı, politik ve taktik yeteneği şüpheye yer bırakmayan milli kahraman Şamil'in kişiliğinde gerçek önderini buldu. Şamil, bugün de Kafkasya'da en çok sevilen ve sayılan milli kahramandır. Ne yazık ki Şamil'in oynadığı rol ve boşa çıkan çabaları, saf Kafkas kültürünün Arap kültürüne yenilmesine sebep oldu.

Özgürlük savaşının kaybedilmesinden sonra yüzbinlerce Adige, Abkhaz ve başka dağ halkları Türkiye'nin Avrupa yakasındaki topraklarına ve Anadolu'ya göçe başladı. Rus fatihler bu göçü bir yandan teşvik ederlerken, bir yandan da halkları göçe zorladılar. Bu da, pek çok Kafkas halkının helak olmasına neden oldu. Karadeniz kıyıları, yurtlarından kovulan ve Türkiye'ye giderken yolda ölen Çerkeslerin, özellikle kadınların mezarlarıyla doludur. 1860 yılından sonra yoğunlaşan kolonizasyon, "Yeryüzünün Kralı" Kafkasya'nın çehresini bozdu, canlı bir tarih parçasını yoketti.

Etrüsklerin ise bir Kafkas halkı olduğu ihtimali gün geçtikçe kuvvetlenmektedir. Yunan alfabesine benzer bir alfabeyle yazılmış olan yazıları okunmuşsa da dilleri henüz kesinlikle çözülememiştir. İtalya'nın Toskana bölgesinde bulunan bir oyun zarında 1'den 6'ya kadar olan sayıların adları yazılıdır. Yalnız bilginler, bu sayıların gerçek sırasını bir türlü kestirememektedirler. Bu yüzden de sayıları, tahminleri üzerine sıraya koymuşlardır: Thu: 1, zal: 2, si: 3, sa: 4, makh: 5, huth: 6. Bunlardan thu. zal, si ve huth, bugün Adige dilindeki zı, t'u, şı ve khı sayılarıyla şaşırtıcı bir benzerlik göstermektedir. Yine, Etrüsk dilinde "yazı yazmak" anlamına geldiği kesinlik kazanmış olan "zikhe" ile Adigece "Tkhı" aynı şaşırtıcı benzerliği göstermektedir. Bilginler, "Masan tiurunias" cümlesini "Masan ayında" diye çeviriyorlar. Buradaki Masan ile Adigece "ay" anlamına gelen "Maze" nin benzerliği de rastlantı olmasa gerek. Ya okunabi-

len ama anlamları bilinmeyen "thamuce" ve "satene" / "satena" diye yazılan sözcükler? Bunlar "Thamate" ile "Setenay" olmasınlar?...

Etrüsklerin, Yunanlıları çileden çıkaran bir özellikleri kadınlarına aşırı değer vermeleri ve kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarıydı. Etrüsklerin bronz işçiliğindeki ustalıkları, tehlikeli at oyunları ve yarışları tertip etmeleri, mezarlarını at resim ve kabartmalarıyla süslemeleri... Bütün bunlar bir raslantı olabilir mi?* ▲

Çeviri: Ali Çurey

* Avusturyalı bayan Dr. Fannina W. Halle'nin 1937 yılında Hollanda'da yayınlanmış olan *Sovyetlerin Doğusunda Kadın* adlı makalesidir.

Avrupa*

Fenikeliler adını taşıyan bu kitapta *Avrupa* adı üzerine çok kısa bilgi var. "Herodot bile ileri sürdüğü tüm varsayımlara karşı, bu süzcüğün nereden geldiğini bilmediğini itiraf ediyor"[1] Sarıya boyalı altbaşlık ise şu: "Avrupa —Bir Sami (dili) adı (yani Sami dillerinden bir sözcük). Zeus'un beyaz boğa kılığına girip Fenike kralı Agenor'un (Fenike dilinde adı Kanaan, Kenan?) kızı Avrupa'yı kaçırışı v.b. anlatılıyor. Yani, bilinen şeyler. Yazının sonundaki paragrafın çevirisi şu:

"Bu sözcük EVR-OPE değil de EVROPE diye okunacak olursa (Yunanca'da) 'hayvan otlatmaya elverişli' ya da 'iyi sulanmış' anlamlarına geldiğini ileri sürenler var. Bir başka gurup bilgin ise bu sözcüğün Sami dillerinde 'karanlık, esmer' anlamına gelen EREB sözcüğünden geldiği varsayımını öne sürüyor." (Ereb— Arap?) Avrupa toprakları Fenike'ye göre günbatımına düştüğü için 'karanlık topraklar' anlamına kullanılmış Ereb sözcüğünden geldiği görüşünde olanlara da değinilmiş yazıda.

Kimilerine göre Avrupa 'yüzü geniş' demekmiş. Ay tanrıçasının başka bir adı olabilirmiş. Ve bu ad, Fenike dilinde Aşera —Astarte haline dönüşmüş. Sözcüğün eski Yunanca okunuşu: Evrope, yeni Yun. ok. Evropi[2]. ▲

Çeviri: Ali Çurey

* *Bilgi için: Donald Strong'un "The Early Etrusans" adlı eserine başvurulabilir*

1 Age. Sayfa 161
2 Age. Sayfa 6

Abazalar (Abhazlar) Üzerine Tarihçe

20. yüzyılın başlarında filizlenmeye başlayan Abhazya'daki sosyal demokrat örgütlenmeler Gudouta, Gagra ve Samurzakan bölgelerinde silahlı grupların oluşturulmasına ve 1905 yılında ayaklanmaya zemin hazırladı. Bağımsızlık hareketi bastırıldı, Eşba, Gulya, Çocua gibi aydınlar ortaya çıktı ve ulusal bilinç doğrultusunda önemli edebi eserler verdiler.

Hayri Ersoy

Tarihçe

Kuzeyden Kafkas Dağları, güneyden Karadeniz, batıdan Psov, doğudan İngur nehirleri ile sınırlanmış küçük ülkelerinde paleolitik çağlardan beri yaşayan Abhazlar, çağlar boyu birçok kavimin istilasına uğramalarına karşın varlıklarını koruyabilmişlerdir.

MÖ 13-12 yüzyıllarda kurulmuş olan Kolkhide Krallığı'nın maden merkezi olan Abhazya ve Abhaz halkı, bu krallık MS 2. yüzyılda Romalılar tarafından yıkılınca krallığın bünyesinde bulunan Laz ve Megrel halkları gibi Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. Bu dönemlerde Abhazlar; Abazgi, Apsil, Sanıg ve Misimyan adı altında dört ana unsurdan oluşuyordu.

MS 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yerini alan Bizans, Kolkhide (Abhazya ve Lazistan) ülkesinin de yeni sahibiydi. MS 5. yüzyılda Egrisi ya da öbür adıyla Lazika Krallığı bünyesinde toplanan ve Bizin'a kısmi bir özerklikle bağlı olan halklardan Abazgiler 6. yüzyılda Egrisi Krallığı ile aynı statüde bir yönetim vücuda getirdiler.

6. ve 7. yüzyıllarda Güney Kafkasya Sasaniler yönetimindeki güçlü Pers İmparatorluğu ile Bizanslılar arasında bir boy ölçüşme sahası oldu. Bu dönemde genellikle Gürcüstan Perslerin, Lazika ve Abhazya Bizanslıların egemenliğinde bulunuyordu. Yine 6. yüzyılın ilk yarısında Laz ve Abhaz halkları Hıristiyanlığı benimsedi. Bunda İmparator Jüstinyen'in büyük rolü vardı.

6. yüzyılın ortalarında (550) Abhaz kökenli halklardan Abazgiler, Apiller ve Misimyanlar, Bizans İmparatorluğuna karşı ayrı ayrı bağımsızlık savaşı verdiler. Abazgiller ve Misimyanlar çağın savaş devi Bizans'a karşı Kafkasya bağımsızlık savaşları tarihinin belki de en büyük destanlarını yarattılar, ancak sonuçta yenilmekten kurtulamadılar. Her iki halk da, bu savaşta nüfusunun önemli bir bölümünü

kaybettiği gibi sağ kalanların büyük bir kısmı da savaşı kazanan Bizanslılar tarafından köle yapılıp satıldı. Baş kaldıran diğer Abhaz halkı Apsiller ise, karşılıklı görüşmeler yolu ile savaşmadan ikna edildi.

MS 7. yüzyılın otuzlu yıllarına doğru, çağın iki devi Persler (İran) ve Bizans'ı ürküten yeni bir güç ortaya çıktı. Bu, yeni bir dinin de temsilcileri olan, Ortadoğu'nun Arapları idi. Yaklaşık iki asır birbiriyle hiç durmamacasına savaşan Pers ve Bizans oldukça yıpranmıştı. Araplar bunu fırsat bilip güneyden Bizans ve Pers topraklarına saldırdılar. Özellikle Pers, Araplara fazla karşı koyamadı. Arap orduları kısa bir sürede Güney Kafkasya'ya ulaştılar. Pers egemenliği altındaki İberya toprakları (Gürcüstan) Arapların eline geçti (654). Önlerine gelen her gücü silindir gibi ezen Arap ordularının karşısında Bizans orduları da duramadı. Kendi derdine düşen Bizans, Araplar'ın Lazika ve Abhazya'ya saldırmasına seyirci kaldı. Araplar Halife Muaviye zamanında 680 yılında Konstantinopol (İstanbul)'u bile kuşattılar.

7. yüzyılın sonlarına doğru Arap orduları Lazika üzerine yürüdüler. Amaçları, Kuzey Kafkasya'dan güneye inen yolları ele geçirip, Hazarların güneye inmesini engellemekti. Hazarlarla, Abhazların politik-askeri ilişkileri vardı. Bu nedenle Arapların Abhazya'yı işgal etmeleri zordu. Arapların Abhazya topraklarına göz dikmelerinin bir nedeni de işgal altındaki Gürcüstan ve Ermenistan topraklarından Araplardan kaçanların Abhazya'ya sığınmasıydı.

737. yılının ortalarında Mervan komutasında güçlü bir Arap ordusu, İberya (Gürcü) prensleri Mir ve Arçil'i izleme bahanesiyle, Lazika ve Abhazya üzerine yürüdü. Önce Lazika'yı işgal edip yağmaladılar. Sonra Ahbazya'ya geçtiler. Önlerine gelen kale ve şehirleri yakıp yıkarak Anakopua önlerine geldiler.

Abhaz (Abazgia) ordusu Anakopua kalesinde Arapları durdurup şiddetli bir savunmadan sonra geri püskürttü. Komutan Sağır Mervan Güney Kafkasya cephesinde ilk yenilgisini Anakopua'ra almış oluyordu.

Bizanslıların bu savaşta Abhazlara en küçük bir katkısı olmamıştı. İmparator, Ahbaz hükümdarı Leon I'e ve İberya prensleri Mir ve Arçil'e birer mektup gönderdi. Ahbaz Kralı'na şöyle yazmıştı: "... Ahbazya yönetimini sana ve oğullarına bırakıyorum. Sana sığınan Gürcü hükümdarlarını ve vatandaşlarını korudun. Korumayı sürdür. Lazika topraklarına da zarar verme. Onlar senin yanındayken de, gittikten sonra da..."*

Bu zafer bağımsız ve güçlü Ahbaz

* Greg Amıcba -Ortaçağda Abhazya Sohum 1977

Krallığının temel taşı olmuştur. Arap-Ah baz savaşları bundan sonra da sürdü.

Abhaz Krallığı kısa sürede Abhazya'dan başka Lazika, Batı ve Güney Gürcüstan topraklarını ele geçirip Ermenistan Krallığı'na komşu oldu. Ermeni ve Abhaz Kralları uzun yıllar Gürcüstan toprakları için savaştılar. 10. yüzyılın başlarında bu mücadeleler sürerken Abhaz Kralı, Konstantin III'ün kızı, Ermenistan Kralı'nın oğluyla evlendi. 904 yılında Ermenistan Krallığı yıkılınca tüm Gürcüstan Abhazların eline geçti. Konstantin'in yerine geçen Georgi II'nin tarihçiler tarafından çizilen profili onun dindar, iyiliksever ve kahraman olduğunu göstermektedir. Ondan sonraki krallar için de benzer profiller çizilmektedir. Bu krallardan Dimitri II, taht geçer geçmez Georgi'nin oğlu Feodosi ile taht kavgasına girişti. Feodosi Abhaz Krallığı bünyesinde bulunan Gürcü feodalleri tarafından destekleniyordu. Dimitri II ölünce yerine yine Kör Feodosi geçti. Kör Feodosi dönemi Abhaz Krallığı'nda kargaşalar ve huzursuzluk dönemidir. Feodosi ülkeyi yönetememektedir. Bunun üzerine Abhaz feodalleri Feodosi'yi tahttan indirip, kızkardeşi Grandukht'un oğlu Bagrat'ı Abhaz Krallığı tahtına geçirdiler. Grandukht, Tao-Klarcet prensi Gurgen'in karısı ve Kartvelya Kraliçesiydi. [1]

Bagrat III, Abhaz yeğeni olmasına rağmen baba tarafından Kartvel olduğu için önce Abhaz Kralı, sonra da Abhaz-Kartvel Kralı olarak anılmaya başlandı. Ancak Bizans, Pers ve Arap kaynaklarında, Bagrat ve sonrasında başa geçen kralara yine Abhaz kralları denmiştir. Nitekim Gürcüstan tarihinin yüz akı olan Kraliçe Tamara'nın sanı bile "Abhaz, Ran, Kahet Sometlerin Kraliçesi'dir. [2]

Bagrat IV (1027-1072) Tiflis'i de müslümanlardan aldıktan sonra kendini "Abhaz, Kartili, Kah ve Ran Kralı" ilan etti. [3]

Selçuklu Devleti 1049 yılından itibaren bu ülkeye akınlar düzenlemeye başladı ve 1088'de Tiflis'i Abhazlardan geri aldı. [4]

Bundari 1064 yılında Alparslan'ın Abhaz Kralı Bagrat Geyureg'i kendisiyle barış yapmaya zorladığını ve kızı ile evlendiğini söylemektedir. Abhaz Krallığı'nın kendi güçleri ile Selçukluları durduramayacağı anlaşılınca David II (1089-1125) Kuzey Kafkasya'da Hazarların yerini almış olan Kıpçaklardan, kısmen Hıristiyanlaşmış bir grubu Daryal geçidi yolu ile Gürcüstan'a geçirip Kahetya'ya yerleştirdi. Ancak bazı tarihçiler, Kuzey Kafkas'-

1 Yuri Voronov Apsnıkapşi Gazetesi-Sohum (21 Haziran 1989 günlü sayısı)

2 İslam Ansiklopedisi Gürcüler bahsi.

3 A g.e

4 A.g.e

ya'dan güneye geçirilen bu grubun Kıpçaklar olmayıp Abhazların kardeşleri olan Kuzey Kafkasyalı Çerkes halkları olduğunu savunuyorlar. [1]

David II, bu göçmenlerden 50.000 kişilik bir ordu teşkil etti. Bu ordunun da yardımıyla önce isyan eden Gürcü prenslerinin isyanını bastırdı, sonra da 1122 yılında Tiflis'i geri aldı.

Kral David II'nin ve hemen onu izleyen halefinin taşıdığı ünvan bilinmemektedir. Ancak David II'nin torunu Georgi III (1156-1184)'in 1178 tarihli fermanındaki "Tanrının inayeti ile Abhaz, Kartli, Ran, Kah ve Sometlerin Kralı Şirvanşah ve Şehinşah" ünvanına bakarak David II'nin de benzer bir ünvan taşıdığı sanılmaktadır. Georgi III'ün kızı Tamara (1184-1213)'nın 1189 tarihini taşıyan bir fermanından bu kraliçenin de aynı ünvanı taşıdığını biliyoruz.

David II ve Tamara dönemlerindeki Abhaz-Kartvel Devleti'nin sınırları, doğuda Hazar Denizi'ne, güneyde Aras nehrine hatta bazan çok daha güneye genişlemiş bulunuyordu. Güneydoğudaki sınır bugünkü Azerbaycan topraklarında yer alan Arran'ın bir kısmını içine alıyordu. Ancak Arran özgürlüğünü koruyordu.

Azerbaycan'daki İldeniz hakimiyetine son veren Celaleddin Harzemşah, Tebriz'e yerleştikten sonra Gökçegöl mevkiinde Kraliçe Rusudana (1223-1247)'nın ordusunu yendi. Sonra, kuzeye doğru ilerleyip Arran'ın merkezi Gence'yi aldı ve bugünkü Gürcüstan topraklarına girdi. 10 Mart 1226 yılında, bir asır önce Müslümanların elinden çıkmış olan Tiflis'i geri aldı. Aynı yılın Eylül ayı içerisinde Abhazya içlerine ilerledi. 1229 yılında Kraliçe Rusudana yeni bir ordu kurdu. Bu orduda Kıpçaklı askerler de bulunuyordu. Celaleddin Harzemşah kurnaz davranarak Kıpçaklara tuz ve ekmek gönderdi ve kendi tarafına çekti. Sonra Abhaz-Kartvel ordusunun üzerine yürüyüp onları yendi.

Ancak Celaleddin Harzemşah bu zaferine pek fazla sevinemedi. Hemen ardından gelen Moğollar, Celaleddin Harzemşah'ı ortadan kaldırıp 1231 yılında Güney Kafkasya'nın büyük bir bölümünü istila ettiler. Bir süre sonra Abhaz-Kartvel Krallığı İlhanlı Devleti sınırları içinde "Abaza ve Gürcüstan" adında sıradan bir vilayet haline geldi (1256-1344). Gürcüstan adı ise bu tarihte bir coğrafya adı olarak ortaya çıktı.

Moğol istilası da çok sürmemiş, kısa sürede etkisini yitirmişti. Bu istiladan sonra Abhazya, Çaçba hanedanı yönetiminde kısmen sönük, arasıra küçük parlamalarla varlığını sürdürdü. 1578 yılında Osmanlı

1 Ömer Büyüka - Abhaz Mitolojisi Anaç mı? Kendi Basım-İST. 1971

egemenliğini kabul eden bu küçük ülke Osmanlı Devleti'nin bir sancağı olarak 19. yüzyılın başlarına kadar geldi. Yaklaşık üçyüz yıllık bu dönemde Abhazların önemli bir bölümü müslüman oldu.

Dorminiken keşişi Jean de Luc kendi zamanında bile (1637) Abazaların artık Hıristiyan geleneklerine itibar etmemekle beraber yine de Hıristiyan sayıldıklarını söylemektedir. Gürcüstan'la ayrıldıktan sonra din işleri Pitzand (Pitsunda)'da oturan bağımsız bir patrik tarafından yönetilmiştir. İslam Ansiklopedisi, günümüzde Abhazya'da sekiz büyük, yüz kadar da küçük kilise ya da harabesi bulunduğunu yazıyor.

Abhaz hanedanı olan Çaçbalar (Şervaşidze) İslamiyet'i 18. yüzyıl sonlarında kabul ettiler. O dönemin prensi olan Leon, İslamiyet'le birlikte Osmanlı hakimiyetini de kabul etti. Ancak bu tarihlerde Çaçba hanedanı tüm Abhazlara hükmedemiyor, tesir sahası Sohum ve çevresiyle sınırlı kalıyordu. Bir çok Abhaz bölgesi özgür birimler olarak varlıklarını sürdürmekteydi. Buna rağmen Osmanlılar, Abhaz Prensi'ne 1725-1728 yıllarında Abhazların muhasara ettikleri Sohum kalesi'ni verdiler.

1801 yılında Gürcüstan Kralı İrakli, Rus egemenliğini tanıyınca Abhazlar da zorunlu olarak Ruslarla ilişkiye girdiler. 1803 yılında Prens Kalış Bey Ruslarla görüşmeye kalkışmış ama hemen vazgeçmişti. Kalış Bey 1808 yılında oğlu Aslan Bey tarafından öldürülünce, öbür oğlu Sefer Bey katil kardeşi Aslan Bey'e karşı Ruslardan yardım istedi. Ruslar bunu fırsat bilip, 1810 yılında Sohum'a asker çıkardılar. Prens Sefer Bey, Hıristiyanlığı benimseyerek Georgius adını aldı. O dönemden başlayarak Ruslar, Sohum'da daimi bir garnizon kurdular. Sefer Bey'in büyük oğlu Demetrius (1821) ve onun zehirlenmesinden sonra kardeşi Michael (1822) dönemlerinde Ruslar Abhazya'daki konumlarını güçlendirmek istediler, ancak deniz yolu ile ulaşabildikleri yerler dışına taşamadılar. Yani etki alanları, Sohum ve yakın çevresini geçemedi. 1835'te bile Prens Michael'in dolayısıyla da Rusların güç sahası, ülkenin kuzey-batı kısmını (Bzıp) kapsamaktadır. Diğer bölgeler ise Prens'in Müslüman olan amcalarının elindeydi.

Ruslar Kuzey Kafkasya'yı 1864 yılında kesin olarak ele geçirince Prens Michael, tüm yönetim haklarından vazgeçerek ülkeyi terketmek zorunda kaldı.

Abhazların bir kısmı (özellikle de Asadz, Apçıpsı, Pshoa vb.), birlikte savaştıkları Kuzey Kafkasyalı kardeş halklar olan Ubıh ve Adige halkları ile birlikte Osmanlı topraklarına zorunlu göçe tabi tutuldular. 1866 yılında yapılan toprak reformu sonucunda ortaya çıkan huzursuzluk Tzabal ve Dal bölgelerinin Abhazlarını da göç kervanına kattı ve bu bölgeler tamamen boşaldı.

Son olarak 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşı sırasındaki bağımsızlık girişimi sonucunda Osmanlılardan sözünü aldıkları yardımı alamayınca, dört ay süren bir direnişten sonra nüfusun yarısından fazlası Osmanlı topraklarına göçtü. 1864 - 1866 - 1878 göçlerinde 125.000 kadar Abhaz'ın Osmanlıya göçtüğü sanılmaktadır.

Abhazların sürgünden önceki etnik coğrafyaları bugünkü Abhazya cumhuriyeti sınırlarından epey fazladır. Ciget (Asadz) Abhazlarının toprakları ve Kuzey Kafkasya'daki Abazin toprakları, Abhazya Cumhuriyeti sınırları dışında kalmıştır.

19. yüzyılın başlarında nüfusu 200.-000'in çok üzerinde olduğu tahmin edilen Abhazların yüzyılın başlarında ülkeyi kırıp geçiren veba salgınına, 1810 yılında Rusların Sohum'a çıkmasıyla başlayan ve aşamalı olarak Osmanlı topraklarına yapılan göçlere ve savaşlara rağmen 1858 yılında 144.552 kişilik bir nüfusa sahip olması, bu halkın daha önceki yüzyıllarda da önemli bir nüfusa sahip olduğunu gösterir. Nitekim Evliya Çelebi, Abhazların yüzbinlerce nüfus ve Karadeniz boyunca yayıldıkları geniş coğrafya ile büyük bir halk olduğunu söylemektedir.

1897 Rus resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Abhaz nüfusunda hiç artma olmazken, Gürcü nüfusunun 3000'den 25 000'e Megrel-Laz nüfusun ise yine 3 000'den 23 000'e yükseldiğini görüyoruz. Bunun nedeni Kafkas-Rus savaşlarında Ruslarla birlikte savaşan Gürcülerin Abhazya'nın verimli topraklarına kolonyolize edilmesidir. *(Tabloya Bakınız)*

20. yüzyılın başında filizlenmeye başlayan Abhazya'daki sosyal demokrat örgütlenmeler Gudouta, Gagra ve Samurzakan bölgelerinde silahlı grupların oluşturulmasına ve nihayet 1905 yılında Rusya'ya karşı ayaklanmaya zemin hazırladı. Ancak bu bağımsızlık hareketi, çar birlikleri tarafından şiddetle bastırıldı. Bu dönemlerde Eşba, Gulya, Çocua gibi aydınlar ortaya çıktı ve ulusal bilincin ayakta tutulması doğrultusunda önemli edebi eserler verdiler.

1917 yılı Ekim Devrimi ile Rus Çarlığı'nın tarihe gömülmesinden hemen sonra Abhazya yönetimi, Kafkasya'daki Menşeviklerin eline geçti. 4 ay sonra, yani 1918 yılının Mart ayında Sohum, Bolşevikler tarafından alındı. Ancak iki ay ellerinde tutabildiler ve Mayıs 1918'de tekrar Menşeviklere kaptırdılar. Aynı ay Menşevikler Gürcüstan Demokratik Cumhuriyeti'ni kurup Alman himayesine girdiklerini duyurdular. Abhazya, Mart 1921'e kadar Menşevikler'in işgali altında kaldı. 1921 Şubat'ında başlayan ve Mart ayında sonuçlanan direnişle, Abhazya tekrar Bolşevikler'in eline geçti. 4 Mart'ta Abhazya'da Sovyet yönetimi kuruldu ve bu yönetimin başına Efrem Eşba, Nestor Lakoba ve Akirtava'dan oluşan bir komite getirildi. 28 Mart 1921'de Batum'da Gürcüs-

tan ve Abhazya temsilcilerinin katıldığı Bolşevik Partisi Merkez Komitesi Kafkasya Temsilcileri Konferansı'nda, Abhazya Bağımsız Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ilan edildi. 21 Mayıs'da Gürcüstan Devrim Komitesi, bu devleti tanıyan bir deklarasyon yayınladı. Ardından 16 Aralık 1921 tarihinde Abhazya S.S.C. ile Gürcüstan S.S.C arasında bir birlik antlaşması hayata geçirildi. Abhazya S.S.C. ile Gürcüstan S.S.C 13 Aralık 1922 yılında Azerbaycanve Ermenistan'ı kapsayan Trans Kafkasya (Güney Kafkaya) Federasyonu'na katıldılar. 30 Aralık 1922'de ise, Trans Kafkasya Federasyonu'nu oluşturan cumhuriyetler diğer sosyalist cum-

	1886	1897	1926	1939	1959	1970	1991
ABHAZLAR	58.960	58.697	55.918	56.197	61.193	77.276	93.000
GÜRCÜLER	3.989	25.640	67.494	91.967	158.221	199.595	60.000 Gürcü 25.000 Svan
MEGREL-LAZ	3.474	23.810	40.989	Gürcü olarak kaydedildiler			155.000
RUS	971	6.011	12.553	60.201	86.715	92.889	76.000
ERMENİ	1.337	6.552	25.677	49.705	64.425	74.850	77.000
RUM	2.056	5.393	14.647	34.621	901	13.114	14.000
UKRAYNALI			4.647	8.593	11.474	11.955	15.000
TÜRK		1.347	1.115	1.524	714	696	10.000
ESTONYALI	637	604	779	2.282	1.882	1.834	
DİĞERLERİ	1.460	2.539	27.259	6.795	11.013	14.746	18.000
TOPLAM	68.773	106.179	208.945	311.885	404.738	486.559	535.000

* Kaynak: Yura G. Argun-Abhazya'da Yaşam ve Kültür- Çeviren: Hayri Ersoy-Yalçın Karadaş- Nart Yayıncılık 1990, Sayfa 23
Not: Son sütun (1991) Abhazya İçişleri Bakanlığı Bülteni'nden alınmıştır.

huriyetlerle birleşerek S.S.C.B. (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'ni oluşturdular.

Marksizmin ve Leninizmin oluşturmaya çalıştıkları halkların kardeşliği ve emekçilerin iktidarı düşüncesini yürürlüğe koyma yolunda çok önemli bir aşama, başarı ile aşılmıştı. Ancak yeni bir sistem kurmak ve bu sistemi kanunlarda koruyup geliştirmeye çalıştırmak yetmiyordu. Bunu başarmak bilgili, deneyimli ve davasına inanmış kadrolarla olabilirdi. Fakat iki yüzden fazla etnik grubun yaşadığı, Avrupa kıtasından kat kat büyük bir coğrafyada düşünülen sistemi uygulamak epey zaman alacağa benziyordu. Çünkü insanların alışkanlıkları vardı. Feodal ilişkileri vardı. Lenin'in dediği gibi: "Sistemleri bir günde değiştirebilir yenisini kurabilirsiniz ama insanların alışkanlıklarını değiştirmek kolay değildir. Uzun zaman ve sabır gerektirir."

Çarlık Rusya'sına özenen ve küçük bir kopyası olmaya çalışan Gürcüstan, Bolşevik devrimle sosyalist bir cumhuriyet olmuştu ama kısa bir süre sonra şovenist zihniyetlerle yetişmiş kadroların yönetime gelmesi sonucunda, Abhazya SSC üzerinde yayılmacı emeller taşımaya başladı. Gürcü olan Stalin'in gölgesine sığınarak bu düşüncelerini hayata geçirmeye çalışan Gürcüstan karşısında Abhazya Cumhuriyeti 1925 yılında korunma iç güdüsüyle, kendisine yeni bir anayasa vücuda getirdi. 26 Mart-1 Nisan 1925 tarihlerinde toplanan Abhazya Sovyeti III. Kongresi'nde Abhazya SSC Anayasası benimsendi. Bu anayasanın 5. maddesi diyor ki: "Abhazya SSC, kendi topraklarında devlet iktidarını bağımsız olarak yürüten bağımsız bir devlettir." Ayrıca Trans Kafkasya SC ve SSCB'den serbestçe ayrılma hakkına sahipti.

Ancak küçük Abhazya Cumhuriyeti'nin karşısında, sosyalist kisve altındaki Gürcüstan yönetiminin yanında Stalin faktörü vardı. 1931 yılında Abhazya SSC statüsü düşürülerek, Gürcüstan'a bağlı bir özerk cumhuriyete dönüştürüldü.

Abhazya'nın kara talihi Lavrentin Beria, 1931 yılında Gürcüstan Komünist Partisi'nin, 1932 yılında ise Trans Kafkasya Komünist Partisi'nin I. sekreteri oldu. Abhazya doğumlu bir Megrel olan Beria Gürcü şovenistiydi. Yetkilerini Abhazları ezmek için kullanmaktan çekinmedi. İkinci kalkınma planı dönemi olan 1933-1937 yılları arasında, Abhazya'da yoğun bir Gürcü-Megrel kolonyalizasyonunu başlattı. Buna bağlı olarak yeni asimilasyon politikaları geliştirmeye başladı. Sanki olaylar Lenin'in kurduğu dünyanın ilk proleter devletinde değil de ırkçılıkla yönetilen monarşik bir devlette oluyordu. Bu haksız uygulamalara dur diyen Abhaz aydınları, tepkilerinin derecesine göre ya sürüldüler ya da öldürüldüler. Örneğin: Beria'nın uygulamalarına karşı çıkan Abhaz lideri

Nestor Lakoba "esrarengiz bir şekilde" öldü. 1938 yılında Beria'nın çirkin eli bu kez Abhaz alfabesine uzandı. Latin kökenli harflerle oluşturulmuş olan Abhaz alfabesi, bu tarihte Gürcü alfabesiyle değiştirildi.

Proleter yönetimi ve insanların eşitliği iddiasıyla kurulan SSCB'de Lenin'in hayal ettiklerinin aksine oluşumlar ortaya çıkmaya başladı. Yönetim şu hiyerarşiyle kurulmuştu: Başta SSCB Yüksek Sovyeti sonra birlik cumhuriyetler, sonra özerk cumhuriyetler, sonra özerk bölgeler ve sonunda da her üç yönetim şeklinden de yoksun etnik gruplar. Başlangıçta, sistemin daha iyi oturmasını sağlamak üzere oluşturulmuş olan bu yönetim şekli, sonraları Abhazya-Gürcüstan örneğinde olduğu gibi, bir üst kategoride bulunan yönetimin yetkilerini, ona bağlı alt birimler üzerinde baskı kurmak için kullandığı bir düzene dönüştü.

Abhazya'da sosyalizm adı altında yürütülen ama sosyalizm ile uzak yakın ilgisi, ilişiği olmayan uygulamaların Gürcü proletaryası ve Gürcü halkı tarafından benimsendiğini, onaylandığını düşünmek bu halka haksızlık olur kanısındayım. Ancak onaylasınlar ya da onaylamasınlar çarklar sürekli olarak Abhazların aleyhine işlemekteydi. Burada, Abhazya Özerk Cumhuriyeti'ndeki yanlış uygulamaları örneklemek için bazı verileri sunmak istiyorum.

Gürcüler, Abhazya Cumhuriyeti Komünist Partisinde her zaman nüfuslarının çok üzerinde oranlarla temsil edilmişlerdir. Örneğin, 1939 yılında Abhazya genel nüfusunun %29'unu oluşturan Gürcüler, Komünist Partisinde %36.2 oranında temsil edilirken aynı yıl Abhazya nüfusunun %19'unu oluşturan Abhazlar %15.6 oranında temsil edilmişlerdir. Yine 1955 yılında Abhazya nüfusunun ancak %40'ını oluşturan Gürcüler, Komünist Partisinde %54.8 oranında temsil edilirken, nüfusun %15'ini oluşturan Abhazlar kendi anavatanlarında kendi partilerinde %13 oranında temsil edilmişlerdir.

1953 yılında Stalin ölüp, Beria tutuklanınca, Abhazya ve Abhazlar için yepyeni bir dönem başlamış oldu. Geçmişin yaralarının sarılması yolunda önemli adımlar atıldı. Bu çabalar semeresini vermeye başladı. Kültürde, sanatta, edebiyatta peşpeşe yeni ürünler ortaya çıktı. 70 yılda hemen hemen hiç artmayan Abhaz nüfusu bile normal artış hızına ulaştı. Ancak Gürcüstan'ın şovenist yöneticileri rahat durmuyorlardı elbette. Çünkü Stalin döneminde atılan Gürcü şovenizmi tohumları, yeni Berialar yetiştirmişti. Abhazya'nın anayasal haklarını kısmaya çalışıldı. Bunun üzerine 1966 ve 1978 yılında Gürcü şovenist girişimlerine tepki olarak iki toplumsal olay patlak verdi.

1978'de onbinlerce Abhaz'ın protestosuna yanıt olarak Abhazya ve Gürcüstan anayasaları, 1977'de düzenlenen SSCB

Anayasası'na uygun olarak yenilendi. Birbirlerine entegre olan bu anayasalarla Abhazya-Gürcüstan-SSCB ilişkileri yeniden belirlendi.

Ancak Gorbaçov'la gelen yeni dönemde Gürcüstan'ın Abhazya'yı ilhak çabaları yeniden yoğunluk kazandı. Bunun üzerine, Abhazya'da yaşayan halkların, Abhazların tarihsel başkenti Lıkhnı'da düzenledikleri dev mitingde 30 binden fazla kişinin imzaladığı ortak deklarasyon, Abhazya'nın idari ve hukuki statüsünün korunmasını istiyordu.

Aynı yıl Gürcüstan'da Gamsakhurdia dönemi başladı. Fanatik Gürcü milliyetçiliğini temsil eden Gamsakhurdia, iktidara gelir gelmez, Abhazya'nın Gürcü toprağı olduğunu ilan etti. Abhaz-Gürcü ilişkileri daha da gerginleşti. Nihayet, Tiflis'in yönlendirdiği 1000'e yakın silahlı militanın Abhazya'ya saldırısı üzerine olaylar çıktı. 16 kişi öldü.

1989 ve 1990 yılında, Gürcüstan iktidar organları; 1921 yılından, 1989 yılına kadar geçen süre içinde alınan tüm hukuki kararları geçersiz kıldı. Gürcüstan-Abhazya ilişkilerini düzenleyen kararlar da bu geçersiz kılınan kararlar içinde yer alıyordu.

Abhazya hükümeti Gürcüstan'a çağrı yaparak, iki ülke arasındaki ilişkilerin ele alınacağı görüşmelerin yapılmasını istedi. Çağrıların yanıtsız kalması üzerine Abhazya parlamentosu 25 Ağustos 1990'da egemenlik deklarasyonunu yayınladı. Gürcüstan bu kararı tanımadığını belirtip tepki gösterdi.

Gürcüstan yönetimi, Şubat 1992'de yürürlükteki 1978 Anayasası'nı lağvetti ve 1921 Anayasası'na döndüğünü ilan etti. Böylece Gürcüstan-Abhazya ilişkilerini düzenleyen son devletlerarası hukuk belgesi de geçersiz oldu. Abhazya, Gamsakhurdia'yı devirerek yönetime gelen Şevardnadze'ye de dialog çağrısı yaptı. Ancak Şevardnadze de bu çağrıyı yanıtsız bıraktı.

Abhazya parlamentosu, 23 Temmuz 1992 tarihli oturumunda, 1978 Abhazya Anayasası'nı geçersiz saydı ve 1925 Anayasası'na dönme kararı aldı. 1925 Anayasası'na göre Abhazya, egemen bir devlet olarak Gürcüstan ile ittifak bazında birlik oluşturuyordu.

Abhazya parlamentosu'nun 1925 Anayasasını yürürlüğe koyan kararında, Gürcüstan ile ittifak projesi hazırlayacak grubun kurulması ile ilgili özel bir madde vardı. Abhazya parlamentosunun 14 Ağustos 1992'de yapılacak toplantısında Gürcüstan ile ittifak projesi ele alınacaktı.

14 Ağutos'ta Abhazya parlamentosu toplanamadı. Çünkü Gürcüstan karadan, denizden ve havadan Abhazya üzerine yürüdü.

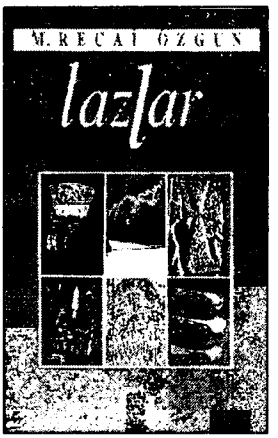
Bundan sonraki olayları şöyle özetleyebiliriz:

Abhazya yönetimi aslında bu Gürcü saldırısını bekliyordu. Bu nedenle aylar

önce, sorunların barışçı yollarla çözülmesi doğrultusunda çağrı yapmıştı. Ama tüm bu çabalar saldırıyı engelleyemedi. Gürcülerin bir ordu geleneği olmadığından milislerden oluşan başıboş ordu birlikleri önlerine gelen her yerleşim birimini yağmaladı. Bu yağma ve çapuldan, başkent Sohum da nasibini aldı. Müzeler, kültür ve sanat kurumları, hatta üniversiteler bile yağmalandı.

Yalnızca Abhazlar değil, Rus, Rum, Ermeni, Türk vb. aileler de saldırıdan büyük zarar gördü. Hele yıllarca Gürcü oldukları savunulan, Gürcü halkının ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanan Megreller (Hıristiyan Lazlar)'de çeşitli bahanelerle ezilmeye, öldürülmeye malları yağmalanmaya başlanınca işgalcilerin gerçek niyeti ortaya çıktı. ▲

Lazlar
M. Recai Özgün

Lazlardan, "Laz" adıyla bir etnik topluluk olarak ilk kez bahseden 1. yüzyıl tarihçisi Plinius olmuştur. 2. yüzyıl tarihçisi Arrianus zamanında, Lazlar Soxumi'den başlamak üzere Trabzon'a kadar olan bölgede yaşamaktaydı. Roma ve Bizanslıların "Laz" dedikleri insanlara, Gürcüler ve Abhaz-Abazalar, "Megrel" demekteydi. Lazların en eski tarihleri, Kolheti yönetim ve kültür alanıyla yakından ilişkilidir. MS 1. yüzyıldan itibaren "Kolh" yerine "Laz" olarak adlandırılan Lazlar, önce Pontus Krallığı'na ve daha sonra da Roma İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşı başlattılar.

2. yüzyıldan başlamak üzere Lazika Krallığı güçlendi ve 4. yüzyılda yönetim alanını Trabzon'a kadar genişletemediyse de, etki alanı içine aldı. Lazika Krallığı, bu gün batı Gürcüstan olarak bilinen Kolheti'yi iktisadi, siyasi ve askeri açılardan birleştirdi. Lazika Krallarının kendilerine sadakat göstermeyeceklerini ve Trabzon'un doğusundaki Laz nüfusunu da kendileri için ileriye dönük bir tehlike olduğunu bilen Bizanslılar, Lazika'yı bölme çabalarına giriştiler.

Lazlar hakkında yeni bir tarih yazılmıyor. Hepimizin bilgisi dahilinde olanlar bir kez daha hatırlatıyor. Kısaca tarih bilgimiz tazeleniyor...

Çiviyazıları

Tarihte Osmanlı Abhazları

Ona "Osmanlıların Herodotu" derler. Evliya Çelebi'nin annesinin Abaza(Abhaz) ve Melek Ahmet Paşa'nın kardeşi olduğu yazılıyor. Babasının Abhaz olduğunu kendisinden başka yazan yok. Babasının Saray kuyumcubaşısı, Mehmet Zilli bini Derviş adında olduğu yazılır. Evliya Çelebi'ye o zamanın insanları hep "Abazalı Evliya" derlerdi.

Ömer Büyüka

Osmanlı Abhaz'lara "Abaza" denirdi. Bunların tanınmış kişileri nüfuslarına nisbetle çoktur. Türkiye yakın tarihindekileri de kısmen yayınlardan ve çoğunu da yakın akrabalarından ve tanıyan yaşıtlarımızdan öğrenerek biliyoruz.

Kaynaklar

Osmanzade'nin Hadika Tulvuzera, Rıfat Bey'in *Verdulhadaık*, Eseyyid Mehmet Şemği'nin İlaveli *Esmaruttevarih ma'a Zeyl*, yenilerden İ. Hami Denişmend'in İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Meydan Larousse (ML), diğer bazı ansiklopediler ile bazı gazete ve dergi yayınlarıdır.

Osmanlılar, Abhazya'yı 1557'de almışlarsa da iç bağımsızlığına dokunmadıklarından, halklarının kaynaşmasıyla Abhazların Türkiye'nin en üst makamlarına geçecek kadar yetişmeleri kısa zamanda olamazdı. Abhazlar, Osmanlı Sadrazamlığına (Hükümet Başkanlığına) geçmeye 1650'de başladılar. Bu makama bundan sonra gelenlerin sayılarına bakılırsa, nüfuslarına nisbetle bu makama en-çok gelenlerin Abazalar (Abhazlar) olduğu görülür.

Melek Ahmet Paşa: Ünlü sadrazam. Birçok yüksek makamlardan geçerek kubbe vezirleri arasına girdi. Padişah IV. Murad'ın kızı, ünlü *Kaya Sultan*'la evlendi. 1650'de sadrazam yapılan Ebşir Paşa gelinceye kadar sadrazam vekilliği yaptı. "İyi ahlak sahibi, yardımsever insandı..." (ML) Güzel yüzlü olduğu için Melek diye anıldı. Osmanlı Sadrazamı Tunuslu Hayrettin Paşa'nın kethüdası Yahya Bey ve oğlu sadrazam Ahmed Hamdi Paşa onun ahfadından idiler.

Siyavuş Paşa: Birçok devlet hizmetlerinden geçerek 1651'de sadrazam oldu. — Hammer'e göre 3 defa sadrazam oldu— 3'ncü sadrazamlığı sırasında öldü.

Eşbir Mustafa Paşa: Valilikleri ve isyanları çok anılır. Sadrazam olarak İstan-

bul'a gelişinde halkça ve sarayca çok parlak karşılanmıştır. Birinci eşi Gürü Hanı Magrav Han'ın kızıydı. İkinci eşiyse Padişah kızı Ayşe Sultan idi.

Siyavuş Paşa: Bu zatın, yukarıda anlatılan *Siyavuş Paşa* ile sadece isim benzerliği vardır. 1687'de sadrazam oldu. Köprülü Mehmet Paşa'nın kölesi ve damadı imiş. Çok otoriter ve mağrur olan bu kayınpeder kızını kölesiyle nasıl evlendirir? Belli ki Siyavuş paşa da çocukluğunda Abhazya'dan getirildiği için emsali gibi buna da yanlış olarak bazılarınca "köle" denmek istenmiştir.

Siyavuş'ların bu adını "*Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*" Abaza Mehmet Paşa bahsi sonunda Sivse diye yazar ki, doğrudur. Abhazlarda büyük adamlar yetiştirildiği söylenen Ziyafşı = Ziyafş = Ziyaşv ailesi vardır. Siyavuş'lar da abaza olduğuna göre o ailedendirler.

Devatdar Mehmet Emin Paşa: Adı Emin'di. Baba adı da takılarak, Mehmet Emin dendi. Bazı Osmanlılar Abhazlarla Gürcüleri karıştırırlarken buna Gürcü diyen olmuşsa da, babası olan Kapudaniderya Aşçı Mehmet Paşa'nın Abaza (Abhaz) olduğunu yukarıda anılan yayınlar yazar, bunun (Devadar'ın) Gürcü olduğunu yazanın bunun babasının Abaza olduğunu yazması da "Abaza" diyeceğine sehven "Gürcü" dediğini gösteriyor. Devatdar Mehmet Emin Paşa 1750'de sadrazam oldu.

Büyük Süleyman Paşa: "Bağdat valisi Ahmet Paşa'nın kölesi ve damadı. Kayınpederi ölünce kendisine Basra valiliği ve ona ek olarak Bağdat valiliği verildi. Bağdat'ta 12 yıl süren valiliği sırasında şehirde 1831'e kadar süren bir kölemen yönetimi kurdu" (ML.) 1761'de sadrazam oldu. Abaza olduğunu Türkçe *Meşhur Adamlar* adlı eserin "Abaza Mehmet Paşa" satırlarının sonunda yazar. Buna da "köle" denmesi, yukarıda İkinci Siyavuş Paşa'ya "köle" denmesi kabilindendir.

Şahin Ali Paşa:: Buna da yanlışlıkla Gürcü diyen oldu. 1781'de sadrazam oldu.

Koca Hüsrev Paşa:: Hüsrev Mehmet Paşa adıyla da bilinir. En ünlü sadrazamlardandır. Ebussudur (Sadrazamlar babası, Baş sadrazam) diye anan yazılar vardır. Osmanlılara ağır kavuk yerine fes giymeyi kabul ettiren ve yayan budur. Adam yetiştiriciliğiyle de ünlüdür. Yetiştirdiği birçok Kafkasyalılar, en çok da Abaza (Abhaz) lar devlet hizmetlerinde önemli yerler almışlardır. Yeniçerilik yerine Niaıcedi kurma girişimi ilkin ondan geldi. 1826'de Yeniçerilik kaldırılarak kurulan *"Asakiri Mansurei Muhammediyye"* denen ordunun başında ilk 10 yıl bu-

lunarak düzenini yerleştirdi. Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla 1839'da sadrazam oldu. Padişahlardan etkilenmediği, padişahları etkilemeye çalıştığı tarihçe bilinir. Osmanlı toplumlarının yeknesak olmaması, halkı fikirce yetersiz görmesi yüzünden, ülkede siyasi hürriyetin genişletilmesini sakıncalı görüyordu. Ama, Tazminat fermanı —her nasılsa— onun sadrazamlığı zamanında 1839'da okundu. Mustafa Reşid Paşa'yı beğenmiyordu.

Tunuslu Hayruddın Paşa: "Çerkes'lerin Abaza kolundandır... Sadrazamlığa getirildi (1878). İslam ve Avrupa tarihini iyi biliyordu... Sadrazamlığı zamanında devlet işlerinde mabeyn adamlarının karışmasını önledi. Adam kayırmanın, devlet işlerinde hatır gönül karıştırmanın aleyhindeydi. Padişaha devlet yönetiminin düzene sokulmasını birçok defa bildirdi. Kanuni Esasi'nin düzeltilmesinin, mebuslar meclisinin tekrar toplantıya çağırılmasının gerektiğini öne sürdü. Bunları savunmak için tasarılar yazarak padişaha sundu..." (ML) Cevdet Paşa'nın dahil olduğu birçok ünlü devlet adamlarının entrikalarının etkisiyle "Hayreddin Paşa kavsiyeleri, padişahça kabul edilmeye başladığını görünce istifa etti (19 Temmuz 1879)... Ama, Padişah Abdülhamid "zaman zaman devlet işleri hakkında düşüncelerinden yararlandı" (ML.) Hayreddin Paşa'ya "Türkçe bilmez sadrazam" diyenler varsa da, böyle denmesi, Türkçe bilmemesinden değil, Türkçesinin yetersiz görülmesindendir. Ana dili Abazaca idi. Arapçası ve Fransızcası kuvvetliydi. Arapça "Akwamülmesalik fi ma'rifeti akwâlümemâlik (Ülkelerin durumlarını öğrenme konusunda mesleklerin ayrılıkları (1876)

7 adlı önemli bir eseri vardı" (ML) Hayreddin Paşa'nın aslı Abaza (Abhaz) ların Lam ailesidir. Kendisi ve yakınları Türkiye'deki Lam aileli kişilerle ve Abaza (Abhaz) asıllı kişilerle ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Bunları bilenler hala hayattadır. Anası Bjnaw ailesindendi, kocası ölünce Nanı ailesinden biri ile evlenmiş ve bu zat Hayreddin'in üvey babası olmuştu. Hayreddin'in aile adı olan Lam'ı Tlaş=Laş kelimesine çevirerek, zoraki, yakıştırma adla aslının unutturulması elbette doğru değildir. (Bkz. yukarıda Lam ailesi maddesine) Sayesinde "Tunus" adı Abhazlara Kafkas, Alburz gibi sevilen erkek kişi adlarından olmuştur. Tarihçi İlhan Bardakçı'nın 30 Mayıs 1982 günlü Tercüman gazetesinde yazdığına göre "hepsi Tunus'ta doğmuş, fakat Türkiye'de okumuş ve yetişmiş olan dört oğlunun en büyüğü Salih Bey" (Paşa) ve diğerleri Tahir, Hayri, Haydar Bey'ler idi. Salih Paşa Sultan damadı idi. Rahmetli Dr. Vasfi Güsar bir yazısında, "Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu, "Serbesti" gazetesinin sahibi diye Hayri Bey'den bahseder.

Ahmed HamdiPaşa: "Omanlı sadrazamı. (İstanbul 1826-Beyrut 1885) (ML) Çeşitli devlet hizmetlerinden sonra 1868'de Evkaf Nazırı, sonra iki defa Maliye Nazırı oldu. "Osmanlı ordusu Rumelide yenilince" sarayda toplanan bir meşveret meclisinde şiddetle karşı konulması ve İstanbul'un savunulması için gerekli tedbirler alınması gibi fikirler ileri sürdüğünden sadrazamlığa getirildi. (II Ocak 1878)... Abdülhamid'e Yıldız Sarayı'ndan Beşiktaş Sarayı'na nakletmesini, ordu kumandanlarına müdahalede bulunmamasını tavsiye ettiğinden azledildi (1878), ve Aydın valiliğiyle bir daha dönmemek üzere İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 4 Ağustos 1879'da Midhat Paşa yerine Suriye valiliğine tayin edildi. Mezarı Beyrut'ta Mektebi Sultani civarındadır" (ML) Melek Ahmed Paşa'nın ahfadından, babası da Tunuslu Hayreddin Paşa'nın kathüdası Yahya Bey olduğu Tarih'te bildiriliyor. Tunuslu Hayreddin Paşa'nm aile adı olan Lam, onun kethüdası Yahya Bey'e ve dolayısıyla oğlu Ahmed Hamdi Paşa'ya da maledilerek ve bu adı da diğer bir Abaza (Abhaz) aile adı olan Lahv=Loh ile karıştıran bir yazı bu Paşa'nın Lahv ailesinden olduğunu sanmıştır ki, bu yanlıştır.

Hüseyin Rauf (Orbay): "Türk amirali ve devlet adamı (İstanbul1881-Aynı yerde 1964). Ayan üyesi Muzaffer Paşa'nın oğlu. Bahriye Nezareti Erkanı Harbiye Nazırı oldu... Tuna Milletlerarası Komisyonunda Türkiye'yi temsil etti (1909)... İngiliz kralı George V'in taç giyme töreninde Türk Donanmasını temsil etti. İtalya ve Almanya'dan alınan gemilerin teslim alma, onarma, deneme seferleri ve İstanbul'a getirilmesi işlerini yürüttü (1905-1910...) (ML)

Balkan Savaşında Osmanlı Kara Ordusunun çok acı yenilgisi sırasında, Hüseyin Rauf (Orbay)ın, emirsiz ve kendi görüşüyle yaptığı deniz savaşındaki zaferi dünyaca övülür. Kendisine Türkiye halkı "Kahraman Rauf" der. Türk Kurtuluş Savaşı girişimi ve başbakanlığı konularında çok yayınlar vardır. Abaza (Abhaz) asıllı olduğunu herkes bilir ve sırası gelince de yazılmıştır. Abhaz'ların Şxarıwa (Şharua) ailesinin Çinçe kolundandır, Abazalar arasında Aşharuwa Rauf Bey diye anılır. Yakın akrabaları henüz hayattadır.

Halil Rıfat Paşa: Meydan Larousse'un yazdığına göre bu paşa, "Osmanlı müşiri. (Ölümü 1855). Abhaz asıllı ve Koca Hüsrev Paşa'nm yetiştirdiği kölelerdendir. Hüsrev Paşa'nın konağında "özel öğrenim" gördü. Saliha Sultan'la evlendi..." Nazır oldu, valilikler yaptı. Bu tarihlerde bazı Abhazlar Gürcülerle karıştırılıyordu. Bu Paşa'ya da bazılarınca Gürcü denmesi, bu yüzden olmuştu. Aslında Abhaz'ların Kuaba (Kozba) ailesin-

dendi. Birçok arşivleri dile getiren rahmetli Dr. Vasfi Güsar da Kafkas dergilerinden birinde, bu Paşa'nın torunu olan Prens Sabahattin'den, Sabahattin Kuazba diye bahseder. Halil Rıfat Paşa İstanbul'daki Darülaceze (Düşkünler yuvası) nin de kurucusudur. Sadrazamlık yaptığı da bazı yazılarda bildirilmektedir.

Mahmud Celaleddın Paşa: "Damat. Türk Devlet adamı. (İstanbul 1853-aynı yerde 1903)... Halil Rıfat Paşa'nın oğlu. Abdülmecid'in kızlarından Seniha Sultan'la evlendi...". Devlet şurası üyesi, Adliye mahlesiyle şiirlerinin bulunduğu divanı vardır (ML) Kendisinden sadrazam bahseden yazılar da vardır.

Abdi Paşa: "Çerkes, Osmanlı veziri. (..... - İstanbul 1880) Abazaların Moçan kabilesindendi, ama Çerkes diye anılırdı. Enderunda terbiye gördü ve 1831 yılına kadar *Sarayı Hümayun Enderun* kısmında piyade hocalığı yaptı. 1839'da ferik oldu. Devlet şurası üyeliği, Tanzimatı askeriye üyeliği zaptiye nazırlığı, tekrar 3. Ordu müfettişliği...", "Devlet hizmetlerinde, liyakatlı, doğru, cesur bir vezirdi. Mehmed Rauf ve Hüsrev Paşa'lar oğullarıdır" (ML)

Hüsrev Paşa: "Osmanlı veziri. (Samakov ..... - Harput 1846)" Birçok vazifelerde bulundu. Yukarıda anılan Moçan Abdi Paşa'nın oğludur.

Mehmed Rauf Paşa: Moçan Abdi Paşa'nm oğlu. 1856'da "Ataşemiliter olarak Fransa'ya gönderildi. Altı yıl Paris'te kaldı. Fransız Kurmay Okulu'nu bitirdi... Paşa oldu. Sultan Abdülaziz'in yanında Avrupa gezisine çıktı (1868) "Müşir oldu..." 1875'de Bahriye Nazırlığına getirildi. Abdülhamid II. Taht'a geçtikten sonra ikinci defa Bahriye Nazırı oldu. 1881'de Hassa ordusu müşavirliğine tayin edildi. 27 yıl bu görevde kaldıktan sonra emekliye ayrıldı." (ML)

Muhlis Paşa: Abhazların Bjnaw ailesindendir. 1877 Türk-Rus savaşında Kars cephesindeki Ahmet Muhtar Paşa'nın ordusundaki Kafkas paşalardandı. Savaş sonunda Türkiye'ye göçettirilen Abhazlardan, Bjnaw ailelerinin dahil olduğu grupları Sakarya (Adapazarı) köylerine yerleştirilmesindeki yardımları şükranla anılmaktadır... Oğulları Agâh, Şevket, Hurşid, Halis Bey'ler çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuşlar, onlardan torunları olan Muhlis Sabahattin (Ezgi), Neveser Kökdeş Türkiye'nin unutulmaz bestekarları, diğer torunu, Keriman Halis 1932 yılının kainat güzeli olmuşlardır. Keriman Halis'in dünya güzeli seçilmesinde Bjnaw'lar İstanbul'a gelerek onu tebrik etmişler, Atatürk'ün ona verdiği Ece soyadı bütün Bjnaw'larca soyadları olarak tescil edilmiştir.

Kaptnzade Rıza Bey: Abhazlarda

"Kapdanypa Rıza Bey" diye anılır. Abhazların saraydaki temsilcisi gibiydi. Bestekardı. Bugünkü sinema artisti sayın Atıf Kaptanoğlu onun oğlu veya torunudur. Ünlü diğer bestekar, Kaptanzade Ali Rıza bey de *"Yıldızların altında"* şarkısının bestekarıdır.

Abuk Ahmed Paşa: Bunun Çerkes olduğu yazılır da Çerkeslerin hangi boyundan olduğu —sanırız ki— yazılmamıştır. Abhaz yaşlıları ona *"Abukh Ahmet Paşa"* derler. Abukh (Abux) onun Abhazlardaki soyadıdır. Bu aile kalabalıktır. "Abuk Ahmet Paşa, Osmanlı kumandanı ve Devlet adamı (1859, ... - 1923) ... Belgrad elçiliğine *Ateşemiliter* oldu. Ferikliğe kadar yükseldi. Balkan savaşında (1912) şark ordusunu teşkil eden dört kolordudan birinin kumandanlığına getirildi. Mahmut Şevket Paşa'nın katli olayını Prens Sabahattin ve Salih Paşa ile anlaşarak tertipledikleri söylenir... Emekliye çıkarıldı (1914)... Damat Ferid'in ikinci kabinesinde Harbiye, dördüncü kabinesinde Nafıa nazırlıkları görevini aldı" (ML)

Argun Selim Paşa, Argun Hayati Ataker Paş Karaçı Aziz Avman vs.

Muhlis Sabahattin Neveser Kökdeş... Yukarıda, dedeleri Muhlis Paşa satırlarında geçti.

Mehmet Fetgerey Şuenu: Spor hocası ve teşkilatçısı olarak anılır. Türkiye'de ilk defa —Beşiktaş'ta— Şamil Şhaplı ve Hamza Osman Erkan'ların da yardımıyla bir jimnastik kulübü kurmuştu. Fikri de fiziği de enerjik bir Kafkaslı idi. Abhazyadaki Jvandrıpş köyünden Türkiye'ye 1878'de göçettirilip, Sapanca'nın Yanık Köyünü kuranlardan Suanıwa Musa'nın bu köyde doğan oğludur. Batı Trakya'nın kurtarılmasında ve cumhuriyetinin kurulmasında diğer harika hemşerisi Kuşçubaşı Eşref ve arkadaşlarıyla beraberdi. İstanbul'un işgalinde, halkı tecavüzlerden korumak için Beşiktaş semtinde gizli çalışmalar yaptığı da övgü ile anlatılırdı. Zamanında yayınladığı eserler şunlardır: Osmanlı alemi itimâîsinde Çerkes kadınları, Hayatın felsefesi, 20 hareketle Terbiye Bedeniye, Çerkeslerin menşei, Çerkeslerin aslı, Türk vicdanı umumisine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arîza, Türk vicdanı umumisine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine ikinci arîza, Kafkasya ve servet menbaları, Milliyet ve Bolşevizm, Milliyet ve Bolşevizm konusunda Rusça diğer bir eser (Aşanba imzasıyla), Muhacerretteki Kafkasların tarihi adlı eserleri yayınlamış; ölümünden sonra da onun Abhazların mitolojisi ve Legiler hakkında bazı araştırmaları makaleler halinde yayınlanmıştır. Malum Kafkasya adlı eseri henüz yayınlanmamıştır. İstanbul'da Arapyan hanı yangınında ölmüştür. Küçük kardeşi de Ahmet Fetgerey Şuenu'dur.

Ahmat Fetgerey Şuenu: Yukarıda anılan Ağabeyi gibi spor üstadıydı. Güreş hocası olarak anılır. Deniz Albayı idi. Güreş konusunda kurumlar meydana getirmiştir. İstanbul Beşiktaş Teşvikiye'de bir sokağa adı verilmiştir.

İsmail Ziya Bersis: Abhazların Bar$ı$ (Barsıs) ailesindendir. Subaylıktan erken ayrılarak yazarlığa girmiştir. Hürriyet kahramanı Resneli Niyazi Bey'in hayatını yazmıştır. Birlik Gazetesini ve Kafkas Dergisini de yayınlamıştır.

Aziz Meker: Prof. Aziz Meker diye anılır. Yüksek Ziraat tahsilini Fransa'da yapmıştır. Abhazların Mexer=Mekher ailesindendir. Hayatı boyunca Kafkasya için fikir ve politika yoluyla çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Birleşik Kafkasya bağımsızlığını kurmak için Mareşal Fuat Paşa'nın başkanlığında Almanya'ya giden heyetin içindeydi. Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği'nde de Başkatipti. İstanbul'daki Şimali Kafkas Cemiyeti hayriyesi'nde Kafkasya'nın tabii ve iktisadi durumu ile tarihi ve politikası konularında verdiği geniş konferans 1334 (1918) tarihli olarak yayınlanmıştır.

Sadık Atak: Abhaz'ların Pal ailesindendir. Kurmay Albaylığından kendi isteğiyle emekli olarak hukuk tahsilini de yapmıştır. Askerlik konularında çok eser yazmıştır. Şimdi Emekliler Federasyonu başkamdır.

Evliya Çelebi: Bu adı tanımayan aydın yoktur, anıtlaşmış bir ad. Çok geniş seyahatleri ve seyahatnamesiyle, gezdiği yerlerin gerçeklerini —ve mübalağalarını— dile getirmesiyle ünlüdür. Bazı yazılar ona "Osmanlıların Herodotu" derler. Evliya Çelebi'nin annesinin Abaza(Abhaz) ve Melek Ahmet Paşa'nın kardeşi olduğu yazılıyor da, babasının Abhaz olduğunu kendisinden başka yazanı biz henüz görmedik. Babasının Saray kuyumcubaşısı ve yaşadıkça İstanbul kuyumcu esnafı kethüdası olduğu bilinir; Mehmet Zilli bini Derviş adında olduğu ve Kütahya'dan geldiği yazılır. Kütahya'dan geldiği gerçek olsa da bu onun Abhaz olmadığını göstermez.

Evliya Çelebi'ye o zamanın insanları hep "Abazalı Evliya" derlerdi. Seyahatnamesinde Abazia'nın Sadze (Sadşe = Ubıh) bölgesinin gerçeklerini dile getirmesi karşısında, oralı Seydi Ahmed Paşa kendisine "Sen Abaza değilsin, muhakkak Sadşelein" (Ubıhsın) dediğini bildirir. Abaza asıllı ikinci Siyavuş Paşa'nın sadrazamlığını tebrik için yanına giden Evliya Çelebi, oradan çıkarken kendisine Siyavuş Paşa'nın "Evliyam, arada bir gel, aşiretimizdensin" dediğini de yazmaktadır. Görülüyor ki; Evliya Çelebi'nin Abaza (Abhaz) asıllı oluşu kendi yazılarında da belirmektedir. Zamanı, Osmanlı Ab-

hazların altın devri idi denebilir. İstanbul'daki kalabalık Abhazlardan pek çoğu çocuklarını Abhazyada terbiye ettiriyorlardı ve bunlardan pek çoğu devlet hizmetlerinde mevki kazanıyorlardı. Tophane semti Abaza semti idi. Üsküdar da bir dereceye kadar öyle idi.

Osmanlı Abaza (Abha) lardan birçok kız Padişah ve şehzadelerle evlenir, birçok erkek de padişah damadı olurdu. Adlarının başına "Damad", "dama-ı şehriyari" (Padişah damadı)... gibi onurlandırıcı deyimler eklendiği de olurdu.

Melek Ahmed Paşa, Ebşir Mustafa Haya, Koca Süleyman Paşa Tunuslu Hayreddin Paşa'nın oğlu Salih Paşa, Halil Rıfat Paşa, Mahmud Celeddin Paşa'lar gibi. Hüseyin Rauf (Kahraman Rauf Orbay) sultanın en gözde kızıyla evlendirilmek istenince " Benim bir Sultanın ayağında geçirilecek vaktim yoktur, işlerim var" cevabını verdiğini de yazarlar.

Türkiye'de daha pekçok ordu, idare, yazı, sanat adamı bu halktandır. Burada, az çok tarihe geçenlerin ilk hatıra gelenleri yazıldı.

Ayrıca;

Arap ülkelerinde isim yapmış birçok zevat da, bu halktandır ve kendilerinin bununla övündüklerini bazı yazılarda ve yazılarında görmek mümkündür. Mısır'daki Abaziler gibi. Bunların bazıları yazı ve fikir lideridir, ya da bakandır, hiç değilse iyi tahsil görmüş yüksek kültürlü kişilerdir.

Fikri Abazi bunların dünyaca en tanınmışıdır. Maliye nazırlarından Osman Abazi'nin evi, İkinci Dünya Savaşında o zamanki Dünya liderleri olan Rouswelt ile Churchill ve İsmet İnönü'nün toplandığı yerdi.

Sayın Habib Burciba da Kafkas kökenli Burci aailesindendir. Prensiplerine "Burjizm" deniyor, Burjibizm denmiyor. Türkiye'ye gelişinde bir Kafkas Kültür Derneği'nin folklor oyunlarına katılma tevazuunu göterdiğini, kendisinin de Kafkas kökenli olduğunu söylediğini bir Kafkas dergisi yazıyordu. Aile adı olan Burji =Burgi=Burci, Abhaz ailesi Bırı'yı andırıyor. Bu iki kelimenin benzeşmesinin, bir raslantı olmayıp gerçek bir bağlantının ifadesi olduğunu gösteren şudur ki; Abhaz Bırcıoğullarına Bırcıba (Bırcızade) dendiği gibi, Burci ailesinden olan bu muhterem zata da Burciba denmektedir. Abhazlar kafalarındaki yerleşik yer adlarından bazılarını kişi adı yaparlar; böylece Kafkas, Albruz, Tunus adlı Abhaz erkekleri vardı. Demek ki Tunus da Kafkas ve Albruz gibi Abaza (Abhaz) ruhunda yer etmişti. Bu, Abhaz halkıyla, Tunus'un da eskiden çok kaynaşık olduklarını gösterebilir. *(bkz. Yukarılarda Bırcı ailesi maddesine.)*

Osmanlı tarihinde Abaza adı çok geçer. Abaza Mehmet Paşa'lar, Abaza Hasan Paşa'lar epeycedir. Yeniçeriliğin kaldırılıp, yerine daha disiplinli ve daha düzenli bir ordu'nun kurulması gerektiğini ilk düşünen ve Padişah Osman II'nın (Genç Osman'ın) bu yolda güvendiği, bu padişah öldürülce de intikamını Yeniçerilerden ve onlara tutunanlardan almak için isyan eden, isyanları bastırıldıktan sonra da padişah sarayında yıldızlaşan, giyim-kuşam'da güzel eserlerine "Abaza kesimi" (Abaza stili) denen, "Halkı gibi kendisi de güzel" diye anılan, Don-Volga kanalının açılmasına padişahı ikna eden ve fakat bu iş olursa Abaza Mehmed Paşa'nın sadrazam olacağından korkan kıskanç ve kendi menfaatlerini devlete tercih eden kişilerin padişah nezdindeki tezvirleri ile bu hayırlı işin önlendiği tarihte yazılan "Abaza Mehmed Paşa" da bunlardandı. Hakkında çok yazılar yazılmıştır, halk nazarında kahramanlaşarak söylenen bir halk şiiri de vardır. Kendisini takdir edenler de az değildi. Sağlığında, Hotin seferleri sırasında Padişaha yazılan bir arîzada "Şimdiki halde nam ve şen, şöhret cihetiyle Abaza Paşa'dan gayrı serasker olacak yoktur" deniyordu. Diğer bir arîzada da "Bu defa Hotin anibi seraskeri nasbolunan Abaza Mehmed Paşa" denmektedir.

Abaza Mehmet Paşa hakkında çok yazılar var. Bunlar toparlanıp tek başına bir kitap haline getirildiğinde oldukça büyük bir eser olur.

"Abaza Kesimi (Kıy.): Giyim hususunda Abaza tavrını, modasına verilen isimdir. Güzel ve yakışıklı bir adam olan Abaza Mehmet Paşa (Öl. 1634 - H.1044) Kesim ve Takım itibariyle zamanında yenilik göstermiş ve onunla da ün kazanmıştır. Bu nedenle, Abaza yalnız askeri ve siyasi cephede değil, sosyal alanda da etki yapmış bir isimdir. Zamanın padişahı IV. Murat bile Abaza tarzındaki giyimi beğenir, hatta taklit de ederdi..."*

En son, Ermenilerle Rumlar arasındaki bir uyuşmazlığı, Ermeniler lehine neticelendirmesinin rüşvet karşılığı olduğu iddiasiyle idam ettirilmiştir. Yukarıda da geçtiği gibi, kendisinin Sadrazam olmasından korkan —devlete zararlı devlet adamlarının entrikaları— onu böylece yok ettirebilmiştir. Bu rüşvet iddiasına inanmayan yazılar da var. Gerçekten bu Paşa'nın hayat ve faaliyetleri, öyle pespaye rüşvet kabulüne müsait değildi.

Tarihte adları geçen başka "Abaza Mehmet Paşa"lar varsa da hepsinden burada bahsedemeyeceğiz.

* Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.

Abaza Hasan Paşa da haklı isyanıyla ünlüdür. Osmanlı Devletini Anadolu'dan çıkarmak istediği, "Anadolu bizim, Rumeli sizin" dediği de yazılmaktadır.

Abaza Ali Bey de, Mısır'da bağımsızlığını ilan etmiş, adına hutbe okunmuş, Hicaz ve çevrelerini zaptetmiş idi. Kendisine "Cin Ali, Bulutkapan Ali Bey" de derlerdi.

Bazen isyanlarıyla ün kazanan bunlardan başka; askeri, siyasi, sosyal, sanat, bilim ve yazı alanlarında da isim yapmış Abhaz (Abaza)lar vardır ki bunlardan Türk, Arap, Fars ellerinde isim yapmış olanların başlıcalarını, aşağıda kısa kısa anlatmaya çalışacağız:

Hakkı Hami: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sinop'u temsil eden, etkin bir zat idi. Mesleği Avukatlık. Abhazların Tırpşı=Trapşı ailesindendi. Bunu İsmail Hami ile karıştıranlar oluyor.

Emir Paşa: Aynı kongrede hizmet eden, sonra da Büyük Millet Meclisi'nde Sivas'ı temsil eden, Meclis'in idare amirlerinden, Abhazların Khirpsı ailesinden idi.

Hakkı Behic: Aynı kongrede ve sonra Büyük Millet Meclisi'nde Denizli'yi temsil eden ve ilk Maliye Vekili (Bakan) idi. Dahiliye vekili olarak da adı geçer. Abaza olduğu yazılıyor.

Ayrıca:

Ubıh'lar: Kafkasya'da Abhaz-Ubıh yaşantısı ve tarihi ortaktı. Ubıh'lar Kafkasya'dan silininceye kadar, onlardan Abaza diye bahsedilirdi. Dilleri Abazaca'ya en yakın idi, Abazaca da ikinci ana dilleriydi, hepsi bu dili bilirdi ve konuşurdu. Ubıh fikir adamlarından muhterem *Zübeyde Şaplı* rahmetlinin bazı yazılarında belirttikleri gibi Ubıh'lar savaşlarda ve siyasette daima Abhazların yanında yer almışlardı. Kafkasyada Abhazlardan ayırdedilmiyordular. Tümü Kafkasya'dan göçettirilip sonra Abhazlardan biraz farklılaşmaya başlamışlarsa da yaşlıları bugüne kadar Abhazca konuştular ve Abhazlığı benimsediler. Aşağıdaki zevat da onlardandır:

Ali Sait Paşa (Akbaytuğan): Türk Kurtuluş Savaşı paşalarından. Abhazlarda ve Ubıh'larda bulunan Hünce ailesindendir, kendisi de Adapazarı'ndan bir geçişinde bu kente bağlı bir Abaza köyü olan Orman köyü'nde durarak, halkıyla ilgilendiği "Ben de sizdenim, Hünçe ailesindenim" dediği anlatılır. Hünçe Abhazcadır; Tutuklayan demektir. Abhazca konuşurdu. Bu dili incelemek için Ankara'ya gelerek Abhaz arayan bir Macar dilci bu muhterem paşa ile görüştürülmüş, sorulara kısmen cevap veren paşa, sonunda "Bu dili benden iyi bilen İstanbul Merkez Kumandanı Binbaşı Hasan Bey'dir, onu gö-

rünüz" demiştir. Bu Binbaşı Hasan sonraları "General Hasan Atakan" olan muhterem zattır.

Hasan Atakan: Abhazlığı en belirgin bir Türk Generali idi. Çok iyi Abhazca konuşurdu ve Abhazların Kalsı ailesinden bir kızla evlenmişti.

Leyla Atakan: General Hasan Atakan'ın kızı. İzmit Belediye Başkanı idi. İzmit Fuar Parkı onun eseridir; zamansız ölmüştür, adı bu parka verilmiştir.

Kuşcubaşı Hacı Sami ve Eşref Kardeşler son Osmanlı tarihinde bir nevi harika adamlar olarak anılırlar. Haklarında çokça yayınlar vardır. Batı Trakya'nın kurtarılmasında ve cumhuriyetinin kurulmasında Eşref'in rolü birinci derecede olmuştur. Kardeşi Hacı Sami'nin Orta Asya'da bir Türk Devleti kurmak için oraya giderek yaptığı işler ve Enver Paşa'yı etkilediği bilinir. Bu Ubıh'lar da Abhazca konuşurlar, Abhazların Lıpaş ailesinin Ubıhlardaki kolundan idiler. Bu aile adları da Abhazcadır.

■■

Lı-paş: Gözçukurunu-uğuşturan.
Lıpa-ş: Gözcüğünü-uğuşturan demektir.

Ömer Seyfettin: Tanınmış Türk hikayecisi. Abhazlardaki Hatxua=Hat-kho (Yararlı-Hatı) ve (Bo-giyen-Hatı) ailesinin Ubıhlardaki kolundandır. Bundaki Hatı Abhazlarda eskiden yaygın bir bay adıyla anılır. Ömer Seyfettin'in Ubıh'lığından ve soyadından başka, Abhazlıkla bir ilgisi yokmuş gibi gözükmesi araştırmacıların yetersizliğinden kaynaklanır.

Şhaplı Bereketuka Osman Paşa, Yazar —araştırmacı— Mebus Hüseyin Toun, Ressam ve Güzel Sanatlar Akademisi Başkanı Namık İsmail ve daha birçokları da Ubıh toplumundan idiler.

Hüseyin Kadrı: Ubıh asıllı olup, Büyük Millet Meclisinde Balıkesir'i temsil ediyordu. Abhaz Tarihi yazılarını yayınlayamadan rahmete kavuştu. Ne yazık ki o yazılar da isteklilere ulaşamadı, sonunda kayboldu.

Buraya kadar yazdıklarımız içinde yer alınıayan ve fakat anılması gereken başka sayın kişilerin de bilenlerce veya bulanlarca tarihlendirilmesi dileğiyle sözümüze son vermeden önce önemli bir noktaya değineceğim.

Osmanlılardaki Kafkas kökenli devlet adamlarını yazanların birçoğu, onların Kafkasyada doğanlarına "köle" demeyi her nedense tercih ediyorlar. O Kafkas çocukları veya gençleri kendilerinin, iyi yetişip büyük adam olmaları için İstanbul'a gönderildiklerine inanıyorlardı. Aracıların kendilerini para karşılığında öteye

beriye vereceklerini "satılmış, köle" sanılacaklarını bilmiyorlardı. Ana-babalarca esircilere satılmış kimseler değillerdi. Güzellikleri ve erdemleriyle gerçekten yüksek mevkilere ulaşanlarının, padişah gelini veya karısı ve Padişah damadı olanların çokluğu da onların "köle" olmadıklarını gösterir.

Sorulması gereken soru şudur; Padişah veya sadrazam, kızını kendi kölesiyle veya herhangi bir köle ile evlendirir mi? ▲

İnsan Hakları Tarihi
Erol Anar

"İnsan Hakları mücadelesi sınıfların, dolayısıyla devletin ortaya çıktığı dönemleri kadar geriye gidiyor. Elinizdeki kitapta açıkca ortaya konduğu gibi TC'nin mirasına konduğu geçmiş, İnsan hakları alanının görecede olsa genişlemesini engellemiştir. Erol Anar'ın bu eserde ortaya koyduğu gibi, "kutsal devlet" geleneği ciddi bir aşınmaya uğramadan bu günlere taşınmıştır. Elinizdeki kitap bir başka açıdan da önemlidir. Burada toplumsal sürecin nasıl çok yönlü belirleyiciliklerin diyalektik bir bütün olduğu ortaya konuyor."

Akademisyen-Yazar Fikret Başkaya

Türkiye insan hakları tarihi tüm yönleriyle elbette bir kitap boyutuna sığmaz. "İnsan Hakları Tarihi" kitabı, bir incelemenin yanısıra, insan haklarına ilişkin kavramsal bir birikimin de ipuçlarını içeren özgün bir çalışma.

Çiviyazıları

Kafdağı'nın Ardı

Soçi'ye gelmek üzere sabahleyin Maykop'tan ayrıldık. Maykop-Soçi arası 320 km. Maykop'tan Karadeniz kıyısındaki Tuapse limanına indik. 140 km.lik bu yol tamamen ormanlık bölgeden geçiyor. Bir karış toprak bile görünmüyor.

Yaşar Bağ

22 Temmuz-3 Ağustos 1996 tarihleri arasında Kuzey Kafkasya'ya yaptığım gezi ile ilgili notlar.

1864'te Kuzey Kafkasya'nın Rusya tarafından işgali üzerine ülkenin yerli halkı olan Çerkesler anayurtlarından koparılarak Osmanlı topraklarına sürülmüş, Anadolu, Balkanlar, Suriye ve Ürdün'e yerleştirilmişti. Bugün de Çerkeslerin en fazla yaşadıkları ülke Türkiye dir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Kuzey Kafkasya Çerkesleri tarafından kurulmuş olan "Dünya Çerkes Birliği"nin üçüncü kongresine katılmak üzere gidiyorduk. 24 Temmuz 1996 tarihinde Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkesk'te toplanacak olan kongre üç gün sürecekti. Kongre üç gün sürdü, ancak benim gezim onüç gün sürdü. Bu kongre ve gezi izlenimlerimi kısaca dile getirmeye çalışacağım.

İstanbul'dan Kabartay-Balkar Cumhuriyeti'ne;

22.7.1996, Pazartesi: Saat onda Atatürk Hava Limanında arkadaşlarla buluştuk. Sıraya girdiğimizde, Laleli'den mal almış olarak dönmekte olan bir grup kadın önümüzdeydi. İçimizden biri "Bunlar da Adıge (Çerkes) olmasın" dedi. Sorduk, gerçekten öyleymiş. Çabucak tanıştık, kaynaştık. Bizim evli erkekler de hemen bekar oluverdiler. Biz zavallı bekarlara acaba Kafkasya'da kız bulunur mu diye takıldılar. Onlar da, neden olmasın dediler. Böylece bir şaka havası içinde uçak yolculuğumuz başlamış oldu. Havalandıktan biraz sonra kendimizi Karadeniz'in ve bulutların üstünde bulduk. Bir daha da, ne denizi görebildik, ne karayı. İki saat sonra Kabartay-Balkar Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçik kentine indik. Havaalanında bizi karşılamaya gelenlerin başında halkla ilişkiler bakanı Dumi Hasan vardı. Bir minibüsle kent merkezine götürdüler ve Nalçik Oteline yerleştirdiler. Otelin merdivenlerinde 7 ile 15 yaş arasında çok sayıda çocuk inip çıkıyor.

itişip kakışıyor, oynuyorlardı. Meğer savaş nedeniyle kimsesiz kalan çocuklarmış, Çeçenistan'dan buraya getirilmişler. Burada bakılıyor, okula gönderiliyorlarmış. Hepimiz çok üzüldük.

Halkla ilişkiler bakanı Duman Hasan, otel lokantasında bize bir "Hoşgeldiniz yemeği" verdi. Et ağırlıklı çeşitli yemekler, votka ve diğer içkiler, ünlü Nazran maden suyu vardı. Ben özür dileyerek içki içmedim. Bakan "hoşgeldiniz" konuşması yaptı. Biraz sonra ben de bir yanıt konuşması yaptım. Diğer arkadaşlar da sırayla söz aldılar. Oradakiler Türkçe bilmedikleri için konuşmalarımızı Çerkesce olarak yaptık. Duman Hasan, aynı zamanda ünlü bir yazar. Kitap çalışmaları olduğunu, fakat yayınlamakta güçlük çektiklerini söyledi. Yemekten sonra odalarımıza çekildik, gece sabaha kadar yağmur yağdı. Ertesi gün ünlü Nalçik Parkını gezdik. Dünyanın ikinci büyük parkı imiş, uzunluğu altı, genişliği bir kilometre. Çok temiz ve bakımlı bir park. İkinci Dünya Savaşında ölen şehitlerin anıtını, —sürekli ateş yanıyor—18. yüzyılda yaşamış olan ünlü Adıge (Çerkes) bilgesi Kazanıke Jabağı'nın mezarını ziyaret ettik.

Cami yapımı için ayrılmış olan bir arsa gösterdiler. Türkiye'den, Arabistan'dan, İran'dan din adamları kendi görüşlerine göre din propagandası yapıyorlar. Bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışıyorlar. Ben eski Çerkes dinine dönüşün daha uygun olacağını söyledim, ama yandaş bulamadım. Çünkü şimdiye kadar böyle bir şey duymamışlar ve düşünmemişlerdi. Oysa eski Çerkeslerin THA dedikleri tek tanrılı inanç, ihtiyaca cevap verecek gelişmiş bir inançtı. Bu bakımdan Semitik Tanrı anlayışından daha da ileriydi. Parktan sonra Nalçik kentini ve çarşısını gezdik. Kentin dörtte üçü yeşillikti. Yollar geniş ve iki yanı ağaçlık. Türkiye'den buraya gelip de yerleşen ve iş kuran birçok tanıdıkla karşılaştık. Ekonomi ve demokrasi bakımından tam bir geçiş dönemi yaşıyorlar. Önlerinde alınacak çok yol var. Nalçik, Kuzey Kafkasya'da Çerkes kültürünü ve kimliğini yansıtan tek kent durumunda. Nüfusun yarısından çoğu Çerkes Kabartaj Kabilesinden, sokakta, pazarda, çarşıda Çerkesce konuşulduğunu duyuyorsunuz. Diğer iki Çerkes Cumhuriyetinde ise durum öyle değil, (Karaçay-Çerkes ve Adıgey Cumhureyetleri) Çerkesler azınlıkta kalmışlar (yüzde yirmilere düşmüşler).

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti

23.7.1996: Bugün otobüsle, Nalçikten "Dünya Çerkes Birliği" kurultayının yapılacağı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkesk'e hareket ettik. Kentler arası yolların bile iki tarafı ağaçlı. Ekinler biçilmiş, mısır tarlaları yeşil (ikinci ürün hayvan yemi olarak kullanılıyor), pancar

ve ay çiçeği tarlaları uzanıp gidiyor. Nalçik-Çerkesk arası 200 km. Yol boyunca Lize isminde bir genç kız akordiyon çaldı. O kadar güzel çaldı ki içim coşkuyla doldu, müzik bitince yanına gidip tebrik ettim. Gerçekten olağanüstü bir yetenek.

Çerkesk'e varmadan önce bizi karşılamaya gelen bir grupla karşılaştık. Yolun kenarında otobüsten inmişler bizi bekliyorlardı. Biz de otobüsten indik. Tanıştık, tokalaştık. Folklor ekibi oyunlar oynadı, sonra sırayla herkesi oynattılar. Yine gelenek (Habze) gereği karşılıklı konuşmalar yapıldı, büyük ağaç kadehlerden ayranlar yudumlandı. Sonra beraberce yola devam ettik. Rusya Federasyonuna bağlı, Rusların Piyatigorsk adını verdikleri, Çerkeslerin ise Psıfabe (Sıcaksu) dedikleri, kaplıcalarıyla ünlü turistik kentten geçtik, Beştav denilen yüksek dağları dolaşarak, akşam saat sekizde Çerkesk'e vardık. Otel lokantasında yemeklerimizi yedik. Servis yapanların hepsi bayandı. Çerkes, Abaza, Karaçay, Rus olmak üzere değişik kökenlere mensup hanımlardı. Biz Çerkesce bilenlerle kolayca anlaştık. Bizim masaya servis yapanın adı Nefiset idi. Ayrılırken kendisine Türkiye'den götürdüğüm bir parfüm verdim, sevindi, kibarca teşekkür etti. Kendisi Çerkeslerin Besleney Kabilesinin Abuk ailesindenmiş. Türkiye'de olup olmadığını sordu, tanıdığım kimse olmadığını ama araştırıp sonucu bildireceğini söyledim.

Dünya Çerkes Birliği Kongresi

24.7.1996: Saat 00.10'da büyük bir salonda toplantı başladı. Önce ev sahibi olarak Karaçay-Çerkes Cumhurbaşkanı Hubyev Viladimir açış konuşmasını yaptı, kongrenin başarılı olması dileğinde bulundu. Sonra Kabartay-Balkar Cumhurbaşkanı konuştu, ilginç bir şey olarak, nüfus artışını teşvik amacıyla her doğan çocuk için bankada bir hesap açtıracağını söyledi. Adıgey Cumhurbaşkanı Carım Aslan, rahatsızlığı nedeniyle gelememiş, başarı telgrafı gönderdi. Ürdün Kıralı Hüseyin'in oğlu Prens Ali İbn Hüseyin de onur konuğu olarak katılmıştı. O da İngilizce bir konuşma yaptı. On gündür Kafkasya'da misafir olarak bulunuyormuş ve orayı çok sevmiş. Gözlemcilerle birlikte Türkiye'den kongreye katılanların sayısı elliyi buluyordu.

Suriye, Ürdün, İsrail, Almanya, Amerika, Moskova, Leningrad, Kasnodar ve Kıyı Boyu Şapsığı bölgesinden gelenlerle birlikte kongreye katılanların sayısı 400'den fazlaydı. Kongrenin yapıldığı salondan başka, aynı büyüklükte başka bir salon daha vardı. Buralarda toplantılardan başka, folklor, konser ve diğer kültürel etkinlikler yapılıyordu. Çerkesk gibi pek de büyük olmayan bir kentte, bu kadar çok kültür yapılarının ve etkinliğinin bulunması hayret edilecek bir şeydi. Nalçik ve Maykop'ta da durum aynıydı.

Akşam yemeğinden sonra, diğer salonda düzenlenen şarkı ve folklor programlarını izledik. Bu programlar üç akşam devam etti.

25.7.1996, Perşembe: Toplantının ikinci günü. Herkes düşüncelerini, önerilerini serbestce savunuyor. Kabartay-Balkar Derneğinin başkanı yazar Nale Zawur, yaptığı konuşmada, on tane hazır kitabı olduğunu ancak bastıramadığını söyledi. Toplantıda hazır bulunan Kabartay-Balkar Cumhuriyeti Parlamento Başkanına dönerek yazarların, kültür ve sanatın desteklenmesini istedi, "Ben komünist değilim ama, o zaman ki durum bundan iyiydi" dedi.

26.7.1996, Cuma: Bugün, Dünya Adige Birliği toplantısının üçüncü ve son günüydü. Tüzük değişiklikleri ve seçimler yapıldı. Toplantı akşam saat 21'e kadar sürdü. Dünya Adıge Birliği başkanlığına Kalmık Yure seçildi. Leningrad Hukuk Fakültesinde kürsüsü varmış, değerli kitaplar yazmış. Rusya Federasyonu Hükümetinde Adalet Bakanı iken, 11 Aralık 1994'te Rusya'nın Grozni'ye saldırması üzerine, bu saldırıyı protesto ederek bakanlıktan istifa etmiş ve siyaseti bırakmış. Dünya Adıge Birliği başkanlığına seçildikten sonra kısa ve özlü bir konuşma yaparak, el birliğiyle çok çalışması gerektiğini vurguladı.

Toplantıya Yeltsin de bir başarı telgrafı gönderdi.

Tekrar Nalçi'teyiz ve Sosrıko

27.7.1996, Cumartesi: Türkiye'den gelen, hem kongreye katılan, hem de otobüsle bir tur gezisi yapan gruba katılarak Nalçik'e geri döndüm. Diğer arkadaşlar dağılarak çeşitli yollardan Türkiye'ye döndüler ya da başka yerlere gittiler. Ertesi gün Elbruz'a çıkacaktık, fakat sabaha kadar yağmur yağdı.

28.7.1996, Pazar: Yağmur nedeniyle yollar bozulduğu için Elbruz'a gidemedik. Pazar günleri kurulan pazara gidip dolaştık. Satıcıların çoğu kadın. Sebze ve meyva dışında satılan malların çoğu dışardan gelme. Üç tane Çerkesce kaset aldım. Onlar da pop müziğine özeniyorlar. Ben eski müziklerden seçtim. Bir resim sergisi gezdik. Çok güzel mitolojik resimler gördük. Mitolojiyi çok iyi incelemişler. Ünlü Nart Destanlarını, Adıgece olarak derleyip 500 sayfalık bir kitap haline getirmişler, bir tane aldım.

Öğleden sonra Nalçik Parkının bitiminde bulunan bir göl kıyısına gittik. Konser ve tiyatro salonları, bir tane de lokanta var. Göl yeşil, ağaçlar yeşil, gölün yanından bir çay akıyor. Gölün öbür yanındaki tepenin üstüne ünlü Adıge Nart kahramanı Sosriko (Sawsırıke) yu canlandıran anıtsal bir bina yapmışlar. Sosri-

ko, diğer kahramanlıkları yanında bir de Prometeus gibi tanrılardan, ateşi çalıp getirmiş. Sosriko'yu canlandıran binanın içinde bir de lokanta var. Ayrıca merdivenle çıkılan katlardan çok geniş manzaralar seyrediliyor. Dönüşte, kimileri, teleferikle vadideki gölün öbür yakasına indiler, biz otobüsle döndük. Akşam yemeğini gölün ve akarsuyun kıyısındaki lokantada su sesleri ve yaprak hışırtıları arasında yedik.

Yarın Osetya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Vladikafkas'a gideceğiz. Nalçik'e uzaklığı 100 km. kadar. Şimdiye kadar Adigelerin (Çerkeslerin) yaşadığı yerleri gezdik, yarın gideceğimiz Osetya'nın halkına "Oset-Asetin, İren-Alan" gibi isimler veriliyor. Dilleri, Hint-Avrupa dil grubundan. Adıgeler onlara "Dağlı" anlamına gelen "Kuşha" diyorlar. Gelenekler ve folklor bakımından Adıgelerle kaynaşmışlar, evlilikler çok olmuş. Osetyadaki Osetlerin yarısından çoğu Hıristiyan. Ruslarla iyi geçiniyorlar.

Vladikafkas ve Yalçın Kazbek Tepesi

29.7.1996, Pazartesi: Bugün Nalçik'te, Türkiye'den gelerek buraya yerleşmiş olan ve iş kuran tanıdıklarla beraberdik. Dağıstan'dan gelme taze alabalık ızgarası yedirdiler, çok lezzetliydi. Öğleden sonra saat 14.00'te Kuzey Osetye Cumhuriyeti başkenti Vladikafkas'a gitmek üzere otobüsümüz hareket etti. Dümdüz bir ovada güneydoğuya doğru gidiyoruz. Sağımızda ve solumuzda uzaklarda görünen ormanlarla kaplı sıradağlar giderek birbirine yaklaştı, bir boğaz oluşturdu. Boğazdan geçince kendimizi tekrar büyük ve geniş bir ovada bulduk. Asıl Kafkas Sıradağları henüz görünmüyordu. Biraz ilerleyince Kafkasların ikinci yüksek tepesi olan (birincisi Elbruz) Kazbek tepeleri görünmeye başladı. Vladikafkas, Kazbeklerin eteğinde ve Daryal geçidinin başında kurulmuştu. 1822'de Kabartay ve Osetya'yı işgal eden Ruslar, 1801'de kendilerine bağladıkları Gürcistan'a (Tiflis'e) inmek için Daryal geçidi yolunu yapmışlardı. Böylece Kuzey Kafkasya'nın doğusu ile batısını birbirinden ayırmış oluyorlar ve aralarındaki işbirliğini önlüyorlardı. Doğuda Şamil, batıda, Çerkesler Ruslarla amansızca savaşıyorlar, fakat güçlerini birleştirip tek cephe olamıyorlardı.

Kazbek'te orman yoktu. Sivri, yalçın kayalıklar bulutları delerek göklere yükseliyordu. Kentin içinde bir tur atıp büyük bir otelin önüne geldik. Otobüste 18 kişiyiz. Fiyatları sorduk, bir geceliği otuz dolarmış, oysa biz Nalçik'te 10 dolara kalmıştık. Orta halli bir otel dedik, bulamadık, yine orada kalmaya mecbur olduk. Bazı arkadaşlar, nasıl olsa burayı gördük, Nalçik'e geri dönelim, dediler, Asetin asıllı arkadaşımız, buna fena halde bozuldu, sonunda kalmaya karar verdik.

Gece saat 12.00'de otelin altıncı katında Kazbeklerin görünümünü seyrettim. Dolunay tam zirvenin üstündeydi. Onun batısında parlak bir yıldız vardı, hareketsiz beyaz bulut kümelerinin arasından yer yer görünen mavi gökyüzüne doğru yükselen yalçın, sivri Kazbekleri seyrederken ürperdim, Kazbek'le özdeşleşmiştim sanki. Kulaklarımda, kentin ortasından geçen muhteşem Terek nehrinin uğultusu vardı. Bu anı ve görüntüyü unutacağımı sanmıyorum.

Vladikafkas' tan Nalçık ve Çerkesk'e Dönüş

30.7.1996, Salı: Öğle üzeri Vladikafkas'tan ayrılıp, Nalçik'e hareket ettik. Yoldaki polis noktalarından rahat geçtik. Yol kenarında, civar köylerden gelen kadınlar çeşitli meyvelar satıyorlardı. Nalçik'e uğradıktan sonra fazla kalmadan Çerkesk'e doğru yola çıktık. Bu yoldan bir hafta arayla ikinci kez gidiyordum. Rehberimiz, bir yerde otobüsü durdurdu. Yolun kenarında yabani kaysı ağaçları vardı. Kaysılar olmuştu, bir kısmı dallarda, bir kısmı yerdeydi. Rehber, "Bunlar hiç kimsenin değil, istediğiniz kadar yiyebilir ve alabilirsiniz." dedi. Hepimiz toplayıp yedik. Öğle yemeği yememiştik, bir çeşit öğle yemeği yerine geçti. Ceplerimize de doldurduk, otobüste yiyerek gittik. Orada ceviz ağaçları da vardı, rehberimiz, "Bunları hiçkimse değerlendirmiyor, ziyan olup gidiyor." dedi.

Çerkesk'e vardık ve yine aynı otele indik. Kat sorumlusu Rus kadın beni tanıdı, altın dişlerini göstererek gülümsedi. Ben de gülümseyerek yanıt verdim. Hangi milletten olursa olsun, insanın tatlısı tatlı oluyordu. İletişimin gülümseme düzeyinde kalmasının da yararı vardı belki de, sözlerin yıpratıcılığından koruyordu insanları.

Yemekten sonra kentin geniş ve ağaçlı yollarında gezindik. Dolunay yine gökteydi, fakat dün gece Kazbek tepesinde gördüğüm dolunayın büyüsünü taşımıyordu artık. Dün gece, pek ender gecelerden biriydi.

Otele döndüğümüzde ziyaretçilerimizin bizi beklemekte olduğunu gördük. Dünya Çerkes Birliğinin yeni sekreteri ve yardımcısı gelmişti. Sekreterin adı Aleksandr, diğer adı Muhammed. Yardımcısının adı Albert. Üç saat kadar sohbet ettik. Türkiye'den, özellikle iş yapabilecek olanların dönmesini istiyorlardı. Sekreter, ihracat yapıp iyi para kazanıyor ve derneğe de parasal destek sağlıyor.

Geç vakit misafirleri uğurladıktan sonra epeyce düşündüm. Sekreterin iki adı var, biri Arapça, biri Rusça. Çerkesce adı yok. Biz de öyleyiz.

Kuzey Kafkaya'da Çerkes kültürü giderek kan kaybediyordu. Dışarda daha da fazla.

Adıgey Cumhuriyeti

31.7.1996, Çarşamba (Maykop): Bu sabah saat 10.30'da, Adıgey Cumhuriyetine gitmek üzere Çerkesk kentinden hareket ederek yola çıktık. Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinin bitiminde Rusya'nın Stavropol Eyaleti topraklarına girdik. Birden muhzunlaştım. Buralar Rusya'nın 150 yıl önce işgal ettiği topraklardı. İşgal ile birlikte alabildiğine uzayıp uzayıp giden ovalardaki Çerkes köyleri yerle bir edilmiş onların yerine Ruslar ve Kazaklar yerleştirilmişti. Artık şu köyler, hep Rus ve Kazak köyleriydi. Stavropol eyaletinde bir süre gittikten sonra sola dönerek Krasnodar eyaletine girdik. Orada da durum aynıydı. Bunları tarihsel olay olarak biliyorduk, ama bilmek başka, görmek başkaymış.

Bir kontrol noktasında genç bir Rus polisinin düşmanca tavrıyla karşılaştık. Şimdiye dek pasaportlarımız hiç kontrol edilmemişti. Rus polis, otobüse girdi, pasaportları teker teker kontrol etti. Bir eksik bulamadı, ama bulmak istiyordu. Aşağı indi, otobüsün çevresinde dolandı ve bir kusur buldu: Otobüsün ön tekerlerinin ikisi de aynı marka değildi. Para cezası yazdı. Kendi cebine mi girdi, devletin cebine mi bilmiyoruz. Bir genç arkadaşımız öfkelenmiş söylenip duruyordu: Rus polisi benim ana vatanımda bana ceza yazıyor, bu nasıl adalet böyle? Bu, şu anda dinleyeni ve yanıtı olmayan bir soruydu.

Adıgey Cumhuriyetine varmadan, Krasnodar Eyaleti sınırları içinde iki Çerkes köyü varmış. Onlara uğrayalım, dedik. Birisi, 2000 nüfuslu, Çerkezce adı Şhaşefij, Rusça adı Urupsk olan köy, diğeri de Çerkescesi Beçmırze, Rusçası Konokovski olan 500 nüfuslu bir köy. Biz. Şhaşefij köyüne uğradık. Bizi köy odasına davet ettiler, yöneticiyi de buldular, köylülerden de gelenler oldu. Epeyce konuştuk. Her evin önünde bir bahçe var, köy geniş bir alana yayılmış. Bir de küçük bir cami yaptırmışlar, henüz tam olarak bitmemiş. Caminin yanından geçerken yaşlıca bir adama şöyle bir soru sordum: "Siz bu camide Adıge namazı mı kılacaksınız, yoksa Arap namazı mı? Adam biraz duraksadıktan sonra "Adıge namazı" diye cevap verdi. Aklıyla ve bilgisiyle değil de sezgisiyle doğru cevabı yakalamıştı.

Beş saatlik bir yolculuktan sonra Adıgey Cumhuriyetinin başkenti Maykop'a vardık. Otelimize yerleşip bir şeyler yedikten sonra aşağıya indik. Dört yıl önce Türkiye'den gelip buraya yerleşmiş olan Dr. Necdet Hatam geldi. Parka doğru yürüyerek sohbet ettik. 27 yıl önce ben Ankara'da dernekte görevliyken Necdet tıp öğrencisiydi ve anavatana dönmenin hayalini kuruyordu. Şimdi hayalini gerçekleştirmişti. Burada Türkiye'den dönüp

yerleşmiş bir grup vardı, ama henüz yeterli değildi. Daha fazlası gerekiyordu, nasıl olabileceği tartışılıyor, düşünülüyordu, ama hiç de kolay değildi. Aşılması gereken çok sorunlar vardı.

Akşam, yine Türkiye'den gelip yerleşenlerden İbrahim bizi evine çaya davet etti. 15 kişi kadar gittik, yanımızda Ürdün'den kongre için gelen iki Çerkes daha vardı. Bahçede oturduk, yedik içtik, oynadık, üzüldük, sevindik, geç vakit otele döndük.

1.8.1996, Perşembe (Maykop): Bugün, Maykop'un güneyinde Çerkesce adı Şhaguaşe olan bir nehrin öte yakasındaki Mezdah (Güzel Orman) denilen mesire yerine gittik, oradan Maykop'u seyrettik, ormanı biraz dolaştıktan sonra kente döndük. Çarşı pazar gezdik. Arkadaşlar hediye alma konusunda zorlanıyorlardı. Kimileri kalpak aldılar. Fiatı 8 milyon civarında.

Akşam Necdet'in evine çaya gittik. Epeyce oturduktan sonra, gece saat iki sıralarında dört arkadaş yürüyerek otele dönelim istedik. Biraz yürüdükten sonra bir akordiyon sesi duyduk. Üstü kapalı, etrafı açık geniş bir yerde kızlı erkekli bir grup çalıp oynuyorlardı. Yanlarına yaklaştık, Türkiye'den geldiğimizi söyledik, çok sevindiler. Kızlar bir yanda, delikanlılar bir yanda karşı karşıya dizilmişler, yöneticinin çağırdığı çiftler çıkıp oynuyorlardı. Karmaşa değil, disiplin vardı. Bizi de oynattılar. Erkekler oldukça içkiliydiler. Bir süre sonra izin isteyip ayrıldık. Ayrılmadan önce birbirimize adresler, telefon numaraları verdik.

Soçi

3.8.1996, Cuma: Soçi'ye gelmek üzere sabahleyin Maykop'tan ayrıldık. Maykop-Soçi arası 320 km. Maykop'tan Karadeniz kıyısındaki Tuapse limanına indik. 140 kilometrelik bu yol tamamen ormanlık bölgeden geçiyor. Bir karış toprak bile görünmüyor. Bu yola "göç yolu" diyorlar. İşgalden sonra zorla yerlerinden sürülen Çerkesler, bu yoldan Tuapse'ye indirilmişler. Oradan kırık dökük gemilere bindirilerek Osmanlı ülkesine gönderilmişler. Gemilerin kimi batmış, kimi kıyılara varmış. Varanlardan bir kısmı salgın hastalıktan ölmüş, kalanlar iç kesimlere yerleştirilmişler, onların bir kısmı da sıtmadan ölmüş, Çerkes köylerinin yerinde Çerkes mezarları kalmış. Bugüne kadar gelenler de bizler olmuşuz.

Tuapse-Soçi arası yemyeşil ve virajlı, dağlar kıyıdan içerilere girmek için yol vermiyor.

Tuapse'den on saatte gelebildik. Soçi, ormanlar içinde kaybolmuş güzel bir kent. Turizm cenneti. Herkes denizde ve kumsalda. Zar zor bir otel bulup geceleyebildik.

3.8.1996, Cumartesi: Soçi'de gezip

dolaşarak akşam Trabzon'dan gelecek vapuru bekliyoruz. 13 günlük gezimin son günü. Bu süre içinde ne gazete okudum, ne televizyon izledim, ne radyo dinledim. Dış dünyadan haberim olmadan, bambaşka bir dünyada yaşadım. Bir kuş kadar hafiftim. Belki de Kafdağındaki Anka Kuşuydum, yeniden dirilmem için küllerimi eşeliyordum.

Gündüz Soçi çok sıcaktı. Akşam saat 19.00'de şiddetli bir sağanak başladı. Limanda oturduğumuz kafeterya insanla doldu. Ayrılmadan öne sabahtan beri bize servis yapan kıza yanımdaki tahinli çörekten iki tane verdim. Önce anlayamadı, şaşırdı, sonra yüzünde güller açtı, gözleri aydınlandı. Tatlı bir sesle "Sipe Siba" dedi (Rusça teşekkür ederim, demek) Hangi milletten olduğunu kestiremedim. Yüzü uzunca, gözleri koyu renk, iri ve güzeldi. Ve de hüzünlü.

Çoğu kez sislerle örtülü olan ve çok seyrek görünen o evrensel ışığı yakalamıştım gözlerinde. O kadarı bana yeterdi. Yaşanan, söze gelmez, yaşanır ve duyulurdu sadece.

Bizi Trabzon'a götürecek olan Avrasya Gemisi gece saat 10'da Karadenizin karanlıklarına dalarken, belleğimin aynasında ışıyan renk renk gözler, yaka-mozlar gibiydi içimdeki denizde.▲

Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Din ve Tanrı

Yaşar Bağ

Türkler Orta Asya'da Çerkesler Kafkasya'da yaşıyorlardı. Ne Hıristiyandılar, ne de Müslüman. Ama dinsiz de değildiler. Kendilerine özgü gelenekleri, dinleri ve Tanrı anlayışları vardı.

Sonradan nasıl Müslüman oldular ve anayurtlarını bırakıp Anadolu'ya geldiler, aynı ülkeyi, dini ve dili paylaşan bir toplumun insanları oldular?

Mitolojilerin, dinlerin, mistik öğretilerin, felsefenin ve bilimin ortak noktaları, bilinmeyeni aramadır. Ancak her birinin alanları ve yöntemleri değişik olduğu için aralarında çelişmeler ve çatışmalar sürüp gitmektedir. Bu ayrılıklar zaman zaman o kadar büyür ki güçlü olanların kendi inançları ve düşünceleri doğrultusunda başkalarının boğazına sarılmaları, bilinmeyeni arama hatta yaşama hakkını tehlikeye düşürür.

Kitap, yakında çıkıyor..

Çiviyazıları

Dilimiz İyi Dosta Muhtaçtır

Sovyet rejimi için ne söylenirse söylensin, o devirde dilimizin çok geliştiğini güçlendiğini söylersek bu yalan olmaz. Adıge dili büyük başarılar gösterdi: kendi dilimizde hikayeler, povestler, romanlar, poemler, piyesler yazıldı, yazılıyor.

Kağırmes Boris

Çağımızda gelişmiş diller içinde bile — kiminde çok kiminde daha az— başka dillerden sözcük almayan dil, yok gibidir. Herhangi bir dilin başka dillerden sözcük alması olağandır. Hem başka dillerden alınan sözcükler dili besler, zenginleştirir. Zengin olmayan birinin mala mülke kavuşması ile zenginleşmesi gibi.

Adıge diline de böyle sözcükler katılagelmiştir. Bugün de katılım ara vermeksizin hatta hızlanarak sürüyor. Bu durum günümüzde pek çok ülkeyle politik, ekonomik ve kültürel konularda ilişki kurmamızdan ileri geliyor.

En çok da Rusçadan ve Rusçaya başka dillerden giren sözcüklerden dilimize sözcük girmiştir. Bu durum şu son altı yedi yıl içinde daha da hızlanmıştır. Görünen şu ki dünyayı egemenliği altına alan, Sovyet ülkesini de etkileyen İngilizceden sözcükler: broker, speaker, college, manager gibi başkaca pek çok sözcük Rusçaya girdi, bunların bizim dilimize de gireceğinden asla şüphe yok.

Bunların tümünü yaşamımızda oluşan değişiklikler getirdi. Pazara girme isteğimiz, başka ülkelerle sıkı ilişki kurmamız... Bu durumu yaratan nedenlerden bir diğeri de, Arap ülkelerinden gelen soydaşlarımızın getirdiği Arapça sözcükler. Türkiye'den gelenlerin kullandığı Türkçe sözcükler bugünlerde halkımızın dilinde yoğunluk kazandı. Bu üç dile hele en fazla kullanılan Rusça da eklenince...

Bir dile bu kadar çok sözcük girmesi yararlı görünse de, fazlasının Adıgeceyi geriletip zayıflatmasından korku duyulmalıdır. Bu nedenle duyarlı, dikkatli olmalıyız. O dillerden dilimize giren sözcüklerin amaca hizmet etmesi, kendinde bulunmayan anlamları belirten sözcüklerin yalnız kendi başına olması, onları dilimizin özüne uydurup özümsememiz, telaffuzu konuşma stilimize olabildiğince yakınlaştırmamız, uydurmamız, çeviri yapmak mümkün ise çevirmemiz gerekir. Kısaca söylemek gerekirse çok gayret et-

meliyiz; başka diller dilimizi bastırıp ezmesin, yok etmesin diye çareler aramalıyız. Yoğunlukla kullanılan dil, resmi devlet dili olmayan, kendi gücüyle de yaşamına katkıda bulunamayan Adıge dilini yok etmeye tüm gücüyle çalışacaktır.

Sovyet rejimi için ne söylenirse söylensin, o devirde dilimizin çok geliştiğini güçlendiğini söylersek bu yalan olmaz. Adige dili büyük başarılar gösterdi : kendi dilimizde hikayeler, povestler, romanlar, poemler, piyesler yazıldı, yazılıyor. Bunlar okullarda okutuluyor, onları okutanlar da öğretmen okullarında, üniversitelerde yetiştiriliyor. Öncelikli dil milletimizin kullandığı dildir.

Ne var ki, Adıge dili pek çok zor engebelerden geçerek günümüze kadar korunabilmiştir. Bundan sonra da dünyada millet olarak var olmak istiyorsak dilimizi daha bilinçli koruyalım. Bu o kadar da kolay değil. Küçük milletlerden birçoğunun dilleri yok olup gitti. Ne var ki, bizim başlı başına dilimiz üzerine çalışan enstitümüz ya da akademimiz yok. Ancak bizim dil üzerine uğraşan bilim adamlarımız, yazarlarımız, gazetecilerimiz, öğretmenlerimiz var. İşte biz onlarla birlikte Adıge dili ve dost toplulukların dilleri üzerine düzenli tarzda çalışacak güçteyiz. Başka devletlerin, ülkelerin toplulukların da kendi anadillerini arındırmaya, geliştirmeye dönük çalışmalar yapan kurumları var.

Adıge dilinin dostu olan grupların en önemli görevleri geniş çapta her yönde sürekli araştırma yapmak olmalıdır: Başka dillerden gelen sözcükleri gerçekçi yazıları, yer isimlerini, morfolojiyi, sözdizimini, kısacası dili ilgilendiren bütün konuları elbirliği ile işleme koyabilirsek sanıyorum çok faydalı olur. Arkadaşlar böyle bir yardımlaşmayı siz nasıl buluyorsunuz? Gazete sayfaları içinde bir görüşme açalım. Bu konuyu tartışalım.

Çeviren: Dışek E.

Kaynak: Adıge Psalhe gazetesi, 18.8.1993 Nalçik

"Her kişi bir yerde kayıtlı hale gelince, herkes denetim altında olacak, gözetim altında tutulacaktır. Modern iktidar büyük gözaltıdır."

Michel Foucault

Çeçenler'in Tarihi ve Dili Üzerine

Rus bilgini Krupnov, Nakh geçmişinin Gargarlar'a dayandığını, Berkok, Şerametta'dan yola çıkıp Sarmatlar'dan geldiğini belirtmiştir. Arkeologlar/dilbilimcileri Nakhların kolu olan Nakhçi Nokhço (Nahçi Nohçolar'ın) (Çeçen), MÖ VII. beşbin yıllarında, veya IV-III VI-III. yüzyıllarında Kafkasya'da yaşadıklarını, öncesinde başka kavimlerin yaşamadığını doğrulamaktadır.

Tarık Cemal Kutlu

Çeçenler Kuzey-Doğu Kafkasya halklarındandır. Kendilerine Nokhçi, Nakhçi veya Nohçuo, Nahçuo yaygın olarak Nokhçuoy (Nohçoy) derler. Komşuları onları çok değişik adlarla tanımlarlar. Örneğin Kumuklar Miçikis, Avarlar (Tavlılar) Burtel, Kabardeyler Şaşan, Ruslar ise Çeçentsamı vb.

Çeçenler, İnguşlar ve Tuşlarla birlikte Vaynakh grubunu oluştururlar. Bu grubun diğer iki üyesinden İnguşlar kendilerine Galgay, Tuşlar ise Batsoy der.

Çeçen, İnguş ve Tuşların oluşturduğu dil grubunu dil bilimcileri "Nakh" diye adlandırır. Çeçen dil bilimci ve etnograf Umalt Laudaev, "Nakh" sözcüğünü şöyle detaylandırmaktadır.

Nekha nehç "peynir, peynir üreticisi, tüketicisi"

Nakhç-o-y "Peynir üreticileri"[1]

Linguist A. G Matsiev, "nakh" sözcüğünü daha değişik yorumlar.

Ona göre;

Vaynakh dialektlerinde xç (khç), çx (çkh), şx (şkh) seslerinin yer değiştirme örnekleri dikkate alınarak nakhço, nakhço, naşkho "umumi, genel, toplam, cem'an"

Sözcüğün nakh-çuo-y "millet halk"; -çuo "mensubiyet eki", -y "çokluk eki" olarak karşımıza çıktığını hatırlamalıyız. Anak Ç- sesi, yalnızca bu kelimede -o-nun önünde görülüyor. Bir başka örnek olmadığı için -çuo-nun yalnız başına mensubiyet bildirdiğine ihtiyatla bakmak gerekir.

İnguş veya Galğay sözcükleri de karşımıza ilginç açıklamalarla çıkıyor:

Anguşt "yer, mahal, mekan."

An "ufuk"; guş "görünen", -t "yer bildiren ek"

An-gus-t "ufukta görünen yerdekiler" olmaktadır.

Galğay ise, gala "müstühkem yer"

Galgay "küçük kulede oturanlar" veya "kalkan kullananlar" anlamlarındadır.[2]

1 Laudaev Umalta, Çeçenskoe plemia. Sbornik svedeniy o kavkazkikh gortsakh, Tiflis 1872,

2 İbrahim Yunusoviç Aliroyev, Yazık, istoria: kultura vaynakhov, Grozniy 1990. s.15

Çeçenlerin Kökeni

Son zamanlara kadar Çeçenler'in hangi kökten geldikleri bilinmiyordu. Rus bilgini Krupnov, Nakh geçmişinin Gargarlar'a dayandığını ifade etmiş, Berkok, Şerametta'dan yola çıkıp Sarmatlar'dan geldiğini belirtmiştir. Arkeologlar ve dilbilimcileri Nakhların kolu olan Nakhçi Nokhço (Nahçi Nohçolar'ın) (Çeçen), MÖ VII. beşbin yıllarında, veya IV-III VI-III. yüzyıllarında Kafkasya'da bulunduklarını, kendilerinden önce burada başka kavimlerin yaşamadığını doğrulamaktadır. Hatta Nakhlar'ın Önasya'da Kafkasya'ya gelip yerleştiklerini ortaya koymaktadır. Bu göç iki koldan olmuştur. Derbent boyundan gelenlerin, Çeçenler'le şimdiki Dağıstanlılar'ın, Doğu Karadeniz yolundan gelenlerin ise Çerkes kavimlerinin olduğu görüşü giderek taraftar toplamaktadır.

Varlığı bilinen, ama tarihi açıkça aydınlanamayan İber Kavkaz Devleti'nin asıl üyesinin, şimdiki Çeçenler'in ataları olduğu reddedilmemektedir. Onomastik, toponomik ve hidrostik adlar bunu onaylamaktadır. Tarihte anılan Gargarlar, Duvaylar, Dzurdzuklar, Alaroidler, Cacaniler (tsatsani) Ganariler, Pşawalar, Khavurlar, Tuşlar, Mohevclar (Mohevtsler) günümüz Çeçenler'inin değişik kabilelerinin adları olarak kabul edilmektedir. Hatta, Kharsur, Pşava ve Tuşların Gürcüleşmiş Çeçen oldukları bilinmektedir.

Nakhçi veya Kiti, Kistü (Gürcülerin Çeçenlere verdikleri ad) adının ilk kez VII. yüzyılda Ermeni tarihçisi M. Kagankatvatsi, Argvani Tarihi adlı eserinde anmıştır; aynı tarihçi Çeçenlerin atalarının Ura adlı bir babanın soyu olan Utaoy'dan Sadoy'dan, Gergaroy'dan çıktığını belirtmiştir.

Günümüzde Urartologlar, Çeçenlerin Urartularla akraba olduğunu reddetmemektedirler, hatta Önasya'da devlet kuran Urartuların yukarıda adı geçen Ura'dan neşef ettiğinde de gerçek payı vardır.

Hurri- Urartu- Çeçence ilişkisini inceleyenlerce tasdik görmektedir.

Bundan şu sonuç çıkmaktadır. Çeçenler Urartulardır. Urartular, Çeçenlerin Önasya'dâ kalan kolu olmaktadır.

Gerçekten, yapısı, gramer özellikleri, bütünlüğü ve gramatikal sınıflandırıcıları vs. ile Urartuca ile Çeçence birbirine benzemektedir.

Şu örnek iki cümle, günümüz Çeçencesi ile tamamen uyum içindedir.

Urartuca: Menua-s ale
Çeçence : Menua-S eli
(Menua dedi.)
Urartuca: pili naru ildaruniani agubi
Çeçence : İldaruniani tiyra apari ögna du.

Bir de şu sözcükleri tartalım: ☞

URARTUCA	*ÇEÇENCE*	*TÜRKÇE*
ayla, aile	alu, olu	dedi, söyledi
allay	ali, ela	bey, efendi
du	do	yapıyor
iese	asa, aysa	ben
epeli	apari	kanal
aguri	agira	kazdı
khutadi	khattar din	sormak suretiyle
kha	khaza	işitmek
khazili	kheziyla	işitilen
khazine	khaza	güzel
uelidu	uöla yo	düşünüyor
tan	dan	yapma
kheurunna	horanna	herkese
Şin	şi	iki
asti	stie	dişi
tiş	tiş (a)	eski
asi	asi, asa	ben
taran	taruo	olanak
ka	ko	üç
nakha	vakha, dakha	gitmek
salzi	sal	yığın, küme
satu	sutur	cimri
ka	kade	atik, çevik
karini	kariyna	buldu
karu	kariy	buldu
garu	gar	dalbudak, şube
ulini	oylanie	düşünce
taşab	yieşap	cadaloz
varat	vorda	araba
kiri	kier	kase, kefe, küp
kuruni	kuranig	kibirli
kuzu	kuz	halı

URARTUCA	*ÇEÇENCE*	*TÜRKÇE*
kugi	ğuörti	çabalamak
gargani	ğağ	yelme, zırh
garameni	ğaraveli	ünleme
laki	lagi	kısmak
lie	lie	(ardından) konuşmak
via	vea	gelmek
sure	sur	ordu, askeri birlikler
susini	suo	kendim
tubardu du	purba du	izinli olmak
turu	tukhu	vurmak
ule(diğeri)	ulera, ule	yakını, civarı
alsui-ni	alsamie	bolca, çok, çokca
atu	otu, atu	(darbelerle) ezmek
as gubi	as gulbi	topladım
khaialani	shayalina	ele geçirip getirme
khatu	khaduo	kesmek
khu	gu	hırsız
khtia	khottu	soruyor
kali	gali	çuval
gabgaru	guobar	kuşatma
khazine	khazna	servet
siel	sayre	akşam
dauşe	duoş	söz, kelime
makulu	mugalo	izinli olmak, başta olmak
arze	türze	yavru
khurri	lüyrie	sabah
şeri	süyrie	akşam
ai(-a) ri	arie	dışarı, vadi, dere, yazı
iştine	aştinie	öylesine
zale	azalie	sonsuz

Burada çok tanrılı inanç döneminden kalan Çeçen tanrı adları ile Urartu tanrıları arasındaki ilişkiden, toponomiden ayrıca söz etmek istemiyorum.

Çeçenlerde din

Vaynakhlar, semavi dinlere yönelmeden önce çok tanrılı dine inanıyordu. O zamanlardan günümüze kadar gelen tanrı adlarından belli başlıları şunlardır:

Tub-khi	"Karusaları tanrısı"
Dielan-Kihi	"Yağmur suyu tanrısı"
Tqaba-erda	"Mukaddes tanrı"
Albi-erda	"Ermiş tanrı"
Magi-erda	"Kutsal güneş tanrısı"
Çu-dela	"Tanrıların tanrısı"
Beyn-Sela	"Çu-de'la'nın maiyyetinde yağmur, kar, dolu, şimşek, mevsimler vs. tanrısı"
Myat-cela	"Beyn-sela'nın yardımcısı tanrı."
Tuşol	"Doğayı yerten, bereket tanrısı"
Sela	"Gök ve ateş tanrısı"
Selasata	"Sela ile Sata'nın kızı. Bakire kızlar tanrısı"

Çok tanrılı dinin izleri günümüzde sözlü metinlerde görülmektedir. Bu metinler daha çok destanlar, efsaneler ve masallardır. Çeçenler arasında Hıristiyanlık, Gürcüler vasıtasıyla kabul edildi. Dinsizlik, Hıristiyanlık ve çok tanrılılık Çeçenler arasında uzun yüzyıllar devam etti. XVII. yy'ın ortalarında Dağıstanlılar vasıtasıyla yayılmaya başlayan, XVIII.yy'da genişleyen İslamlık döneminde bile, bu dinlerin maddi izlerini bulmak mümkündür. Hatta, tamamen müslüman olmalarına rağmen çok tanrılı dini inançlar zamanından kalan ve "ilah, ma'but" karşılığında olan Dela kelimesi, Çeçenler arasında bugün dahi canlıdır. Şimdilerde Çeçenya Çeçenleri arasında Allah Dela kelimesi, yeşermeye başlamıştır.[1]

Çeçen Kabile ve Boyları

Çeçenler'de en küçük topluluktan, en büyük topluluğa kadar olan birimlerin adları vardır. Bu adlar hala canlı olarak yaşar.

1— Düoal, dyözal:aile.
2— Ca: Ocak, büyük aile, familya.
3— Nieqiy : Sülale, ocaklar birliği
4— Gar: Soy, silaleler birliği, oymak.
5— Typ veya var: Boy, soylar birliği.
6— Tukuam: Kabile, boylar birliği
7— Qam: Kavim, millet, ulus.

1 Başir Da'gat, Adolf Dirr, Die alte Religion des Tschetschenon, Anthropos, VIII. pp. 729 ef 1050.

Hem M. Mamakayev, hem de Z. Çokayev Çeçenlerin dokuz tane tukhumunun bulunduğunu söyler. Ancak iki araştırmacı da üçer tukhumun adını farklı gösterir.

Mohmad Mamakayev	*Katî Çokayev*
Nokhcmakhkakhuoy (İçkeri)	Nokhcmakhkakhuoy
Çliebarluoy	Çliebarluoy
Şuotuoy	Şuotuoy
Akkiy	Akkiy
Malkhiy	Malkhiy
Şaroy	Şaroy
Clantiy	-
Terluoy	-
Erştkhuoy	-
-	Mlaystkhuoy
-	Galuoy
-	Arara Nokhçiy.

Bu iki araştırmacının arasındaki ayrılığı inceleyecek değilim. Ama yukarıdaki alfabetik sıralamaya göre düzenleyip haklarında verilmiş olan bilgileri aktarmaya çalışacağım.

1— Arara Nokhçuoy Tukumu (Arara Nokhçuoy Kabilesi)

Bu kabileye tutum diyen Kati Çokayevdir. Ama eserinde boyları hakkında bilgi verilmemiştir.

2— Akkiy Tukhumu (Akkiy Kabilesi)

Akkilerin lingülzmde bilinen diğer bir adı da Aux'tur. İ.Arsanov bu tukumu Arara ve Lam Akki diye iki gruba ayırır. Bu gruplaştırma Akkice'nin ses farklılıklarına göre tesbit edilmiştir. M.Mamakayev ise (s.18) şu taypları veya varleri (boyları) zikreder: Barçakhuoy, Ziogoy, Nokkoy, Pharçuoy, Pharçakhuoy, Vappiy.

3— Galuoy Tukumu (Galuoy Kabilesi)Kati Çokayev Galuoları tukhum kabul etmekle birlikte boylarını anmaz. Ama Mohmad Mamakayev Galuoları Erştkhuoy tukumuna bağlı bir tayp olarak kaydedilmiştir.

4— Erştkhuoy Tukumu (İerştkhuoy Kabilesi)

Vaynakhların en köklü kabilesinde Kati Çokayev'in hiç söz etmemesi bir hayli ilginçtir. Oysa Çeçen Nart efsanelerinde adı geçen yegane kabile budur. Belki de bu Çeçen tarihçisi Erştkhuoları bir dördüncü Vaynakh kolu da saymış olabilir. Ama bununla da ilgili bir kayıt göremedim. Mohmat Mamakayev ise Erşthuo tukumunun şu tayplarını, yani boylarını sayar (s.19): Bugaruoy, Galuoy, Gandaluoy, Garçuoy, Düorakhuoy, Mercuoy, Mucakhuoy, Tısieçuoy, Khildiyharuoy.

5— Malkhiy Tukumu (Malkhiy Kabilesi)

Her iki araştırmacı Malkhiy'in tukum (kabile) olduğunda ortaktır. Malkhiy tu-

kumunun şu taypları (boyları) sayılmaktadır: Blastiy, Blenastkhoy, Italçkhuoy, Kamalkhuoy, Kkhuoratkhuoy, Erkhuoy, lamkhuoy.

6— Mıaytkhuoy Tukumu (Mıaystkhuoy Kabilesi)

Mohmad Mamakayev'e göre Mlaystkhuolar tayptır, yani boydur. Kati Çokayev'e göre ise tukumdur, yani kabiledir. Çokayev eserinde aynen şunları yazar: "Mlaystkhuolar iki taypa ayrılır. Maska köyünde Buorçiy-Buorçiy-niequi adı verilen Mlaystuolar bulunur. Bunlar 1994 yılına kadar Metsni adı verilen Pşiş (Khevsurlar) ile birlikte yaşamışlardır. (s.62)"

7— Nokhçamakhakhuoy Tukumu (İçkeri Kabilesi)

Bu tukuma bağlı olan taplar, veya taypın daha eski Çeçencesi olan varlar şunlardır: Bielagatuoy, Bienuoy, Biltuoy, Gendarganuoy, Gunuoy, Gordaluoy, Dişnuoy, Eğaşbatuoy, Elistanjuoy, Enakalluoy, Enganuoy, Ersanuoy, Ihırkhuoy, İşkhuoy, Kurçaluoy, Yalkhuoy, Zandaquoy, Saduoy, Siesankhuoy, Kharaçuoy, Hargaluoy, Çontruoy, Çartuoy, Çermuoy, Şuonuoy, Lalaruoy.Mesela Mohmad Mamakayev (s.88) Contruoy köy toplumunu sayarken şu adları anar: Guox kıuotara, Çanka, Bkhaş bierda, lomeçu, Nakara Büora Bejan ara, Çlariyn mokh, Gezançu, Akhaçu, kuorta; köy adları arasında Tieza Kalla, leja evla, lalbig evla.

8— Tıerluoy Tukumu (Tıerluoy Kabilesi)

Kati Çokayev'in Şuotuo tukumunun taypı saydığı lerluoları Mohmad Mamakayev tukum arasında kabul eder ve şu köy cemaatlarını sayar: Büorakhuoy, Blavluoy, Güyruoy, Eltpharkhuoy, Jierakhuoy, Kenakhuoy, Klirduoy, Macaruoy, Niqaruoy, Öeşniy, Sanakhuoy, Üottuoy, Şündiy, Liyrikhuoy.

9— Çıantiy Tukumu (Çıantiy Kabilesi) Çokayev'in Şuotuo taypından saydığı Çlantileri Mohmad Makayev tukum olarak kaydetmektedir. Ama Mamakayev bu tukumun taypından daha küçük olan garının, yani oymağının daha küçüğünden nieqiyi sayar: Aktemarqa , Astimar, Aktimar, Astimar. Khayda, Khakha, Gora, Aktimar, Khayda, Khuoca, Haca, Şali, Şalı Hoca Khuoca, İsmail, Baha, Murtaz lela, Baza Sulima.

10— Şaruoy Tukumu (Şaruoy Kabilesi)

Çokayev'e göre (s.78), bu tukumun adı Sarmat'tan gelmektedir. Şaruo'yu da Sarbala'yı da Sarmat çıkışlı gösterir. Mohmad Mamakayev ise şu taypları veya varları, yani boyları anar: Khulanduoy, Haqmaduoy, Khlimuoy, Şigaruoy.

11— Çiiebarluoy Tukumu (Çiiebarluoy Kabilesi)

Bu kabileye ait boylar daha çok Lakha Nevra ile Laka Nevra'da otururlar. Bellibaşlı taypları (boyları) şunlardır: Açaluoy, Ari ovlakhuoy, Arsuoy, Bagaçuruoy, Bunuoy, Dlay, Qiezaluoy, Makajuoy, Nkhçakieluoy, Nuy, Saduoy, Sandakhuoy, Sarbaluoy, Sikkuoy, Sirkhuoy, Khoy, Harqaluoy, Hinduoy, Çuobakkanaruoy.

12— Şuotuoy Tukumu (Şuotuoy Kabilesi)

Bu tukhumun tayplarını iki araştırmacıya göre kıyaslayarak gösterelim:

Mohmad Mamakayev	Kati Çokayev
-	Buorzakhuoy
-	Blavluoy
Varanduoy	Varanduoy
Vaşandaruoy	Vaşandaruoy
-	Vaştaruoy
-	Guçun-Kallakhuoy
Gattuoy	-
Kieluoy	Kieluoy
-	Kuokaduoy
Marşuoy	-
Marşaluoy	-
Nijaluoy	-
Nikhaluoy	Nikhaluoy
Phamtuoy	Phamtuoy
Sattuoy	Sattuoy
Tumuoy	Tumsuoy
-	Terluoy (MM. de tukhum)
-	Haçaruoy
Hakkuoy	Hakkuoy
-	Hala
-	Çlantiy (MM. de tutkum)
-	Çlinnakhuoy

Şimdi tukumdan, yeni kabileden daha küçük tapluluk olan taypları (boyları) tesbit edelim:

Çeçen Taypları veya Varlari
(Çeçen Boyları)

— Ayt Kaloy — *Açaloy* — Ari Ovlakhoy — Arsoy — *Bagaçuroy* — Becakhoy — *Bielagatoy* — Bienoy — *Bielkhoy* — Bigakhoy — *Biltoy* — Buğaroy — *Bunoy* — Buorzakhoy — *Buorçakhoy* — Blavloy — *Blastiy* — Blenastkhoy — *Varandoy* — Vaşandaroy — *Vaştaroy* — Vappiy — *Galoy* — Gendarganoy — *Giloy* — Guçin — *Gandaloy* — Gatçoy — *Gattoy* — Goy — *Gordaloy* — Dattakhoy — *Dişnoy* — Düorükhoy — *Dlay* — Jievoy — *Zandaqay* — Zumsoy — *Zurzaqoy* — Züorkhoy — *Ziogoy* — İşkhoy — *İtilckhoy* — İhirkhoy — *Kemalkhoy* — Key — *Kieloy* — Kuloy — *Kurşaloy* — Kuşbukhoy — *Kartoy* — Kuokhadoy — *Kuoratkhoy* — Kliiegankhoy — *Qiezaloy* — Laşkaroy — *Makajoy* — Marşaloy — *Merjoy* — Meşiy — *Merloy* — Mazarkhoy — *Mujakhoy* — Mulqoy — *Mlaystoy* — Nakhçakeloy — *Naşkhoy* — Nijaloy — *Niklaroy* — Nikhaloy — *Nokkhoy* — Nuy —

Peşkhoy — Phamtoy — *Pharçoy* — Rigakhoy — *Sadoy* — Sakankdoy — *Sandakhoy* — Shandoy — *Sarbaloy* — Sattoy — *Siesankhoy* — Sikkoy — *Sirkoy* — Öeşniy — *Tumsoy* — Tiertakhoy — *Tullkoy* — Turkuoy — *Kharaçoy* — Khersanoy — *Khildiyharkhoy* — Khoy — *Khurkhoy* — Hakkoy (Tısogankhoy) — *Hakmadoy* — Halakhoy — *Haçaroy* — Khimoy — *Khikhoy* — Hurkoy — *Hindoy* — Cacankhoy — *Contaroy* — Ciecoy — *Çartoy* — Çarkhoy — *Çermoy* — Çuobakkanaroy — *Çlarkhoy* — Çlantiy — *Çlinkhoy* — Çungaroy — *Şaroy* — *Şiqaroy* — Şirdoy — *Şuonoy* — Şpirdoy — *Şündiy* — Egasbatoy — *Elastancakhoy* — Enakhalloy — *Enganoy* — Ersanoy — *Erkhoy* — Yalkharoy — *Yalkhoy* — Lalaroy — *Lamakhoy* ▲

Kaynaklar

* Meşçaninov I.A. Annotirovannıy slovar Urartskogo (Bianskogo) yazıka. M.L. 1978; Melikişvili G.A. Urartskie Klinopisniye nadpisi M.. 1960: Prof. Dr. I.Y. Aliroev, Yazık, İstoria kultura vaynahov Groznıy 1990, .131-141

** K.Z. Çokaev, K voprosu bitovaniya obraza Prometeya v folklore çeçentsev i inguşey, Pharmat nil, Grozniy 1992, s.17-53; Noxçiyn folklor, Groznıy 1990 589 s; İ.A. Daxkilgov, Mifı i Legendi Vaynoxov Groznıy 1991, 334 s; A.O maslagev, Nart Orstxoyskıy epos Vaynaxov, Groznıy 1970.

Şeyhülislam Fetvalarında Kadın ve Cinsellik

Gökçen Art

"İslam Hukuku söze, sözlü tanıklığa dayalı bir hukuk sistemi. İslam hukuk sisteminin geçerli olduğu 17. yüzyıl Osmanlı toplumunda insanlar okuma-yazma, günlük tutma, sözleşmeleri yazıyla teyid etme gibi edimlerden çok uzaklar. Okuma-yazma, kayıt tutma, ilim, bilgi vb. devletin tekeli veya imkanları dahilinde. Hal böyle olunca tüm toplumsal ilişkiler sözün üzerinde dönüyor.

Erkeğin boşanması için, şahitli veya şahitsiz bir çift sözü yetiyor. Yani her şey iki dudak arasında. Sözlü tanıklığa dayanarak insanların birbirini koğuşturması veya cezaya uğratması mümkün."

Gökçen Art, 17. yüzyıl İstanbul'unda kadınların durumunu bir anlamda devletin kayıtlarında, erkeklerin onları devlete aktarışlarından yola çıkarak inceliyor.

Gürcü Edebiyatına Genel Bir Bakış

Gürcü edebiyatının gelişimi, 13. yüzyılda başlayan yabancı istilalarıyla kesintiye uğradı. Buna rağmen Rustaveli'nin bıraktığı ölümsüz şiir geleneği sürdürüldü. 16 ve 17. yüzyıllarda şiir Gürcü edebiyatında ve Gürcü insanının yaşamındaki önemini hep korudu. Kral 1. Teimuraz, aynı zamanda adı anılmaya değer bir şairdi.

Fahrettin Çiloğlu

Eski Gürcü Edebiyatı

Kartuli Enis Ganmartebiti Leksikoni (Gürcü Dilinin Açıklamalı Sözlüğü) adlı Gürcüce sözlükte 112.949 sözcük yer alır. Bu bize Gürcücenin sözcük hazinesi açısından dünyanın zengin dillerinden biri olduğunu göstermektedir. Köklü bir geleneği olan edebiyatların hemen hepsi, bu anlamda zengin olan dillerde kaleme alınmış yapıtlardan oluşur. Gürcü edebiyatı da çok eski ve zengin bir geleneğe dayanır. Bu geleneğin temeli 5. yüzyılda, yani günümüzden on beş yüzyıl önce atılmıştır. Doğu Hıristiyan dünyasının en eski ve en zengin edebiyatı olan Gürcü edebiyatı, ortaçağ ve erken Hıristiyan edebiyatına ışık tutması bakımından da önem taşır. Bu edebiyatın tek tarihsel edebi dili Gürcücedir. Bugünkü Gürcü edebiyatı dili, Doğu Gürcüce temelinde ortaya çıkmış, 19. yüzyılın ortalarında son biçimini almıştır. Gürcücenin yazımında, geliştirildiği tarihten (yaklaşık olarak İS 300) bu yana, kendine özgü yapısal ve karakteristik özellikleri olan Gürcü alfabesi (Kartuli anbani) kullanılmıştır. Bu alfabe günümüzdeki 33 harften oluşmaktadır.

Gürcü edebiyatı, 4. yüzyılda Hıristiyanlığın benimsenmesinden sonra dinsel metinlerin anadile çevrilmesine gereksinim duyulması sonucunda ortaya çıktı. Çeviri dinsel kitapları, azizlerin yaşamlarını anlatan ürünler izledi. Gürcü edebiyatının gelişmesine, ortaçağda doğu ve batı dillerinden yapılan çevirilerin ve uyarlamaların da önemli katkısı oldu. Örneğin Budacılığın kurucusu Buda'ya ilişkin Doğu efsanesinden bir uyarlama olan Balavariani, Gürcüceden Batı dillerine çevrilerek bütün Avrupa'ya yayıldı.

12. yüzyıla değin Gürcü edebiyatı, temelde "kilise edebiyatı"ndan (azizlerin yaşamlarını anlatan metinler, dinsel metinler, dinsel efsaneler vs) oluşuyordu. Ama zamanla, din dışı konuların ele alınması önem kazandı. Bu yüzyılda Sargis Tmogveli'nin Farsça klasik halk öyküsünden uyarladığı, Viramiani ile Mose Honeli'nin Amirandarecaniani, Kraliçe

Tamara ve kocası Davit Soslan adına yazılan Çahruhadze'nin Tamariani, İoane Şavteli'nin Abdulmeia adlı yapıtları, kilise dışı edebiyatın ilk önemli ürünleriydi. Bu dönemde yazılan en önemli, aynı zamanda klasik Gürcü edebiyatının en ünlü yapıtı Şota Rustaveli'nin Vephistkaosani'dir.

Şota Rustaveli, günümüze ulaşmış tek yapıtı olan bu ünlü romantik destanını 1184-1213 arasında hüküm süren Kraliçe Tamara için yazmıştır.

Destana göre Arap komutan Avtandil, Şah Rostevan'ın kızına aşık olur (Anlatıya göre; Şota Rustaveli de Kraliçe Tamara'ya aşıktı) ama aşkına karşılık görmez. Şahın kızı, yani Tinatin bu arada babasının yerine tahta çıkar. Tahta çıkma törenleri sırasında şahın kuvvetlerini yenen kaplan postlu kahramanı, yani Tariel'i getirirse Avtandil'e, kendisiyle evlenmeye söz verir. Avtandil, Hintli kahraman Tariel'le karşılaşır; Ama onunla dost olur. İkisi birlikte, Tariel'in sevgilisi Nestan Darencan'ı bulmak amacıyla kacebi (cinler) ülkesine giderler. Birçok ilginç serüvenden sonra iki kahraman da sevgililerine kavuşur.

Binbeşyüzü aşkın dörtlükten oluşan Vephistkaosani, ilk kez 1712'de basıldı. Birçok batı ve doğu diline çevrilmiş olan bu yapıt, Ahmet Özkan (Melaşvili) tarafından Türkçeye çevrilerek bir bölümü Çveneburi (1977-79) dergisinde yayımlandı. Yapıtın bütünü ise Bilal Dindar ve Zeynelabidin Makas'ın çevirisiyle 1991'de Kaplan Postlu Şövalye adıyla basıldı.

Gürcü edebiyatının gelişimi, 13. yüzyılda başlayan yabancı istilalarıyla kesintiye uğradı. Buna rağmen, Rustaveli'nin bıraktığı ölümsüz şiir geleneği sürdürüldü. 16 ve 17. yüzyıllarda şiir, Gürcü edebiyatında ve Gürcü insanının yaşamındaki önemini hep korudu. Kral 1. Teimuraz, aynı zamanda adı anılmaya değer bir şairdi. Gürcü şiirine ulusal-tarihsel konular ilk kez onun dönemine girdi. Teimura, Tzameba Ketevan Dedoplisa'da (Kraliçe Ketevan'ın Izdırabı) annesinin yurduna adadığı acıklı yaşamını anlattı. İoseb Tbiliseli, Giorgi Saakadze'nin mücadelesini ve acıklı sonunu şiirlerinde konu edindi. Kral Arçil, ise şiirlerinde 17. yüzyılın tarihini fon alarak Kral Teimuraz'ın yaşamını yansıttı. Bu dönemin ünlü şairlerinden biri de Şahnavaziani'nin yazarı Peşangi Hitarişvili'ydi. Bu dönemde özgün şiirin yanında, Farsçadan manzum ve düzyazı çeviriler de yapıldı. Şahname ve Kilila da Damani (Kelile ve Dimne) çok tutulan çevirilerdi.

18. yüzyılın ilk çeyreğinde, Gürcü entellektüel yaşamını; aydın bir yönetici, bilgin ve şair olan Kral VI. Vahtang belirledi. Vahtang 1709'da Tiflis'te ilk Gürcü basımevini kurdu ve Vephitkaosani 1712'de ilk kez burada basıldı. Bu bası-

mevinin kuruluşuna Romanya'da bulunan Antimoz Gürcüstan'dan Kudüs'e giderek, oradaki patrikhanede yetişmiş aydın bir din adamıydı. Vahtang, Vephistkaosani'nin bu ilk basımının redaksiyonunu yaptı ve açıklayıcı bilgiler ekledi. Bu, Rustaveli'nin ölümsüz destanının ilk bilimsel basımıydı.

Gürcü edebiyatı, ünlü yazar ve sözlükçü SulhanSaba Orbeliani'yle (1658-1725) yeniden canlandı. Orbeliani, Prens Vahtang'ın öğretmeniydi. Vahtang tahta çıkınca onun adına diplomatik görevle Avrupa'ya gitmişti. Sulhan-Saba, Sitkviskona (Söz Demeti) adı altında ilk sistematik Gürcüce sözlüğü hazırladı. Araştırmacıların bugün de yararlandıkları bu sözlüğün 17 binden çok girişi vardır. Sulhan-Saba'nın kitapları arasında, en önemlisi Tzigni Sibrdznesitsruisa'dır (Yalanların ve Bilgeliğin Kitabı). Bu kitapta, eğitici öykülerle, bir hükümdarın oğlunu eğitmek amacıyla anlattığı meseller çerçevesinde oluşmuş eğlendirici anekdotlar yer alır. Prensin öğretmeni Leon ile dalkavuk saray hizmetlisi Ruka arasındaki atışmalara da yer verilir. Kitaptaki birkaç fabl ve öykü, Türk ve Fars kaynaklıdır. Öbürleri, ya Gürcü folklorundan alınmıştır ya da Orbeliani'nin hayal ürünüdür.

18. yüzyıl Gürcü edebiyatının, adının mutlaka anılması gereken iki büyük şairi vardır: Davit Guramişvili (1705-92) ve Besiki olarak da bilinen Besarion Gabaşvili (1750-91).Bu iki şair, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Gürcü şiirinin en güzel örneklerini yazdılar. Guramişvili şiirlerini Rusya'da yaşadığı yıllarda yazdı. O, Lezgilere tutsak düşmüş, ama Moskova'ya kaçmayı başarmıştı. Kartlis Çiri'de (Gürcistan'ın Kötü Talihi), Gürcüstan'ın 18. yüzyılın ilk yarısındaki panoramasını çizen Gabaşvili, eski Yunan felsefesini, Gürcüstan tarihini ve kültürünü çok iyi bilen bir aydındı. İmereti kralı 1. Solomon'un elçisi olarak Rus çarının nezdinde bulunmuştu. Gabaşvili şiirlerinde aşk ve iyimserlik motiflerine sıkça yer verir. Şairin yurtseverliği özellikle tarihsel şiirlerinde yansır.

19. Yüzyıl ve Çağdaş Gürcü Edebiyatı

Gürcü edebiyatı 19. yüzyılda hızlı bir gelişme sürecine girdi. Bu yüzyılın başında, "yeni Gürcü edebiyatı"nda Gürcüstan'ın bağımsızlığını yitirişi ve sömürgeciliğe karşı mücadele önemli yer tutar. Aleksandre Çavçavadze (1786-1846) 19. yüzyılın ilk yarısının tanınmış şairiydi. Çaçavadze'nin özgürlük düşüncesinden esinlenen şiirleri, Gürcüstan'ın o dönemde içinde bulunduğu durumu da yansıtır. Bu ünlü şair, Voltaire, Corneille, Raine, Hugo ve Puşkin'in yapıtlarını da içeren Avrupa ve Rus klasiklerini Gürcüceye çevirmiştir. 1804-1883 arasında yaşayan Grigol Orbeliani, Gürcü romantizminin en önemli temsilcisiydi. Onun yapıtlarının önemli yanını ulusal sorun oluşturur. Şiir-

lerindeki hüzünlü atmosfer, Gürcüstan'ın bağımsızlığını yitirişini yansıtır. "Muşa Bokuladze" (İşçi Bokuladze) gibi şiirlerinde şair toplumsal motifleri de özenle işlemiştir. Bu dönemin en yetenekli şairi Nikoloz Barataşvili'dir (1817-1845). Oldukça genç yaşta ölen Barataşvili, "yeni Gürcü edebiyatı"nın en büyük temsilcisidir. Barataşvili, Hma İdumali (1836, Gizdolu Ses), Sakure (1839, Küpe), Bedi Kartlia (1839, Gürcüstan'ın Kaderi) gibi yapıtlarında yurtseverlik duygularını ortaya koyarken, Çarlık Rusyası'nın baskısı altındaki Gürcüstan'ın toplumsal durumunun karamsar bir tablosunu da çizer. Merani (1842) adlı şiirinde şairin hümanist tavrı açıkça görülür.

Gürcü edebiyatında eleştirel gerçekliğin en önemli temsilcilerinden sayılan Giorgi Eristavi (1811-1864), çağdaş Gürcü tiyatrosunun gelişimini büyük ölçüde etkileyen bir yazardır. 1850'de sahneye konan Gakra (1849, Boşanma) adlı komedisi, Gürcü tiyatrosunun profesyonel olarak yeniden canlanmasını sağladı. Eristavi'nin oyunlarında halktan karakterlere rastlanmaz. Ama onun sanatının içerdiği acı yergi, eleştirel gerçekçi bir yazar olarak, halka bağımlılığının ve yurtseverliğinin bir göstergesi sayılır.

19. yüzyıl Gürcü düzyazısının ilk önemli temsilcilerinden biri Lavrenti Ardaziani'dir (1815-1870). en ünlü yapıtı, burjuvazinin ortaya çıkışını Gürcü edebiyatında ilk kez ele alan Soloman İsakiç Meğanuaşvili'dir (1861). Ardaziani bu romanıyla Gürcü edebiyatında eleştirel gerçekçiliğin çığırını açmış, 1860'ların büyük gerçekçilerine ("Tergda-leulebi") yolu hazırlayan yazarlar arasında yer almıştır. Gerçekçiliğin ikinci büyük temsilcisi Daniel Çonkadze'dir (1830-1860). Suramis Tshe (1859- Suram Kalesi) yazarın en ünlü yapıtıdır.

Gürcüstan'da 1860'larda "Tergdaleulebi" adıyla sosyal ve edebi bir hareket ortaya çıktı. Genelde Rusya'da öğrenim gören aydınların oluşturduğu "Tergdaleulebi", feodal yaşam biçimini ayakta tutan soyluların ideolojisine karşı mücadele ettiler. Pirvali Dasi olarak da bilinen bu topluluğun başta gelen önderleri, düşünür, şair ve yazar İlia Çavçavadze (1837-1907) ile şair ve yazar Akaki Tzereteli'ydi (1840-1915).

İlia Çavçavadze Petersburg Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve Çernişevski, Dobrulyubov gibi Rus radikallerin etkisinde kaldı. Gürcüstan'da okur-yazarlığın yaygınlaşması için çaba harcadı. Bir süre İveria dergisinin editörlüğünü yaptı. 1907'de, Saguramo'daki evinin yakınında bilinmeyen biri tarafından öldürüldü. Çarın gizli polisinin emriyle öldürüldüğü sanılmaktadır. Yarım yüzyıllık bir edebi yaşamı bulunan Çavçavadze, Akaki Tzereteli ve eğitimci İakob Gogebaşvili, (1840-1912) gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında, Gürcüstan'da kültürel ve toplumsal

yeniden canlanışın başta gelen önderlerindendi. Kırsal yaşamı konu edinen Katsia Adamiani (İnsan mı Bu?) adlı romanı yayımlandığında büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Çavçavadze'nin Mgzavris Tzerilebi adlı yapıtı, "Bir Yolcunun Notları" adı altında Türkçeye de çevrilmiştir. (Yazıt, Ekim 1989, sayı 1). Onun çok sayıdaki şiiri, öğretici, Moğol istilası sırasında halkı için ölen 13. yüzyıl Gürcü kahramanı Kral Dimitri üzerine tarihsel ve oldukça etkili felsefi ürünler içerir.

Akaki Tzereteli, "Tergdaleulebi" adlı topluluğun İlia Çavçavadze'den sonraki ikinci önderiydi. Bu topluluğun yayın organları Tsiskari, Droeba, İveria, Kvali'nin yayın çalışmalarına katıldı. Başiaçuki (1895-96), Media (1895), Çemi Tavgadaavali (1894-1909, Yaşantım), Natela (1900) gibi ünlü yapıtlarını bu yayın organlarında yayımladı. İlk özgün şiirleri Tiskari'de çıktı. Şiirlerinde yurt sevgisi ve ulusal bağımsızlık idealini ana tema olarak işledi. Bu temaları öylesine yoğun olarak işlemiştir ki, şiirlerinde somut bir vatanın mı, doğanın mı, yoksa bir sevgilinin mi anlatıldığı kolay kolay anlaşılmaz. Bu tür şiirlerin en ünlüsü, sonradan halk şarkısına dönüşen "Suliko"dur.

19. yüzyıl Gürcü edebiyatının öbür iki önemli temsilcisi Aleksandre Kazbegi (1848-1893) ve Vaja Pşavela'dır (1861-1915). Uzun süre Kafkaslar'da yaşayan ve burada dağlıların yaşamını yakından tanıma olanağı bulan Kazbegi, Elguca (1881), Elio (1882), Mamismkvleli (1882, Baba Katili) gibi öykülerinde, geleneklere bağlı dağ köylülerini dokunaklı ve güçlü bir anlatımla betimlerken, baskılara karşı mücadelelerini de dile getirdi. Onun Elguca adlı yapıtı, Ahmet Özkan (Melaşvili) tarafından Elguca ile Mzağo (1973) adıyla Türkçeye çevrilerek yayımlandı. Gürcü edebiyatı tarihine, dağ insanının günlük yaşamının ve doğanın "eşsiz ressamı" olarak geçen Vaja Pşavela'nın Aluda Ketelauri (1888), Stumar Maspindzeli (1893, Konuk ve Evsahibi), Gvelismçameli (1901, Yılan Yiyici) gibi yapıtlarının ana motifini insan-doğa ilişkisi, hümanizma gibi temalar oluşturur.

Davit Kldiaşvili ve Vasil Barnovi (Barnoveli- 1857-1934), 19. yüzyılın 20 yüzyılla birleştiği dönemin yazarlarıdır. 19. yüzyıl edebiyatıyla sıkı bağları bulunmakla birlikte, bu iki yazarın yapıtları 10. yüzyılın toplumsal ve ruhsal atmosferlerinin izlerini de taşırlar. Davit Kldiaşvili, Çarlık ordusunun bir subayı olarak Türkiye cephesinde I. Dünya Savaşı'na katılmış, savaş sırasında Lazlara arka çıktığı gerekçesiyle yüce divana verilecekken, 1917 Şubat Devrimi onu yargılanmaktan kurtarmıştır. Klidiaşvili, iki yüzyılın birleştiği bir dönemde yazdığı yapıtlarında, soyluların yaşam biçimini, kadere karşı çıkmanın trajikliğini komedi ve belli ölçüde mizah düzeyine indirerek anlattı. Oldukça özgün bir sanat anlayışıyla yazan Barnovi, Armazis Mshvreva (1925,

Armazi'nin Yıkımı) adlı romanında, 1920'lerin Gürcüstan'ındaki siyasal durumu dinsel bir atmosfer içinde sergiler.

20. yüzyılın başında Gürcü edebiyatının başlıca temsilcileri Miheil Cavahişvili, Niko Lortkipanidze, Grigol Robakidze, Leo Kiaçeli ve Konstantine Gamsahurdia'ydı. Cavahişvili, Martali Abdula (1925; "Suçsuz Abdullah"), Şeytanın Taşı (1988) adlı öyküsünde siyasal-bürokratik aygıtın kurbanı olan Müslüman bir adamın portresini ustalıkla çizdi. Lambalo da Kaşa (1925, Lambalo ve Kaşa) adlı uzun öyküsünde, Çarlık rejiminin uygulamaları karşısındaki Müslüman bir genci anlatırken milliyetçi ve dinsel baskılara karşı. Tetri Sakelo'da (1926, Beyaz Yaka) aydınları, Kvavçi Kavçantiradze'de (1923-24) siyasal ve toplumsal olaylardan kendi çıkarına yararlanmasını bilen fırsatçı ve düzenbaz birini anlattı. Yapıtlarında estetik ve etik duyarlığı ön plana çıkaran Niko Lortkipanidze Tavsapariani Dedakatsi'de (1925, Başörtülü Kadın) dinsel açıdan yüce bir insanın trajik görünümünü çizdi. Mrishane Batoni (1932, Öfkeli Efendi), Raindebi (1912, Atlılar) gibi öykü ve romanları ise kaynağını tarihsel olaylardan alır.

Gürcü edebiyatının yakın dönemde en çok sözü edilen yazarlarından biri Grigol Robakidze'dir. Gvelis Perangi (Yılan Gömleği) adlı romanında, Batı'nın bireyci ve usçu uygarlığı ile Doğu'nun bütüncül ve kişiliküstü düşüncesi arasındaki çatışmayı ustaca işledi. Öbür bazı romanlarında totalifer rejimlerdeki aydınların yazgısını anlattı. Sovyet dönemi Gürcü edebiyatının kurucularından Leo Kiaçeli (1884-1963), en ünlü romanı Tariel Galua'da (1915) sosyal adalet için mücadelenin bütün insanlığın törensel ilkeleri ve hümanist değerleriyle mutlak bir uyum içinde olması gereğini vurguladı. Sishli (1927-28, Kan) adlı romanında devrimci şiddetle hümanizmanın çatışmasını işledi. Dışavurumculuktan ve Nietzsche'nin düşüncelerinden etkilenen Konstantine Gamsahurdia, çağdaş insanın yozlaşmasını çarpıcı bir biçimde anlattı ve yaşamın ezdiği "küçük insan"ı yüceltti. Dionisos Ğimili (1925, Dionysos'un Gülümsemesi) adlı yapıtının Thomas Mann'ın Der Tod in Venedig'i (Venedik'te ölüm) ile bazı ortak noktaları vardır. Mtvari Motatseba (1933-36, Ay'ın Kaçırılması) adlı romanında Sovyet sistemi ile eski kültürü karşılaştırdı. Gürcüstan'da meydana gelen büyük toplumsal hareketlerin geniş bir panoramasını çizdi. Gamsahurdia'nın sanatsal açıdan en başarılı romanı Mtsheta'daki bir katedralin mimarı Konstantine Arsakidze'nin, tutsak bir prensese duyduğu trajik aşk çevresinde gelişen Didostatis Konstantines Marcvena'dır (1939, Büyük Usta Konstantine'nin Sağ Eli).

Sovyet dönemi Gürcü edebiyatının önde gelen şairlerinden Aleksandre Aba-

şeli (1884-1954), simgeci bir şair olarak yazmaya başladı (Mzis Sitsili, 1913, Güneşin Gülüşü). Daha sonra gerçekçi bir tutum benimsedi ve Antebuli Heivani'de (1923, Işıklı Geçit) ustalığını ortaya koydu. Bu çizgisini Gabzaruli Sarke (1929, Kırık Ayna), Leksebi (1944, Şiirler) gibi yapıtlarında da sürdürdü. Galaktion Tabidze (1891-1959), klasik Gürcü şiirinin geleneklerinden yola çıkarak, çağdaş Gürcü şiirini daha da ileriye götürüp doruğa ulaştırdı. Me da Ğame (1913, Ben ve Gece), Mtatzmindis Mtvare (1915, Mtatzminda'da Ay), Mşobliuro Çemo Mitzav (1941, Benim Anayurt Toprağım) gibi yapıtlarda aşkı, doğayı ve çeşitli yönleriyle modern Gürcüstan'ı konu edindi. Halkının duygu ve düşüncelerini tarihini ve geleneklerini yansıtan Giorgi Leonidze (1897-1966), Gürcü edebiyatının önde gelen toplumcu şairlerindendi. Şair İraklı Abaşidze (d. 1909) Rustavelis Nakvalebze (1939, Rustaveli'nin İzinde) adlı yapıtında duygu ve düşüncelerini ortaya koyarken, Giorgol Abaşidze (d. 1914) şiirlerinde ülkesine ve halkına bağlılığını dile getirdi.

Gürcü edebiyatında 1950'lerin sonunda, farklı bakış açıları olan, değişik entellektüel yapıda şair ve yazarlar yetişti. Guram Rçeulişvili, Arçil Sulakauri, Tamaz Çiladze, Nodar Dumbadze, Guram Gegeşidze, Otar Çheidze, Merab Eliozaşvili, Rezav Çeişvili, Otia İoseliani, Otar Çiladze, Nodar Tzuleiskiri, Çabua Amirecibi gibi adlardan oluşan bu yeni kuşak, 1930 ve 1940'lı yılların biçimci ve kısır edebiyat modellerini yıktılar. Bu yeni oluşumda Guam Rçeulişvili'nin ayrı bir yeri vardı ve sınırları önceden belirlenmiş edebiyat anlayışının getirdiği engelleri aşabilmiş ilk yazarlardandı. Türkçeye en çok yapıtı çevrilen (Güneşi Görüyorum, 1969, Sonsuzluk Yasası, 1990, Kukuraça, 1990) Gürcü yazar olan Dumbadze, (1928-84) yapıtlarında özgün bir anlatım sergiledi. Gürcü edebiyatı 1970'lerden başlayarak Gürcü insanının geleneksel yaşam biçiminin ve geleneklerinin değiştirilmesine yönelik çabalara karşı durdu. Çabua Amirecibi'nin Data Tutaşhia (1972-75) adlı romanının kahramanı gibi ahlaki birikime sahip olmak, yalnızca yazarının değil, toplumun da bir isteği olarak ortaya çıkmıştı. Töresel ve ulusal ideallere bağlı, farklı toplumsal değerlerle beslenmiş 1950'lerden gelen kuşak ile 1970'lerin sonlarından gelen sabırsız, radikal ve ahlaki değerlere bağlı genç kuşak 1980'lerde önemli ürünler veren kesimler oldu. ▲

" Körler memleketinde şaşılar padişah olur"
İspanyolca Deyim

Çağdaş Gürcü Düzyazısı -I-

Gürcü edebiyatı 70'li yıllarda geleceğe ilişkin bir kavram yaratmadı. Buna karşın böyle bir kavramın temelini oluşturabilecek "kurtuluş düşüncesi"ne bir hareketlilik kazandırdı. Bu da, yaşam ile gerçek varoluş için gerekli mücadele olanağı ve mutlak bir gereklilik düşüncesiydi.

Manana Kvaçantiradze

Dönemler Üzerine

On beş yüzyıllık bir geçmişi olan Gürcü edebiyatı, bugün varmış olduğu aşamaya çeşitli zorluklardan geçerek geldi. Bu süreç içinde Gürcü edebiyatının en önemli tarihsel görevi, ulusal ruhunu koruması için Gürcü insanına yardımcı olmak oldu. Günümüzde de süren bu sürecin son halkası yüzyılımızın 50'li yıllarında ortaya çıktı. Bu tarihten başlayarak, katı yasakların nispeten gevşemesi, daha fazla düşünce özgürlüğü tanınması ve korku atmosferinin aralanmasıyla birlikte, kişisel ve ulusal güvensizliğin yol açmış olduğu ahlaki çöküntü de onarılmaya başladı.

Geleneklerden uzaklaşmış, ulusal yaşam biçimine umursamaz bir tavır takınmış, bilinci tutsak edilmiş toplumun bu yapısı, 50'li yılların sonunda, farklı bir bakış açısına sahip ve farklı entelektüel yapıdaki yazarları bir araya getirdi. Guram Rçeulişvili, Arçil Sulakauri, Tamaz Çiladze, Nodar Dumbadze, Guram Gegeşidze, Otar Çheidze, Merab Eliozaşvili, Rezav Çeişvili, Otia İoseliani, Otar Çiladze, Nodar Tsuleiskiri, Çabua Amirecibi vb yazar ve şairler 1930 ve 1940'lı yılların edebiyat anlayışını yıktılar. Bunlardan Guram Rçeulişvili'nin, bu yeni oluşumda özel bir yeri vardır. Kendi kuşağının zaferini ve arındırılmış sesini 1963'teki trajik ölümü nedeniyle göremedi; ama Gürcü edebiyatında derin izler bıraktı. "Ben"e hayır demenin ve yalnızca "büyük sürü"nün bir parçası olmanın insan için nasıl kabul edilemeyecek bir olgu olduğunu en iyi o anladı. Ne var ki Rçeulişvili'nin kuşağı bütün yeteneğini ve yaratıcılığını belli bir ölçüyü tutturmak için harcadı. Kendi içinde ilerici olan bu yeni eğilim, biçimci ve kısır edebiyat modellerine karşıt olarak ortaya çıktı. Rçeulişvili, işte sınırları belirlenmiş bu edebiyat anlayışının getirdiği yapay engelleri aşabilmiş bir yazardı. Yaşadığı yıllarda ortamın ve koşulların uygun olmamasına karşın, toplumu harekete geçirmeyi amaçlayan roman kişileri ve yeni

biçimler geliştirdi. Öyle ki bu yeni anlayışa uygun ortam ancak 20-30 yıl sonra oluşabildi (Alaverdoba). Alaverdoba'nın kahramanı, yönelimini yitirmiş, kendi geleneğinden uzaklaşmış inançsız bir topluluğun içinde yücelen özgür iradeli bir kişiliği yansıtır. Rçeulişvili'nin yapıtlarında, yaratıcı kişinin iç dünyasal özgürlüğüne yaraşır bir biçim arayışı, en umutsuz koşullarda bile ruhunun yüceliğini korumaya çalışan bir kişilik modeli yerleştirmek gibi yaratıcı sürecin temel eğilimleri açık biçimde görülür. Roman kişilerinin davranışlarında bilgelik ve uzakgörüşlülük ile yaratıcı insanın önsezisinin güçlendiği ender anlarından gelen olağanüstü bir esinin bütünlüğü sezilir. Alaverdoba'da bu olgu, "Tutkunun gücü, yaratılanla zevk duymakta değil, yaratmaktadır" biçiminde özetlenebilir.

Bir yandan özgün bir renklilik, kalıtsal bir erdemlilik yeteneği ile yoğrulmuş bir yaşam tutkusu (Nodar Dumbadze'nin Ben, Ninem, İliko ve İlarion ile Güneşi Görüyorum adlı romanları; Otia İoseliani ve Merab Eliozaşvili'nin öyküleri), öte yandan insanların içindeki "ben" ve onun labirentlerindeki "uçurumlar" ile "doruklar", 60'lı yılların kendi ortamına dönmüş olan Gürcü edebiyatının karakteristik özellikleriydi. Guram Gegeşidze ve Tamaz Çiladze'nin kahramanları, yer yer çekingenlik ve ürkeklik içinde, bu labirentleri keşfetmeye çalışan kişilerdir. Bu dönemde yönünü henüz bulamamış ve bir arayış içinde olan bu yeni kuşak, insan(lığ)ı koruma ve kurtarma çabası içindeydi. Gürcü edebiyatında 50'li ve 60'lı yıllarda, varoluşçuluk gibi, yeni olmaktan çok yenilenmiş dekorlar kullanıldı.

Gürcü edebiyatında 20. yüzyıl boyunca örtülü olarak bir iç düşünce, kapalı bir anlatım daima var oldu. Bunun açığa çıkması ise ancak uzun yıllar sonra mümkün olabildi. Bu olgular yazarı iç özgürlüğüne uygun biçim arayışlarına yöneltti. Gürcü edebiyatı genel olarak hümanizme yönelmenin dışında, ulusal birikimin değerlendirilememesinden kaynaklanan kendini kanıtlama eğilimi içinde oldu hep. 60'lı yılların sonlarında Gürcü edebiyatında hümanizm karakteristikliğini yitirdi; 70'li yıllarda da, Gürcü ulusunun töresel evrenindeki değişikliklerden dolayı edebiyat için tek başına yeterli olmaktan çıktı.

Gürcü edebiyatı, 70'lerden başlayarak Gürcülerin geleneksel yaşam biçiminin ve geleneklerinin değiştirilmesine yönelik çabalara karşı durdu. 60'lı yıllarda "olağanüstü insan"a dönüşle bu karşı duruşun hazırlıkları başlamıştı. Guram Gegeşidze Günahkar adlı yapıtıyla bu yönde ilk adımı atan yazarlardan biri oldu. Vladimer Siharulidze Onuncu Tanık adlı yapıtında, kendini kanıtlama, manevi alanda yitirilmiş olanları yeniden canlandırma gibi insani istemleri açık bir biçimde ser-

giledi. Bu dönemde, 1920'li yıllara özgü felsefi, efsanevi ve dinsel kurumları derinlemesine işleme eğilimi yeniden ortaya çıktı *(Arçil ulakauri, Abel'in Dönüşü; Nodar Dumbadze, Beyaz Bayraklar; Giorgi Satberaşvili, Ölünün Güneşi; Nodar Tuleiskiri, Tutarçela; Tamaz Çiladze, Poni Faytonu ile Gezinti...)*

1960'larda okuyucusuyla "sohbet arkadaşı" olma işleviyle yetinen Gürcü edebiyatı, 70'ler ve 80'lerde toplumun ruhsal önderi olma rolünü üstlendi. İnsanın ruhuna giden yolları arama çabası göstermeyen anlayışa oldukça kararlı bir sesle "Hayır" dedi. Gürcü kültürünün varolma alanları sınırlı bir biçimde çizilerek dış zorlamayla yerleştirilmek istenen oldu-bittilere radikal bir biçimde tavır aldı. Gürcü edebiyatı böylece varlığını sürdürebilmesi için mutlak bir gereksinim olan sürekli besleyici damarlarını bulmuş oldu. Bu anlayış Murman Lebanidze'nin dizelerinde şöyle anlatılmıştır:

Mükemmeldir görünümü Kafkasya'nın iki deniz arasında

Ve kim kime sorusu yaşlı yüreğime saplanmış bir hançer gibidir.

Başka yurt yok benim için buradan başka

Gürcü edebiyatının yol ayrımına geldiği 70'li yıllarda doğru yolu seçip bu yönde ilerlemekte olanların çabası, bugün daha net anlaşılmaktadır. Bu çabanın sonucunda Gürcü tarihsel romanı, o döneme kadar görülmemiş bir hızla gelişme gösterdi. Çabua Amirecibi'nin yüksek bir ahlak yapıtı olan Data Tutaşhia'sı, Otar Çihadze'nin yaşam arzusu ve gelecek umuduyla dolu romanları, Nodar Tsuleiskiri, Cemal Karçhadze, Givi Mağularia ve Revaz Caparidze'nin tarihsel romanları ve öyküleri bu dönemin en seçkin örnekleridir.

Edebiyatın çağdaş toplumsal sorunlar karşısında aktif tavır alması Gürcü şiiri ve düzyazısında alaycı bir anlayışın gelişmesine yol açtı. Rezo Çeişvili, Guram Doçanaşvili, Nodar Dumbadze ve Otar Çheidze'nin yapıtlarında ahlak boşluğu, insanın yalnızlığı ve manevi değerlerin hiçe sayılmasının yarattığı atmosferin eleştirisi görülür. Gürcü edebiyatının tarihsel gelişimi sürecinde hep varolan kültürel ve manevi değerlerin vurgulanması, yeniden önem kazandı. Gürcü romanı "tarihsel perspektif"i yeniden ön plana çıkardı. 70'li yılların Gürcü okuyucusunun, Çabua Amirecibi'nin romanı Data Tutaşhia'nın kahramanınınki gibi bir kişiliğin dışında varolmaya sabrı kalmamıştı. Bunun başlıca iki nedeni vardı:

1) Bu yıllarda gerek gerçek yaşamda, gerekse edebiyatta Data Tutaşhia'nın ah-

laki birikimine hiç olmazsa biraz yaklaşmış insan tipi ortadan kalkmamıştı.

2) "İdeal olan" ise ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Data Tutaşhia'nın ahlaki olgunluğu, bir insanüstülüğe yaklaşma çerçevesinde gerçekleşiyordu. Data'nın kişiliğindeki bu dönüşüm yalnızca yazarın isteğinin bir sonucu değil, genel yaratıcı sürecin de doğal bir yansımasıdır.

Otar Çiladze'nin romanlarında (Yolda Bir Adam Gidiyordu, Demir Tiyatro, Beni Bulan Herkes, Mart Horozu) sonsuz bir şimdiki zaman akıntı halindeydi. Bu yapıtlarda kesintisiz bir biçimde yaşamın ve sonsuzluğun ritmi duyulur. Tarih, insan yaşamının sonsuzluğunun evrensel bir biçimidir. Otar Çiladze'nin romanlarındaki geleceğe duyulan inancın temel dayanağı da işte bu noktadadır. İnsan, yaşamın gerekli koşullarını sağlamak ve onu sürdürmek için vardır. Yaşam biçimlerinin sonsuz çeşitliliği, neden ile sonucun, geçmiş ile geleceğin iç içeliği ve birbirine geçişliği vb Otar Çilade'nin romanlarında çok anlamlılık ve sonsuz bir zaman içinde verilir. Bilinçli olarak ya da ayrımında olmadan bu sürece katılan herkes yaşamın "demir tiyatrosu"ndan geçer.

Gürcü edebiyatı 70'li yıllarda geleceğe ilişkin bir kavram yaratmadı. Buna karşın böyle bir kavramın temelini oluşturabilecek "kurtuluş düşüncesi"ne bir hareketlilik kazandırdı. Bu da, yaşam ile gerçek var oluş için gerekli mücadele olanağı ve mutlak bir gereklilik düşüncesiydi. Çok pahalıya malolan büyük bir kaybın karşılığında kurtulabilen ulusal belleğin trajik sanat modeli yaratılmış oldu. Verilen kurbanın sembolü 70'li ve 80'li yıllarda bir kez daha canlandı. Bu sembol, trajik bir yücelikle geri dönerken, bilincimizde ve yaşam biçimimizde keskin eleştirileri yeniden canlandıran ulusal belleğin ağır yükünü de beraberinde getirdi. 80'li yıllarda Gürcü edebiyatında böyle bir eleştirel dalga vardı. Deneyimli, töresel ve ulusal ideallere bağlı, farklı toplumsal değerlerle beslenmiş olan ve 50'li yıllardan gelen kuşak ile 70'li yılların sonlarından gelen sabırsız ve radikal, duygusal ve ahlaki değerlere bağlı, geleceğe ilişkin belli düşüncesi olan genç kuşak tüm olumsuzluklara karşın sesini yükseltebilen kesimler oldu. Guram Gegeşidze'nin Zaman, Yücelik ve Telkincinin Sesi, Arçil Sulakauri'nin Kırat, Reo Çeişvili'nin Vay Benim Asma Bahçem ile Dördüncü Senfoni adlı yapıtları, Guram Doçanaşvili, Otar Çheidze, Nodar Tsuleiskiri ve Cemal Karçhadze'nin öyküleri 70'li yıllarda ortaya çıkmış olan ödünsüz eleştirel ürünlerdi.

Bireysel özgürlüklerin kazanılması yolunun yalnızca ulusal özgürlükten geçtiği düşüncesi ön plana çıktı. Bireysel öz-

gürlüklerin gerçekleşmesi için gerekli ortamın yokluğu nedeniyle ulusal karakterin çöküntüye uğraması, toplumsal yaşamın yozlaşması gibi bir töresellik ve sorumsuzluk ortamı doğdu. Bu Rezo Çeişvili, Arçil Sulakauri ve Otar Çheidze'nin yapıtlarında açık biçimde görülür. "Dışarıdan gelen olumsuz ve yıkıcı olgulara karşı duracak bir iç gücü bulamayan ulus, hiçbir değer yaratamayan insan yığınına dönüşür ve sonunda yok olur."[1]

Yeni kuşak yazarların ses tonu trajik ve ödünsüzdü. Yeni kuşak bu zemini dikkatle ve yavaş yavaş güçlendirmeye başladı. Büyük bir tutkuyla toplumun töresel duvarlarını örmeye girişti. "Ayaklar altına alınan insanın özgürlükleri"nden gerçek özgürlüklerin hayalleri kurulmaya başladı (Merab Abaşidze). Cemal Topuridze ve Naira Gelaşvili'nin okurları, kendi ulusuna karşı sorumsuzluğun ağır yükünü omuzlarında hissettiler. Merab Abaşidze'nin Meşaleler Buraya Kvazimado adlı öyküsü, "yalnız insan"ın isyanına benziyordu. Öykü, kişinin kabuğundan sıyrılma çabasının, kişisel çatışmalarının, sönmeyen mücadele ateşinin yaşamla ilişkisi noktasındaki anlamlılığını tüm yalınlığıyla yansıtıyordu. Bu yaklaşım gittikçe bir tutkuya dönüştü. Genç kuşağın bireysel olanaklarının gerçekleşmemesi ve insanın yaşanmamış yaşamıyla ilişki noktasında yükselttiği sesler oldukça trajikti. 1960'larda kesik kesik duyulan bu sesler, 1980'lerde güçlü tek bir sese dönüştü. Bu sesler, geri getirilemeyecek bir kayıp için acı acı çalan çanlardı. İnsanın ve onun dışındaki evrenin bölünmesi, ölümün gizemli görüntüsünü (Goderdzi Çoheli, Kartal ile Birlikte Uçuş; Cemal Topuridze, Batık Bir Kent Dioskuria; Gia Lomadze Bulmaca), insanın yalnızlığının toplumsal ve ruhsal nedenlerini arayış heyecanını (Naira Gelaşvili'nin Serso ve İler'i), toplama kamplarının, korkunç yalnızlıkların ve çileli insanların birer tuhaf ikonasını yaratıyordu.

Yeni kuşak yazarlarının bu trajik dünya görüşünü tehlikeli bir akım olmaktan sorumluluk duygusu kurtarmıştır. Kritik durumlarda daha fazla bir tahammülü reddeden direngen bir güç Gürcü edebiyatında hep var olmuştur. Bu direngenliğin kaynağı Gürcü insanının doğasında yatar. Gürcü insanı varoluşçu yaşam tablosunu, onun çelişkili kahramanının sonsuz çabasını ve cefasını, genelde yaşamın karakteristik çelişki ortamında algılar ve bu algılamanın ilginç estetiğini de yaratır: "Tanrı yardımcın olsun, ölüm/yaşam seninle güzeldir..." Gürcü insanının kendisini, sürekli bir hareketin bütünselliğinin parçası olarak duyumsaması, ruhsal dinçliğini korumasına yardımcı olduğu gibi,

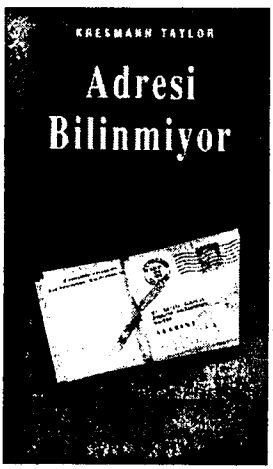
1 G. Gegeşide, Zaman.

ona kaderiyle savaşma gücünü de verir. Gürcü insanı mucizevi umudunu yitirmeden yaşar. Bu kaçınılmazlıklara göz yummasından değil, rastlantıların olabilirliği konusundaki bir başka inancından gelir. Kafkasya'nın kayalarından zincire vurulmuş Amiran'ın (Prometheus) mitolojik çehresi bu umudun dayanağıdır. Bu umut, dostluğun sonsuz sadakatıyla zincirini yalayarak incelten yaratığın, Goşia'nın canlı ikonunda sergilenmiştir. Atalarımızın bilincinde bu ikon, yalnızlığın değil, evrenin tinsel birliğinin, "ben" ve "sen" birliğinin bir ölçütü olarak anlaşılmıştır.

Bu kavrayışa Gürcü edebiyatı da sahiptir. Arayışları, ulaştığı aşama ve sanatsal birikimi bu inanç ile beslenmektedir. Geleceğe giden yollar da buradan açılmaktadır. ▲

Çeviri: Hasan Çelik-Fahrettin Çiloğlu

Adresi Bilinmiyor
Kresmann Taylor

Yazarının ifadesiyle, gerçek mektuplaşmalara dayanan "Adresi Bilinmiyor" adlı öykü, ilk kez Story dergisinin Eylül-Ekim 1938 tarihli sayısında yayınlandı. Soykırım uygulamalarının artık saklanamaz bir yoğunluğa ulaştığı yıllarda, biri Yahudi biri Alman olan iki arkadaş arasındaki mektuplaşmaları konu alan öykü, Nazizm zehirinin erken teşhisinde önemli bir rol oynadı. 1990'lar Birleşik Almanya'da Neo-Nazizmin yükselişe geçtiği, Doğu Avrupada anti-semitizmin yeniden hortladığı, Balkanlar'da ve Kafkasya'da milliyetçiliğin etnik boğazlaşmalara dönüştüğü ve ABD'de beyaz ırkın üstünlüğü savunusunun popülerlik kazandığı bir dönemdi. Story dergisi, anlamlı bir zamanlamayla —toplama kamplarının kapatılmasının ellinci yılı anısına— öyküyü yeniden bastı.

Yeniden basımı trajikleştiren, tarihin bir tekerrürden ibaret olup olmadığı sorusudur.

Çiviyazıları

Çağdaş Gürcü Düzyazısı -II-

Gürcü edebiyatının karakteristik bir özelliği olan evrenin şiirsel algılanması, derin duygusallık ve süslemeciliğe olan eğilim kendisini özellikle Konstantine Gamsahurdia'nın sanatında gösterir.

Tamaz Vasadze

Yükseliş Evreleri

Gürcü kültür ve edebiyat tarihinin özellikle bazı dönemlerinde, yükselen bir yaratıcılık ve verimlilik görülür. Yüzyılımızın yaklaşık olarak ilk üçte birlik evresi de bu dönemlerden biri olmuştur. Gürcü edebiyatı eski ve oldukça zengin bir geleneğe dayanır. Bu geleneğin temeli 5. yüzyılda atılmıştır. Eski Gürcü edebiyatı, işlek, edebi ve anlaşılır bir dil, evreni ve insanı anlatımda olgun bir estetik kültür ve istikrarlı bir hümanist dünya görüşü yaratmıştı. 19, yüzyılda ise İlia Çavçavadze ve başka yazarlar Gürcü edebiyatına güçlü sosyal bir canlılık ve yeni bir tür ruhsal-ahlaki boyut kazandırmışlardır.

David Kldiaşvili ve Vasil Barnovi iki edebi dönemi birleştiren yazarlardır. 19. yüzyılın edebiyatıyla sıkı bağları bulunmakla birlikte, bu iki yazarın yapıtları yeni yüzyılın sosyal ve ruhsal atmosferinin izlerini de taşırlar. Davit Kldiaşvili'nin düzyazısı "Gürcü feodalizminin requiemi" olarak adlandırılabilir. Bu, bin yıllık kültür ve yaşam biçimi ile hüzünlü ama gülümsemeyi de içinde taşıyan bir vedalaşmadır. Yaşam biçiminin değişmesiyle soylular eski üstün konumlarını yitirerek yoksullaşmışlardır. Eski değerlerden, saygın ve görkemli yaşamdan feragat etmezler; ama konumlarını sürdürecek maddi dayanakları da kalmadığı için kurtuluş yollarını aramak zorunda kalırlar. Bu çabaları giderek gülünç bir görünüm kazanır. Davit Kldiaşvili'nin yapıtlarının konularının odak noktasını, çoğunlukla çıkar hesaplarına dayanan evlilikler oluşturur. Çünkü yazar feodalizmin yerleştirmek için büyük çaba gösterdiği yüceltilmiş sevginin nasıl çözülüp çökmekte olduğunu göstermek istemiştir. Savunulanla gerçeklerin karşıtlığından hareketle Davit Kldiaşvili çok sayıda gülünç durum ve sahte görüntüler yaratır. Sanatsal ve görsel açıdan oldukça güçlü olan yapıtlarında olaylara kara mizahla bakar. Yazarın bakışı çok ender olarak sert bir eleştiriye dönüşür. Davit Kldiaşvili yarattığı kahra-

manlara karşı duygusal, anlayışlı ve hoşgörülü bir tavır takınmıştır.

İki yüzyılın birleştiği dönemde yazılan ve feodallerin psikolojik süreçlerinin gerçekçi bir biçimde irdelendiği bir yapıt olan Kamuşadze'nin Sıkıntı'sı, soyluların-feodallerin yaşam biçiminin özgün bir derlemesidir. Samanişvili'nin Üvey Anne'si de aynı dönemde yazılmıştır. Kadere Karşı, savaşmanın trajikliğinin komedi ve belli ölçüde mizah düzeyine indirgenmesiyle ortaya çıkan traji-komik ve grotesk eğilim bu yapıtları 20. yüzyılın bazı edebiyat akımlarına yaklaştırır. Davit Kldiaşvili, Gürcü edebiyatının karakteristik bir özelliği olan küçük ayrıntıların seçilmesi ve sıradan insanın günlük olağan yaşamındaki önemli şeylerin saptanması doğrultusundaki çabalara büyük bir dürtü sağlamıştır.

Davit Kldiaşvili, Çar ordusunun bir subayı olarak I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye cephesinde savaşa katılmak zorunda kaldı. Savaş sırasında Lazlara arka çıktığı gerekçesiyle yüce divana verilecekti ama 1917 Şubat Devrimi bu mahkemeye çıkmaktan onu kurtardı.

Vasil Bornovi'nin (Barnaveli) oldukça özgün bir sanat anlayışı vardı. Yazarın dünya görüşü, bir bakıma 20. yüzyılın kültürel ve tarihsel gerçeklerinden kopuk gibi görünür. Bu dünya görüşü Platon'dan, Yeni-Platoncuların düşüncelerinden, Gürcü totemciliğinden ve değişik dinlerden kaynaklanmıştır. Barnaveli'ye göre Tanrı'nın dünyevi görünümü şahanelik ve sevgidir. Şahaneliği ve sevgiyi tanıyıp onlara erişmek Tanrı'yı tanımak, ona erişmektir. Buna ise maddenin ağırlığı engel olmaktadır, ama maddecilik tümden sırt çevrilecek bir şey de değildir. Madde ve ruhun ahenkli bütünlüğüne ulaşmak, insanlığın metafiziksel bir emelidir. Barnaveli, Tanrı'nın ve ruhların gizemli akrabalıklarına dayanan sonsuz sevginin inançlı bir ressamı ve savunucusudur. Barnaveli'nin dine bakışı dogmatik değil, hoşgörülü ve evrenseldir. Bu açıdan onun yapıtları Gürcü kültürünün temel akımlarıyla doğal bir uyum oluşturur. Barnaveli'nin ilk bakışta soyut ve gerçeklikten uzak gibi görünen geçmişe ilişkin ürünleri çağımızın gerçekleriyle derinden bağlantılıdır. Gurur ve iktidar tutkusu yazarın bu nedenle bu denli ilgisini çekmiştir. Armazi'nin Yıkımı romanında, yirmili yılların Gürcistan'ındaki siyasal durumu dinsel bir atmosfer içinde anlatan Barnaveli'nin 20. yüzyıl Gürcü edebiyatında biçim arayışlarına hissedilir bir etkisi olmuştur.

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan yazarlar Avrupa kültürünü doğrudan tanımış kişilerdi. Miheil Cavahişvili, Niko Lortkipanidze, Grigol Robakidze, Leo Kiaçeli ve Konstantine Gamsahurdia Avrupa'da öğrenim görmüşlerdir. Bu dönemden başlayarak Gürcü edebiyatı Batı

edebiyatlarıyla yoğun ilişkiler içerisinde gelişmekle birlikte, hep ulusal temeller bulma ve belirgin bir ulusal çehreye sahip olma çabası içinde olmuştur. Miheil Cavahişvili'nin ilk öykülerinde toplumun ve insanın doğalcı algılanışı ve biyolojik tanımlanışı görülür. Yazar, doğa ve toplum tarafından cezalandırılmış olan "alttaki insanlar"ın portrelerini çizer. Miheil Cavahişvili Fransız edebiyatının belli bir geleneğine (Zola, Maupasant) ve psiko-analitik düşünce kalıplarına yakınlık gösterir. Bu erotizme ve inancın bilinçaltı ya da fizyolojik boyutlarına karşı oluşunda kendini gösterir. Yazar, en iyi bazı öykülerinde ("Kbaça Geç Kaldı", "Altın Diş") insanın trajik-hümanist irdelenişinde biyolojik ve Freud'a özgü motiflerden yararlanmıştır.

"Suçsuz Abdullah" öyküsünde, acımasız politik-bürokratik aygıtın kurbanı olan Müslüman bir adamın portresi büyük bir ustalıkla tasvir edilmiştir. Cavahişvili'nin "Lambalo ve Kaşa" adlı uzun öyküsü iyi yürekli Müslüman bir genç ile Çarlığın insafsız uygulamalarının tutsağı olmuş bir görevli arasındaki çatışmalar üzerine örülmüştür. Yazar burada milliyetçi ve dinsel baskılara karşı çıkar.

Çavahişvili için yirmili yıllar oldukça verimliydi. Bu dönemde yazar düşünsel tasarımı ve sanatsal işlenişindeki olgunluğu bakımından ayrı bir yeri olan "Cako'nun Mültecileri" ile birlikte birkaç roman yazdı. Uygarlıktan çıkagelen rasyonalist ideallerin, katmerleşmiş vahşi güç tarafından nasıl yıkıldığını yergi-grotesk yöntemiyle anlatır. Romanda Gürcüstan'ın yakın tarihinin dramatik deneyimi özetlenmiştir. Yazarın tedirginlik içinde ele aldığı konu aydınlar sorunudur. Yaşam konusundaki bilgisizlik, uygulamadaki acizlik ve ütopik özlemler, yalnız aydınlar için değil ülke için de yıkıcıdır, çünkü aydının işlevsel görevi ülkenin tinsel öncülüğüdür. Beyaz Yaka romanında da yazarın zihnini aynı sorun kurcalar. Yazara göre, aydının bu görevini yerine getirebilmesi için kararlı ve pekiştirilmiş bir, ulusal morali özümseyerek iradesini güçlendirmesi, aynı zamanda çağdaş uygarlığa adapte olma yeteneği edinmesi şarttır.

"Kvaçi Kvançantiradze" romanında Miheil Cavahişvili, düzenbaz ve fırsatçı tipini yontmuştur. Ayak uydurma, dayanma-sabretme "yeteneği" ile ödüllendirilmiş olan Kvançantiradze, bu romanda destansı siyasal ve toplumsal olaylardan kendi çıkarına yararlanmasını bilen bir kişi olarak betimlenmiştir.

Niko Lortkipanidze'nin yapıtlarında Avrupacılık ve köklü bir ulusalcılık organik olarak birleşmiştir. Yazar izlenimci ürünlerden oldukça yararlanmıştır. Anlık izlenimlerin saptanması, ruhsal durumların saydamlığı ve karakterlerin havailiği

yazarın düzyazısının genel özelliğidir. Estetik ve etik duyarlılığın görselliği Lortkipanidze'nin romanlarındaki önemli bir olgudur. "Başörtülü Kadın"da sade, ilk bakışta sıradan, ama tinsel açıdan yüce bir insanın trajik görünümüne büyük bir çekicilik kazandırılmıştır.

Şövalyeler, "Zamanların Kötülüğü", "Öfkeli Efendi" vb uzun öykü ve romanları tarihsel materyallere dayandırılmıştır. Tarih burada 20. yüzyıl yazarının kuşkucu ve yanılsamasız görüş açısıyla irdelenmiştir. Yazar yapıtlarının kahramanlarında hoşgörü, mertlik ve başkoymuşluğun yanında kişisel çıkar peşinde olma eğilimini de yansıtır. Ülkenin mutsuzluğunun nedeni olarak yalnız dış etkenler değil, toplumun içinde bulunduğu ahlaki durum da gösterilir. Gergin etik tartışmalarının sergilendiği bu yapıtlarda kişilerin değişik tinsel nitelikleri belirgin olarak verilmiştir.

Lortkipanidze "Baş Eğmeyenler"de eski bir efsaneye dayanarak ve onu özgün bir biçimde algılayıp yeniden işleyerek, bakıcı bir devletin acımasızlığını ve antihümanist çehresini yanılsama ve benzetmelerle gösterir.

Gürcistan'da son dönemlerde en çok sözü edilen yazar Grigol Robakidze'dir. Batı'ya iltica eden yazarın yapıtları ülkeye geri dönmektedir. Grigol Robakidze yüzyılımızın otuzlu yıllarına kadar Gürcü kültürünün gelişmesini büyük ölçüde etkileyerek Gürcü düşününün çağdaşlaşma ve Avrupalılaşmasına katkıda bulunmuştur. Grigol Robakide'nin çok yönlü mirasını göz önüne almadan çağdaş Gürcü edebiyatı hakkında tam ve doğru bir bakış açısı belirlemek olanaksızdır.

Grigol Robakidze'nin biçim ve üslubu, 20. yüzyıl başlangıcı Avrupa'sının değişik kültür akımlarının öğelerini içinde taşır. Yazarın dışavurumculuk ile olan akrabalığı oldukça belirgindir. "Yılan Derisi" adlı romanı dinamik ve olgun bir sanat tarzı ile ortaya konmuştur. Romanın yapısından sanki Şota Rustaveli'nin "Kaplan Postlu Kahraman" adlı destanının sanatsal evreninin yansıması süzülür. Doğu'nun renk cümbüşü ve kavurucu güneşi, arayış ve gezi motifleri, maceralar, beklenmedik ve gizemli karşılaşmalar ya da rastlantılar, kardeşlik andıyla kurulan dostluklar... Romanın düşünsel boyutu Batı'nın bireyci ve usçu uygarlığı ile Doğu'nun bütüncül ve kişiliküstü dünya görüşlerinin çatışması çerçevesinde oluşur. Yapıtın temel sorunu bireyin kimliği, gerçek ahlaki ve ulusal benliğini bulma sorunudur. Grigol Robakidze'nin yapıtları aydınlanmacı ve kültürel çağrışımlarla yoğrulmuştur. Yarım kalan romanı "Paletra"da zamanın Avrupa'sından bir manzara yaratılmıştır. "Öldürülmüş Ruh" ve "Graal'in Muhafızları" adlı romanları totaliter yönetimlerdeki aydınların kaderini anlatır.

Leo Kiaçeli'nin yüzyılımızın başında yayımlanan romanlarında tüm dikkatler insanın karmaşık, çok yönlü ve çelişkilerle dolu ruhu üzerine çekilir. Dönemi için karakteristik olan öznel eğilimler ve felsefi bakış açıları yankılarını bu yapıtlarda bulmuştur. "Kohtagora'da Cinayet", "Ben ve Benim İki Benliğim", "Eskalade" gibi romanlarında tinsel yaşamın gizemleri ve paradokslarına büyük bir ilgi gösterilmiştir. Çağdaş uygarlığa kadar gelebilmiş tarih öncesi kalıntılar, insan psikolojisinin en eski basamaklarının gözlemlendiği "Büyücü", "Günah Çocukları" ve "Almasgir Kibulan" gibi yapıtlarda yazar coşkuyla kendi içine sürüklenir.

"Tariel Golua" romanının baş kahramanı, ulusal karakterin anıtsal ve uyumlu bir biçimi olarak canlandırılmıştır. Bu yapıtta yazarın estetik ideali, sosyal adalet için savaşımın tüm insanlığın töresel ilkeleri ve hümanist değerleri ile mutlak bir uyum içinde olması gereğini vurgular. Tariel Golua'nın gerçekçi ve aynı zamanda yüceltilmiş kişiliği bunun kanıtıdır. İdeal ile gerçeğin çatışması romanın trajik yanını oluşturur. "Kan" adlı romanda devrimci zorlamayla hümanizmin çatışması işlenmiştir. Yapıt, genç bir devrimcinin, insan olarak varolmanın temel öğeleri olan ölüm, sevgi ve ulusun ruhu ile tanışması sonucunda bilincinin aşamalı bir biçimde nasıl derinleştiğinin gösterildiği eğitici-öğretici bir romandır. "Guadi Bigva" romanında, sahtekar ve tembel bir köylünün yeni sosyal koşulların etkisiyle uğradığı değişim mizah-dram iç içeliği içinde sergilenmiştir.

Gürcü edebiyatının karakteristik bir özelliği olan evrenin şiirsel algılanması, derin duygusallık ve süslemeciliğe olan eğilim kendisini özellikle Konstantine Gamsahurdia'nın sanatında gösterir. Evrenin güzellik açısından ele alınması, estetiğin öne çıkarılması, dilin arılaştırılması ve süslü kullanımı Konstantine Gamsahurdia'nin sanatsal özgünlüğünün özellikleridir. Konstantine Gamsahurdia'nın bir yazar olarak biçimlenmesini dışavurumculuğun ve Nietzsche'nin düşüncelerini özümsemesi belirtilmiştir. (Aynı şey bir ölçüde Grigol Robakidze için de söylenebilir.) Örneğin "Kadın Sütü" öyküsünün kahramanı Nietzsche'ci bir tiptir. "Ölüyle Randevu", "Fırtına Çanları" ve "Telefonda" adlı romanları dışavurumculuğa özgü özellikler gösterir. Yazar çağdaş insanın yozlaşmasını çarpıcı bir biçimde çizer ve yaşamın ezdiği "Küçük İnsan"ı yüceltir. "Lil" ve "Portselan" romanlarında dışavurumculuğun teorik önermeleri de verilmiştir. Konstantine Gamsahurdia için gerçeğin mitleştirilmesi ve "arkitip"lerin canlandırılması doğaldır (Tabu). "Dionysos'un Gülümsemesi" adlı romanı tümüyle böylesi "Arkitip"lere dayandırılmıştır. Roman, Avrupa uygarlığının bir çeşit panoraması, geçirdiği kri-

zin güçlü bir tablosudur. Romanın kahramanı Savarsanidze ülkesinin yazgısını trajik bir biçimde duyumsar ve ülkesini kurtarıp yaşatacak bir ideal aramaya başlar. Böylesi bir ideal onu Dionysos'a götürür. Bu toprağa bağlılık ve yeni bir tür tinsel aristokrasidir. Ama bu ideal Gürcistan'ın gerçek durumu ile bağdaşmaz. Dionysos'un Gülümsemesi'nin Thomas Mann'ın yapıtı "Venedik'te Ölüm" ile bazı ortak noktaları vardır. "Ay'ın Kaçırılması" romanının baş kişisi Taraş Emhvari ruhsal yapısıyla Savarsanidze'ye benzer. Bu romanda Sovyet sistemi ile eski kültür, gerçek yaşam ile ruhsal durum arasındaki çatışkılar ve Gürcistan'da meydana gelen büyük sosyal hareketler geniş bir panaroma içinde anlatılmıştır. Dönemin tipleri derin sanatsal gerçekçilikle canlandırılmıştır. Konstantine Gamsahurdia çok eski ve zengin bir manevi kültürün yıkılışını yüceltmiş trajik bir heyecanla göstermiştir. Tarihsel bir roman olan "Büyük Ustanın Sağ Eli"nde Kral II. Giorgi'nin çelişkili ve çok yönlü kişiliği belirlenir ve Gürcistan'ın ideolojik-politik birleşmesinin çetin süreci anlatılır. Romanın önemli kişilerinden biri Svetitshoveli Manastırı'nın yaratıcısı Laz mimar Arsakidze'dir. Erdemli ve özgürlükçü bir sanatçının baskıcı bir devletteki yazgısını anlatan roman, otuzlu yıllarda ülkemizde oluşturulan ortama doğrudan işaret eder.

Bu ortamda Gürcü edebiyatı da önemli ölçüde baltalanmıştır. Burada basitleştirilmiş biçimsel bir çerçevesini çizmeye çalıştığımız yaratıcı süreç yapay olarak durdurulmuş, ama daha sonraları bu süreç yeni girişimlerle yeniden harekete geçirilmiştir. ▲

Çeviri : Hasan Çelik - Fahrettin Çiloğlu

"Milliyetçilik bir çocukluk hastalığıdır.
İnsan ırkının kızamığı."

Einstein

Kafkasya Kültür Kökenli Bir Topluluk: Lazlar

Eskiden Kolheti kültür ve yönetiminin bulunduğu bölgede MS 3. yüzyılda Gürcülerin ve Abhazların "Egrisi"; Romalıların ve Bizanslıların "Lazika" dedikleri krallık ortaya çıktı.

Ali İhsan Aksamaz

Giriş

"Laz" denildiğinde, okumuşunun, okumamışının "yüzündeki alaysı tebessümle" verdiği cevaplar tarihsel ve bilimsel gerçeklerden çok, kulaktan dolma yanlış bilgileri içerir. Acaba "Temel fıkraları", "Pontus dönmesi iddiaları", "Topal Osman irtibatlandırmaları" Lazları tanımlıyor mu? Geçtiğimiz yıllarda yayımlanan Lazların Tarihi, Türkiye'de Etnik Gruplar, Kavimler Kapısı-I vb. kitapların Lazlar hakkında vermeye çalıştıkları bilgiler ne kadar doğru?

Lazlar hakkında bilgi edinmek isteyenlerin ilk başvurabilecekleri kaynaklar, bazı ansiklopedilerin ilgili maddeleri ve bazı kitapların Lazlardan da bahseden bölümleridir. Gerek ansiklopediler ve gerekse kaynak olarak ansiklopedileri alan kitapların Lazlar hakkında bize vermeye çalıştıkları bilgiler aydınlatıcı olmaktan çok uzaktır. Daha doğrusu, bu bilgiler eksik, yanlış, tahrifatlı ve yanıltıcıdır. Günümüzde Türkiye'de Lazlar hakkında ciddi, bilimsel çalışmalar yapılmamış olması; araştırma ihtiyacının belirmemiş olması, ansiklopedilere, sözlüklere ve kitaplara yansıyan eksik ve yanlış bilgilerin zaman içerisinde meşruiyet kazanmasına, doğru olarak kabul görmesine ve aktarılmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, Sovyetler Birliği'yle bağlantılı ve onun lehineymiş gibi görülerek sakıncalı bulunan her türlü kavram ve oluşumun artık Türkiye'de yavaş yavaş tartışılır hale gelmesiyle birlikte, Lazlar hem kendilerini sorgulamaya başladılar, hem de kendileriyle ilgili birtakım bilimsel çalışmaların yapılmaya başlamasına yol açmış oldular.

Yeni dünya dengelerinin dayattığı toplumların yeniden yapılanma süreci, doğu ve güneydoğu Karadeniz Bölgesi'nin antik Kolheti Uygarlığı'nın günümüzdeki temsilcilerinden olan Lazları da etkiledi.

Geleneksel Kukla, Karagöz, Meddah, Ortaoyunu ve fıkraların, ağzı kalabalık, karşısındakine konuşma fırsatı vermeyen, aklı kıt bir rol üstlendirdiği "Laz" kimdir?

Türkiye'de yaşayan 47 etnik gruptan biri tasnifine sokularak değerlendirilmeye çalışılan "Laz" kimdir?

Cumhuriyet tarihinin şaibeli kişilerinden biri olarak nitelendirilen Topal Osman'la özdeşleştirilmek istenen "Laz" kimdir?

1789'un açtığı yolda uluslaşma sürecini sanayileşerek yaşayamayan Türkiye'de "bir Türk boyu" ve Gürcüstan'da Kolheti Uygarlığı'nın diğer temsilcisi olan Megrellerle birlikte "bir Gürcü boyu" olarak nitelendirilen "Laz" kimdir?

Kimi çevrelerde, kültürlerine sahip çıkmaları Güney-doğu Anadolu olaylarıyla irtibatlandırılmak istenerek "bölücü"; kimi çevrelerde, Kürtlerin mücadelesini pasifize etmek için, diğer "Kafkasya Kültür kökenlilerle birlikte" devlet tarafından himaye gördükleri ima edilmeye çalışılan "Laz" kimdir?

Bu makalede, Türkiye ve Gürcüstan'ın toprak bütünlüklerine saygı ve Türkiye'de ve Kafkasya'da yaşayan etnik kökenleri çok farklı insanların birlikteliği, kardeşliği temelinden hareketle Doğu ve güneydoğu Karadeniz'in otokton halkı olan Lazların tarihleri, dinleri, dilleri ve kültürleriyle ilgili bilgi vermeye çalışacağım.

Kısaca Tarih

Lazların en eski tarihleri, Kolheti kültür ve yönetim alanıyla yakından ilişkilidir. "Kolheti adından ilk kez, MÖ 8. yüzyıla ait "Urartu Yazıtları'nda" bahsedilmiştir. MÖ 3. yüzyılda yaşamış olan Rodoslu Apollonius, "Argo" adlı eserinde Kolheti ve Kolhlar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Kolheti'yi Apollonius'un eserinde ön plana çıkartan Kolheti'nin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleriydi. Kolheti'nin, zamanının önemli bir bölgesi olduğunu gösteren diğer bir kanıt da, Homeros'un Odyssesia adlı eserinde Kral Aietes'in ülkesi olarak anılmasıdır.

Günümüzde Gürcüstan'ın batısında yapılan arkeolojik kazılar, gün ışığına çıkartılan en eski antik kent ve diğer yerleşim birimleri ve diğer bulgular Kolheti'nin maddi zenginliklerini ve kültürünü gözler önüne sermektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar, Kolheti'nin de içinde bulunduğu bölgenin "Eski Taş Devri'nden beri" insanların yaşam alanı olduğunu göstermiştir. Ünlü tarihçi Amasyalı Strabon ve Bizanslı Suidas Kolheti'nin zengin altın rezervlerine dikkat çekmektedir.

Kolheti kültür alanının sınırları batı-

daki Psov Nehri, kuzeyde Kafkas Sıradağları, doğuda Suram etekleri ve güneyde de Karadeniz'i izleyerek Trabzon'a kadar uzanmaktaydı. Tarafsız tarihçiler, Kolheti Kültürünü Megrel-Laz, Gürcü ve Abhaz halklarının süreç içinde yarattıkları "ortak bir kültür" olarak tanımlamaktadırlar. MÖ 6. yüzyılda kurulan "Kolheti Devleti" ise, Karadeniz kıyısındaki "Gagra" civarından "Çoruh" ağzına kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı.

Bugün Türkiye'nin Rize ve Artvin illerine bağlı Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa ilçeleriyle Gürcüstan'a bağlı Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Batum kentinde oturan ve Müslüman olan ve kendilerini "Laz" olarak tanımlayan ve Gürcüler tarafından "Çani" olarak tanımlanan bu insanlar ve onların Hıristiyan olan akrabaları Megreller, bugün olduğu gibi "Helenistik Çağ'da" da Soxumi'den başlamak üzere Trabzon'un doğu sahillerine kadar olan bölgede yaşamaktaydılar.

Eskiden Kolheti kültür ve yönetiminin bulunduğu bölgede MS 3. yüzyılda Gürcülerin ve Abhazların "Egrisi"; Romalıların ve Bizanslıların "Lazika" dedikleri krallık ortaya çıktı. Lazika Krallığı Apsilyalıları, Abazgialıları ve Svanları da yönetimi altına aldı.

Mahmut Goloğlu, milad'ın birinci yüzyılı içinde Kafkasya'dan batıya doğru büyük bir göç dalgası olduğunu, Lazların güneydoğu Karadeniz'e yerleştiklerini, Lazların bu göçleri karşısında ülkesini koruyamayacağını anlayan Pontus Kralı II. Polemon'un Milad'ın 63. yılında hükümetini Romalılara teslim ettiğini, ülkesinin Roma'nın bir eyaleti haline geldiğini ve bu eyalete "Pontus Polemanyakos" adı verildiğini belirtmektedir. Böylelikle Lazlar, Kolheti Kültür alanı içinde yeralan güneydoğu Karadeniz Bölgesi'ne de etnik adlarıyla gelip yerleşmiş oluyorlardı.

Kolheti Krallığı'nın mirasçısı olduğu çeşitli Helen kaynaklarınca belirtilen Lazika (Egrisi) Krallığı döneminin büyük devletleri olan Roma/Bizans ve Pers İmparatorluklarının rekabet ve savaş alanına dönüştü. Bu döneme ilişkin ayrıntılı bilgiler 6. yüzyıl Bizans tarihçisi Prokopius'un Wars isimli eserinde anlatılmaktadır.

5. yüzyıldan başlamak üzere Çin ve Hindistan'a bağlanan ticaret yollarını ele geçirmek isteyen Bizans ve Pers İmparatorlukları için Karadeniz kıyıları stratejik bir öneme sahipti.

Lazika Krallığı'nın Rion havzasının güney kesimi, 5. ve 6. yüzyıllardaki Bizans-Pers Savaşları nedeniyle nüfusunun tamamına yakınını yitirmişti. Bu yüzden bu bölge, Kartli'den sığınan Gürcüler için yerleşim alanı oldu. Böylelikle günümüzde Müslümanları Laz (Çani), Hıristiyanları Megrel olarak adlandırılan insanlar arasındaki etno-bağ kardeş Gürcü halkı-

nın yerleşerek oluşturduğu tampon bölgeyle (Guria/Acara) kopuyordu; aynı halk ikiye bölünerek kendi mecralarında gelişmeye başlıyordu.

8.yüzyıla gelindiğinde, Bizans-Pers Savaşları'ndan ve dönemin dengelerinden oldukça güç kaybeden Lazika Krallığı ortadan kalkmıştı. Bu bölge nüfusunu Megrel-Lazlar, Gürcüler ve Abhazlar oluşturuyordu. Bu bölgede Abhazya Krallığı tarih sahnesine çıkıyor ve 780'lerde sınırları Nikopsia (Tuapse)'dan Çoruh Irmağı'na kadar uzanıyordu. Kendisini Abhaz Kralı ilan eden Leon, 8. yüzyılın sonunda Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinden kurtuldu. Eski Lazika Krallığı'nın Çoruh vadisinden Trabzon'a kadar olan bölgesi ise Bizans İmparatorluğu'nun yönetiminde kaldı.

Bağımsızlığın elden gitmesiyle Lazika'da ülke bütünlüğü bozulmuş oldu, Lazika toprakları ikiye bölündü. Güney-doğu Karadeniz Bölgesi günümüz Lazlarının, Doğu Karadeniz Bölgesi ise Megrellerin yaşama sahası haline geldi.

Latinlerin 1204'te İstanbul'u işgal etmeleriyle Bizans İmparatorluğu zaafa uğradı. Bu gelişmeler, Gürcü Kraliçesi Tamara'nın, Krallığının sınırlarını Trabzon'u da içine alacak şekilde genişletmesine yardımcı oldu. Trabzon Krallığı'nın başına Kraliçe Tamara'nın yakın akrabası Prens David Kommenon geçirildi. Trabzon yöresine de Lazlar yerleştirildi ve Trabzon Krallığı'nda önemli görevler üstlendiler.

Trabzon Krallığı üzerindeki Gürcü etkinliği ve Lazların Bizans boyunduruğundan kurtulması Bizanslıları rahatsız ediyordu. Lazlar, Trabzon yöresinde Bizans İmparatorluğu için bir tehdit unsuruydu.

Lazların Bizanslılarla mücadelesi, 1453'te Osmanlıların Bizans İmparatorluğu'na son vermeleriyle bitti. II. Mehmet'in Trabzon Krallığı'nı 1461'de ele geçirmesiyle de Lazlar Osmanlı yönetimine girmiş oldular.

Lazların süreç içinde Müslümanlığa geç(iril)meleriyle de Osmanlı tebası olmaları pekiştirildi. Osmanlı yönetimi, güneydoğu Karadeniz bölgesini onbir idari bölgeye ayırdı. Her bölgeyi bir Laz Derebeyi yönetiyordu. Trabzon vakayinameleri Lazlardan ayrı ayrı söz etmektedir. Katip Çelebi Lazların "itaatsiz" olduklarından bahseder.

19.yüzyılda 1814-1817, 1818-1821 ve 1832-1834 yılları arasında bölgede Osmanlı yönetimine karşı geniş çaplı başkaldırılar ortaya çıktı. Trabzon Valisi Osman Paşa, bu isyanlara son vermek için Laz Derebeylerinin nüfusunu kırmaya çalıştı, ancak başarılı olamadı.

1851'de Acara bölgesi, Yukarı Gurya ile birlikte yeni kurulmuş olan "Lazistan Sancağı'na" bağlandı ve Batum sancak merkezi oldu. Ancak Batum'un 1878'de Rusların eline geçmesiyle, sancağın merkezi Rize oldu. Şemsettin Sami, bu yeni sancak alanının sahil boyunca uzunluğu-

nun 120 km. ve genişliğinin 25-30 km. arasında olduğunu, Lazistan Sancağı'nın Rize, Atina (Pazar) ve Hopa isimleriyle üç kazaya, 6 nahiyeye bölündüğünü ve 364 köyü içerdiğini "Kamus-ül Alâm" adlı eserinde belirtmektedir.

Ünlü akademisyen Niko Marr, "1910 Lazistan Raporu" adlı eserinde, Hopalı Faik Efendi'nin, Lazca'nın yazılı hale gelmesi için çalıştığını, bu nedenle Sultan Abdülhamit döneminde tutuklandığını, sürgün edildiğini ve daha sonra da Laz halkının düşmanları tarafından katledildiğini yazmaktadır.

1914'te İstanbul'da kurulan "Laz Talebe Cemiyeti" ve yine İstanbul'da 1919'da kurulan "Laz Tekâmül-ü Milliye Cemiyeti" bu yüzyılın başlarında Lazların kültürel özgürlük bağlamında da olsa çalışmalar yaptıklarını göstermektedir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte yönetime hakim olan "tek ulus", "tek dil" anlayışı çerçevesinde "Lazistan Sancağı" lağvedildi. Eskiden "Lazistan Sancağı" içinde yer alan günümüzün Pazar (Atina), Ardeşen, Fındıklı ilçeleri Rize iline; Arhavi ve Hopa ilçeleri Artvin iline bağlandı. Bu yöredeki tarihsel yerleşim birimlerinin adları değiştirildi.

1984'te Türkiye Lazlarına yönelik olarak hazırlanan Laz Alfabesi (Lazuri Alfabe) ve Osman Tamtruli'nin "Lazuri Berepeşeni" (Çocuklar için Lazca) kitabı, 1992 yılında kendisini deklere eden "Laz Dilini ve Kültürünü Araştırma Vakfı Girişim Komitesi", 1993 yılından beri düzenli olarak çıkan "Ogni" (Duy) adlı kültür dergisi ve "Zuğaşi Berepe" (Denizin Çocukları) adlı müzik grubu Türkiye'deki Lazların siyasi olmayan ancak kültürel nitelikli faaliyetlerine örnek sayılabilir.

Nüfus Dağılımı ve Yerleşim

Lazlar, otokton oldukları güneydoğu Karadeniz Bölgesi'nde kitlesel olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca Rusların Kafkasya'da hakimiyet kurmalarından sonra; 1877-1878 Osmanlı-Rus(93) Harbi'nden sonra; 16 Mart 1921 tarihli Türk-Rus anlaşmasından sonra da Türkiye sınırları dışında kalan, otokton oldukları diğer bölgelerden göç ederek Türkiye'nin batı bölgelerine kitlesel olarak yerleşmişlerdir. Bu yerleşim bölgelerinden bazıları şunlardır:

BOLU: Akçakoca (Merkez); Düzce (Konuralp), Ballar, Kabalak(Lazhamidiye), Osmanca, Suncuk (Lazsuncuk), Şekerpınar (Lazşekerpınar), Yayla (Lazşerefiye), Yazlık (Lazyazlık).

BURSA: Gemlik (Merkez); Katırlı,

İSTANBUL: Beykoz (Merkez); Dereseki, Kaynarca Mah; Üsküdar (Merkez); Reşadiye; Yalova (Merkez); Akköy, Kadıköy, Kurtköy, Safran (Paşaköy), Üvezpınar, Delipazar, Kaplıca; Çınarcık, Ortaburun.

KOCAELİ (Merkez): Çubukluosmaniye, Suadiye (Çepni); Derbent, Maşukiye, Kestanelik; Karamürsel (Merkez): Altınova, Çamçukur, Güzelyalı (Ereğli/Güzelkıyı), Osmaniye (Uzundere), Safiye (Çiftlik), Suludere, Yalakdere, Senaiye (Başkiraz),

SAKARYA (Merkez): Çaybaşı, Yeniköy (Lazçaybaşı), Değirmendere, Karataş; Akyazı (Merkez):Hasanbey, Kazancı, Dokurcun, Kayabaşı, Karapürçek, Hocaköy; Geyve: Doğançay, Maksudiye; Hendek (Merkez): Kocadöngel (Kocatöngel); Sapanca (Merkez): Akçay, Balkaya, Dibektaş, Erdemli (Ulviye/İstanbuldere), Fevziye, Hacımercan, İkramiye, Kurtköy, Memnuniye, Şükriye, Selamiye.

ZONGULDAK: Bartın, Amasra, Çakrazova.

Adları değiştirilen tarihsel yerleşim birimleri ise (eski ve yeni adlarıyla) şöyledir:

HOPA: Amçişe: Yukarı Kuledibi; Azlağa/Abuisla: Esenkıyı; Ançoroxi/Ançixori: Pınarlı; Ardala: Eşmekaya; Buça: Güvercinli; Zalona:Koyuncular; Maiskiopute: Dereiçi; Makriali/Noğedi: Kemalpaşa; Mxigi: Başköy; Pançoli: Yeşilköy; Peroniti: Çamlı; Jurpici: Yoldere; Sumcuma:Üçkardeş; Şana: Kaya/köy;3karisti: Subaşı; Çançaxuna: Çamurlu; Xigoba: Başoba/Büyükbaşı,

BORÇKA: Jurxinci: Çifteköprü; Saxandro: Fındıklı; Çxala: Düzköy,

ARHAVİ (ARKABİ): Kapistona: Kalle Mahallesi; Çarmati: Cumhuriyet Mahallesi; Baxta: Kireçlik; Gidreva: Dereüstü; Durmati: Ulaş; Kamparna: Dikyamaç; Koptone: Gürgenlik; Kordeliti: Konaklı; Loma: Yolgeçen; Nobağleni: Yıldızlı; Yakoviti: Kavak; Otalaxe: Sırtoba; Papilati: Arılı; Jilen Kapistona: Güngören; Jilen Potocuri: Soğucak; Parexi: Boyuncuk; Pilargeti: Ulukent ve Balıklı; Ku3ubeti: Küçükköy; 3alen Kutuniti: Şenköy; 3alen Napşiti: Aşağı Şahinler; 3alen Potocuri: Dülgerli; Çukalvati: Kestanealan; Giazeni: Kemerköy,

Vİ3E (FINDIKLI): Abusufla: Aksu Mah.; Gesiya: Tatlısu Mah.; Vi3enoğa: Merkez Mah.; Çatalmançxa: Liman Mah.; Kurtume, Gori: Ilıca Mah.; Manastiri, Ğavra: Hürriyet Mah.; Mekiskiri: Sahil Mah.; Paçva, Kalo, Mçkadu: Yeni Mah.; Abuulya : Çağlayan; Gurupiti: Yeniköy; Mzuğu: Sulak/Aşağı Zuğu; Sumla: Sümer; Trevendi: Derbent; Pi3xalasufla: Arılı; Pi3xalaulya: Gürsu; Ğayna: Ihlamurlu/Yukarı Zuğu; Çukuliti/Abuxemşini: Aslandere/Peynirciler; 3ati: Saat; 3upe: Beydere; Çanapeti; Meyvalı; Çurçava: Çınarlı,

ARTAŞENİ (ARDEŞEN): Metisti: Baş Mah; Noğa: Merkez Mah.; Okordu-

le: Yayla Mah.; Siati: Barış Mah.; Cami Mah.; Kahveciler Mah.; Kuzey Mah.; Ağeni: Beyazkaya; Bakozi: Yamaçdere; Dutxe: Tunca; Putra: Bahar Mah.; Kvançareri: Elmalık; Çiçivati: Şentepe; Cibistasi: Kavaklıdere Mah.; Müftü Mah.; Yeni Mah.; Furtona: Düz Mah.; Ağvani: Seslikaya; Xokovati: Esentepe; Celaiskuri: Kirazlık Mah.; Timisvati: Köprüköy; Tolikçeti: Duygulu; Mexeniti: Şenyurt; Mutafi: Gündoğan; Noğoceni: Manganez; Yanivati: Bayırcık; Omcore: Güney; Palivati: Sinan; Sifati: Pirinçlik; Pilegevati: Akkaya; Ğera: Işıklı, Şanguli: Doğanay; 3aleni Zğemi: Aşağıdurak; Çumaida: Eskiarmutluk; Xocibadi: Akdere; Cileni Zğemi: Yukarıdurak,

ÇAMLIHEMŞİN: Abiçxo: Köprübaşı; Mekaleskiriti: Dikkaya; M3anu: Topluca; Komilo: Muratköy; Ğvandi: Çayırdüzü,

ATİNA (PAZAR): Duduvati: Güzelyalı Mah.; Tudeni Bulepi: Kirazlık Mah.; Kukulati-Larozi: İkiztepe Mah.; Noğa: Merkez Mah.; Noğadixa: Cumhuriyet Mah.; Kvakçe: Beyaztaş Mah.; Şileriti: Soğuksu Mah.; Çini Bulepi: Zafer Mah.; Avramiti: Güney; Aranaşi: Darılı; Apso: Suçatı; Açaba: Bucak; Bogina: Tektaş-Şendere; Dadivati: Handağı; Ku3uma/Eski Trabuzani: Hamidiye; Veneği: Örnek; Zanahati: Derinsu; Zeleği: Balıkçı; Tordovati: Sivrikale; Çitati: Aktepe; Koskovati; Hisarlı; Kostanivati: Dernek; Kuzika: Elmalık; Lamğo: Yücehisar; Mamaçivati: Irmak; Meleskuri: Ortayol; Melyati: Merdivenli; Melmenati: Akbucak; Noxlamsu: Yavuz-Hasköy; Papati: Papatya; Papilati: Sessizdere; Sapu: Ocak; Sitori: Kayağantaş; Skefenivati: Sivritepe; Suleti: Dağdibi; Surminati: Kuzayca; Talvati: Tütüncüler; Ğulivati: Şentepe: Çingiti: Uğrak; 3ukita: Derebaşı; Xaku: Şehitlik; Xançkuri: Alçılı; Xaçapiti: Subaşı; Xotri: Kocaköprü; Xudisa: Kesikköprü; Xunari: Aktaş; Cabati: Sulak-Gürgöze; Cacivati: Akmescit, Mesemiti: Topluca.

Türkiye'de güncel, etnik ve linguistik esaslara dayalı bilimsel ve sağlıklı veriler bulunmadığından Türkiye'de ne kadar Laz bulunduğu, anadili ve ikinci dili Lazca olan insanların gerçek sayılarını verebilmek zordur. Ancak çeşitli dönemlerde yapılan ve "Linguistik" anlamdaki veriler aktarılabilirse de, bunların da kesin veriler olduklarını söylemek mümkün değildir.

V. Cuinet, La Turquie D'Asie adlı çalışmasında (Paris, 1892) Lazistan Sancağı'nın nüfus yapısı hakkında şu istatistiki bilgileri vermektedir:

Laz Müslüman: 138.820; Rum Ortodoks: 16.000; Ermeni Gregoryan: 5.000; Ermeni Katolik: 100; Latin Katolik: 40; Yahudi: 40, Toplam: 160.000.

Yeni idari taksimatları ve ilçeleri de gösteren 1927, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960 yıllarına ait nüfus verileri ise şöyledir:

1927 Yılında: Rize (Merkez): 99.724; Pazar: 41.626; Hopa; 30.157, Toplam: 171.507.

1935 Yılında: Rize (Merkez): 111.084; Pazar: 48.757; Hopa: 35.818, Toplam: 195.659.

1940 Yılında: Rize (Merkez): 120.411; Pazar: 52.353; Hopa: 35.501, Toplam: 208.265.

1945 Yılında: Rize (Merkez): 110.446; Pazar: 51.483; Hopa: 35.246, Toplam: 197.175.

1950 Yılında: Rize (Merkez): 71.830; Çayeli: 36.170; İkizdere: 19.012; Fındıklı: 11.260; Pazar: 54.500; Hopa: 27.198, Toplam: 219.970.

1955 Yılında: Rize (Merkez): 79.927; Ardeşen; 17.981; Çamlıhemşin: 9.326; Çayeli: 33,061; Fındıklı: 11.467; İkizdere: 17.380; Kalkandere: 12.280; Pazar: 30.545; Arhavi: 13.293; Hopa: 14.877, Toplam: 240.137.

1960 Yılında: Rize (Merkez): 97.236; Ardeşen: 20.784; Çamlıhemşin: 10.245; Çayeli: 39.498; Fındıklı: 13.000; İkizdere: 19.890; Kalkandere: 14.746; Pazar: 34.148; Arhavi: 12.393; Hopa: 16.409, Toplam: 278.349.

1965 yılı nüfus sayımına göre; Devlet İstatistik Enstitüsü'nün kendi tanımlaması olan "İslam Azınlık Dilleri" başlığı altında verilen istatistiki bilgi ise şöyledir: Anadili Lazca olanlar: 26.007; ikinci bir dil olarak Lazca konuşanlar: 59.101.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bu verileri, Lazların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki ve diğer yörelerdeki nüfusları gözönünde bulundurulduğunda sağlıklı gözükmemektedir.

Dış Lazlar

Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde de otokton halk olan Lazlar ile Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Lazlar (1926 sayımlarına göre; Abhazya'da 1.875 kişi), Sovyet yönetiminin ilk yıllarında oldukça özgürdüler. Nüfus sayımlarına, 1926 yılına kadar, kendi etnik kimlikleriyle kaydedildiler. Laz okulları açıldı. Laz çocukları kendi anadillerinde de eğitim görmeye başladı. Lazca 1920'li yıllarda yazılı bir dil haline geldi, Latin Alfabesine dayalı bir alfabe kullanıma konuldu. Ders kitaplarının yanı sıra, kültür hayatıyla ilgili kitaplar yayımlanmaya başladı.

Lazca Tiyatro eserleri sergilendi, gazete, broşürler çıkartıldı. Bu süreç içerisinde Mçita Muru3xi (Kızıl Yıldız) adlı bir gazete de yayıma başladı. 1939'dan başlamak üzere nüfus kayıtlarına "Gürcü" olarak kaydedildiler. 1937-1938 meşhur Stalinist tutuklama ve sindirme döneminde Lazların büyük bilimadamı, şair ve Lazca okullar direktörü olan İskender 3itaşi katledildi. Laz halkının önderleri baskılara uğradı, Laz halkının kültür özgürlüğü gaddarca engellendi. 1949'da da Batı Gürcüstan Bölgesi'nden binlerce Laz, Kazakistan'a sürüldü. Toplam nüfusları 20.000'e indirildi. Bu insanlar sürgün edildikleri yerlerde eritilmeye çalışıldı. Stalin'in "Sovyet Ulusu" yaratma rüyaları Laz halkını yokolma tehlikesiyle yüzyüze getirdi.

Dil: Lazuri Nena

Dilbilimciler Lazca ve Megrelce'yi Kolheti (Zan) dilinin zaman içinde ikiye ayrılmış ve kendi başlarına gelişmiş iki ayrı kolu olarak tanımlarlar. Megrel-Lazca dili Güney Kafkas dil ailesinin bir koludur. Güney Kafkas Dil ailesi (Kartveleli Dilleri) Megrelce, Lazca, Svanca ve Gürcüce'den meydana gelir. Megrelce ve Lazca arasında yüzde 70-80 arasında karşılıklı anlaşma sözkonusudur. Kolheti dilinin kelime hazinesinin bir kısmı Lazca'da, bir kısmı da Megrelce'de yaşamaktadır.

Lazca, Çoruh Nehri'nden başlmak üzere Atina'ya (Pazar) kadar Güney-doğu Karadeniz kıyıları boyunca ve Lazların bulundukları diğer yerlerde kullanılmaktadır.

Megrelce, Rioni Nehri'nin kuzey kesimlerinde 3xenis3ari'nin batısında ve Rioni'nin ağzından başlamak üzere yukarılara doğru Oçamçire'ye kadar bütün Karadeniz kıyıları boyunca konuşulmaktadır.

34 harf bulunan Fahri Lazoğlu'nun Laz Alfabesi 1984 yılından beri Türkiye Lazları tarafından derleme ve yayın çalışmalarında yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Gürcüstan Megrelleri ve Lazlar ise Kartuli Alfabe'yi kullanmaktadırlar.

Din

Lazların Hıristiyanlığı 6.yüzyıl içerisinde kabul ettiklerine dair birtakım iddialar varsa da, bu Lazika Kralı Tsate'nin 523 yılında İstanbul'da vaftiz edildiğini yazan Theophanes'in açıklamalarına dayanmaktadır. Bu konuda kaynaklık eden John Malalas, Kral Tsate'nin siyasi nedenlerden dolayı eski dinleri olan Paganlık'tan yana tutum takındığını ve 523 yılında tekrar Hıristiyanlığa dönerek, ikinci kez vaftiz edildiğini yazmaktadır. Oysa ki, Lazlar bu tarihten çok önceleri de Hıristiyandı.

Hıristiyanlığın, Lazlar arasında yayılması 4. yüzyıl içinde olmuştur. Tarihçi

Prokopius, Bizans Kralı Justinian'ın Kudüs çölündeki bir "Laz Mabedini" tamir ettirdiğini ve Lazların komşularına bile Papaz gönderdiklerini yazmaktadır.

Lazların Müslümanlıkla tanışmaları Osmanlı İmparatorluğu'nun yöreyi etki alanına almasından sonra, 1461 yılından başlamak üzere olmuştur. Lazların zorla Müslümanlaştırıldıkları şeklinde birtakım iddialar varsa da, bu iddialar Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge dengelerine özen gösteren yaklaşımıyla çelişir gözükmektedir. Ancak kısmi zorlamaların olduğu söylenebilir.

1523 tarihli Tapu Tahrir-387. defterin 734-743. sayfalarına dayanarak bu konuda bilgi vermeye çalışan Mehmet Önder, Rize, Atina(Pazar) ve Arhavi kazalarına ait nüfus verilerinde, Rize kazasına bağlı 6.467'si Hıristiyan, 561'i Müslüman olmak üzere toplam 7.028 hane; Atina (Pazar) kazasına bağlı yerlerde 3.096'sı Hıristiyan, 584'ü Müslüman olmak üzere 3.680 hane olduğunu; Arhavi kazasına bağlı Fındıklı'dan Çoruh nehri ağzına kadar olan bölgede 2.659'u Hıristiyan, 310'u Müslüman olmak üzere toplam 2.969 hane bulunduğunu yazmaktadır.

Dolayısıyla bu rakamlar, 1523 yılında Rize kazasına bağlı yerlerde nüfusun yüzde 92'sinin Hıristiyan, yüzde 8'inin Müslüman; Atina(Pazar) kazasına bağlı yerlerde yüzde 84'ünün Hıristiyan, yüzde 16'sının Müslüman; Arhavi kazasına bağlı yerlerde yüzde 89.5 Hıristiyan, yüzde 10.5 Müslüman olduğunu göstermektedir.

1923'de imzalanan Lozan Antlaşması'yla bölgedeki Hıristiyan Pontuslu unsurların Yunanistan'a gönderilmesi olayı da, bu bölgede zorla Müslümanlaştırma iddialarıyla çelişmektedir. İddia edildiği gibi, sistemli bir Müslümanlaştırma olmuş olsaydı 1923'e kadar bölgede Hıristiyan nüfus hiç kalmayacaktı.

Ayrıca Ortodoks Hıristiyan olan Lazların, İstanbul Fener Patrikliği'nin o dönemki emperyal politikalarına hizmet etmemeleri, çelişkilerinin bulunması Osmanlı yönetiminin bu bölgeyi ele geçirdikten çok sonra bile göz ardı edemeyeceği bir realiteydi.

Bugün Türkiye'dekileri Müslüman olan Lazlar içinden, Türkiye'nin hemen her yöresinden "şeyh", "şıh" çıkmış olmasına rağmen, "bu tür din adamları" çıkmamıştır. Bunun en önemli nedeninin, Müslümanlığı yakın bir zamanda kabul etmeleri ve yörenin dağlık, engebeli ve bireyciliğe dayalı doğasından kaynaklandığı söylenebilir.

Sarp sınır kapısının 1988'de açılmasıyla, bölünen Laz aileler yeniden kucaklaşma imkanı bulmuş, sınır ötesindeki Laz, Megrel ve Gürcülerin Türkiye Lazlarıyla "yeniden tanışmaları" özgürce gerçekleşmiştir.

Lazların kendi dillerini konuşan Megrel-Lazlarla kucaklaşmaları ve ortak değerleri paylaştıkları Gürcülerle tanışmaları "kültürel gelişme" açısından olumlu-

luklar göstermektedir. Gürcüstan'a yüksek öğrenime giden Laz gençlerinin bazılarının, atalarının eski dini olan Hıristiyanlığı yeniden seçmeleri ise gözlenen olgulardandır.

Lazca ile İlgili Akademik Çalışmalar

Lazca ile ilgili akademik çalışmaların geçmişi Almanya'da oldukça eski bir tarihe sahiptir. Rosen, 19.yüzyılın ortalarında "ilk Lazca grameri" yazmıştı. Kluge de 1.Dünya Savaşı sırasında alan çalışması yaparak "Lazca metinler" derlemiştir. Avusturyalı coğrafyacı Stratud Sauer de Lazlarla yoğun olarak ilgilenmiştir. 1930'lu yıllarda ünlü Fransız dilbilimci Prof. Georges Dumêzil'in de "Contes Lazes" adıyla yayımladığı (Institut d'ethnologie, Paris, 1937) kitapta Lazca metinler üzerine çalışmıştır.

Prof. Niko Marr'ın 1910'da "Lazistan Sancağı'na" yaptığı seyahat esnasında "Coğrafya ve etnografya" üzerine çalışmıştır.Niko Marr, ilk kapsamlı Lazca grameri hazırlamıştır.

Günümüzde, Gürcüstan'da Laz dili ile ilgili çalışmalar, tanınmış Megrel dilbilimci Guram Kartozia tarafından 40 yıldan beri sürdürülmektedir.

Ayrıca Arnold Çikobava da Lazca üzerine çalışmalar yapmış ve Lazca-Megrelce karşılaştırmalı bir sözlük hazırlamıştır. Jgenti ve Joseph Kipşidze de Lazca üzerine çalışmalar yapan dilbilimcilerdendir.

Hollandalı dilbilimci Tine Amse De Jong'un 400 sayfalık Lazca-İngilizce bir sözlük çalışması ise basılmayı beklemektedir.

1992'de Almanya'da kurulan ve başkanlığını Wolfgang Feurstein'in sürdürdüğü "Güney Kafkas Dilleri ve Kültürleri Derneği" Lazca ile ilgili kurumsal çalışma yapan önemli bir birimdir.

Kültür

Lazların maddi ve manevi kültürlerinin Batı Gürcüstan yöresiyle yakından bağlantıları vardır. Aynı şekilde Lazların Pontuslularla da ortak yönlerinin bulunduğunu söylemek olasıdır.

Lazlar iyi birer yapı ustası olarak da bilinirler. Yarı kâgir tipte yapmış oldukları evler mimari açısından önemli bir yer tutar.

Günümüzde bile, dağ köylerinde, "Noderi" denilen, "İmece" komşular arasındaki yardımlaşmanın en güzel örneklerindendir.

Atmaca ile avlanma Lazlar arasında tutkunluk derecesinde yaygındır. Balıkçılık da yapan Lazlar, çok yakın zamanlara kadar kayıklarını kendileri inşa etmekteydiler.

Aile büyüğü yaşlı kadın "Dadi" diye adlandırılır ve bilgeliğine saygı duyulur. Yabancıların bulunduğu ortamlarda bile kadınlar konuşmalara katılabilir ve görüşlerini açıklayabilirler.

İslam öncesi bazı inanışlar halâ varlığını sürdürmektedir. Lazlar arasında en çok korkulan ve "Toli" diye adlandırılan nazardır. "Toli"ye karşı her vadide ayrı ayrı korunma büyüleri uygulanır. Bu büyü ve muskalar evlerin damlarına asılmaktadır. Lazların büyük bir çoğunluğu, çürüme ayı olan Temmuz'da bağırarak denize atlayan "Germakoçi" denen orman insanının varlığına inanır.

Lazların maddi ve manevi kültürlerine ilişkin veriler, alan çalışması yapacak yerli ve yabancı bilimadamlarının oldukça ilgisini çekecek zenginliktedir.

Laz Tiplemesi

Geleneksel Türk Tiyatrosu tiplemeye dayanır. Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun Laz tiplemesi özelliğinin, günümüz sözde TV parodi ve skeçlerinde, tiyatro yaptığını sanan ve bilimsellikten uzak bazı sözde sanatçılar tarafından Laz karakterine dönüştürülmesi, bu konu üzerinde durmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Dr. Sokullu, yaptığı araştırmada şu görüşlere yer vermektedir: "Karagöz oyunlarında çok sık yapılan alay, insanın hayvansal yanını eleştirmeye, dürtüsel davranışları göstermeye yönelmiştir. Fakat bu gülünçlemenin; aşağılama, küçültme gibi bir amaçla yapılmadığı, seyirciye "karşı" bir tavır takındıracak bir gülünçleme yönteminin kullanılmadığı farkedilir."

Oysa gerçek durum çok daha farklı görünmektedir. Kukla, Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu'nda insanlar meslekleriyle, olumsuz ve komik kişisel özellikleriyle ve toplum karşıtı diğer özellikleriyle karakterize edilmezler. Bunun yerine şive, lehçe, deyiş gibi etnik özellikleri abartılarak tiplenirler. Görünüşte, bu özelliklerle gülünçleme yapılıyor gibi geliyorsa da, oyunlardaki Laz, kendisini değil, tüm Lazları temsil etmektedir. Yani; Laz, Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda 'her yönüyle' geldiği etnik kökeniyle yansıtılır. Geleneksel Türk Tiyatrosu'nu izleyen kişi, hayatında hiç Laz görmemişse, gördüğü Laz tiplemesiyle, oyundan tüm Lazları tüm özellikleriyle tanıyarak ayrıldığı izlemine kapılabilir. Oyunun görünmeyen, esas amacı da böylece gerçekleşmiş olur.

Metin And'ın da tipleme konusundaki görüşleri şöyledir: "Kukla, Karagöz ve Ortaoyunu kişilerinin en büyük özelliği tip olmalarıdır. Bunlar durağan ve değişmez genellemelerdir; kendi istemlerini kullanma güçleri yoktur, bu yüzden sürekli olarak kendilerini yinelerler."

Laz tiplemesi, "ağzı kalabalık, karşısındakine konuşma fırsatı vermeyen" bir tiplemedir. Laz, bu özelliğinden hiç vazgeçmez, vazgeçirilmez ve hep insanları kendisine güldürür. Ona gülünmesinin gerçek nedeni sadece "ağzı kalabalık" oluşu mudur? Hayır. Ancak Kukla, Karagöz, Meddah ve Ortaoyununu'nda rolü bellidir. "Kendini bilmez ve aynı zaman-

da da zayıf durumdadır." Bunun sonucunda da alay konusu olup, aşağılanması kaçınılmazdır. Bu görüşü, İslam Ansiklopedisi de paylaşmaktadır: "Türk atasözleri ve Karagöz oyunları çok zaman Lazları alay mevzuu olarak ele alırlar."

Dr. Sokullu, "gülünçlemenin aşağılama, küçültme gibi bir amaçla yapılmadığını" belirtme ihtiyacı hissediyorsa da, "Yöresel halk temsilcilerinin beşeri zaafından çok tipik soy özelliklerinin karikatürleştirildiğini" de belirtmektedir.

Dr. Sokullu, "Tipik soy özellikleri" derken "şive, deyiş" özelliklerini kastediyor olmalı.

Kukla, Karagöz, Meddah, Ortaoyununu'nda Lazın kendisine gülünmesini sağlayan nedir? "Acelecilik ve gevezelik gibi belirli kalıplaşmış davranışlar" mı? "Kız'a kiz; amca'ya emice; Tamam'a temem" diyerek "genellikle a'dan sonra u; ı'dan sonra u getirmesi" mi? Yoksa sevdiği kadına tatlı sözler söylemesi gerektiğinde, "Baklava, sarığı burma, kaymaklı ekmek kadaifi..."demesi mi?

Lazın kendisine güldürdüğü ne şivesidir, ne de acele konuşması, Laza gülmelerinin nedeni tiplemede kendisine yüklenen aklı kıtlıktır. Ona yüklenen, Ondan istenen aklı kıt bir tutum sergilemesidir. "Zayıf durumdaki kendini bilmeyen" tiplendirilmesiyle komik duruma düşürülmektedir. Çünkü Lazın kendi istemlerini kullanma gücü yoktur.

Lazlar, Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda ve günümüz sözde tiyatro ve TV skeç ve parodilerindeki tiplemelerden çok farklı özelliklere sahiptirler. Nüfus coğrafyası uzmanlarının yaptıkları bilimsel araştırmalara göre; Lazların yoğun olarak yaşadığı Güney-doğu Karadeniz Bölgesi insanların yaşamalarına, üremelerine ve gelişmelerine son derece uygundur.

Laz Aydınları Ne İstiyor?

Laz aydınları "etnik milliyetçiliği" tasvip etmiyor ve etno-politik örgütlenmelere sıcak bakmıyorlar, ancak dillerinin yaşatılması konusunda duyarlılık gösteriyorlar. Kafkasya kültür kökenli olduklarının bilincinde olan Laz aydınları, yayın organlarında diğer Kafkasya kültür kökenli halklar olan Gürcüler, Çerkesler, Abhazlar, Çeçenlerin dayanışması çerçevesinde bir yayın politikası izliyorlar.

Evrensel değerlere inanan Laz aydınları, yeni savaşlar, iç ve dış göçler, düşmanlıklar, kamplaşmaları ve yeni sınırları değil, dillerini özgürce konuşup geliştirebilecekleri, kendilerini korkusuzca ifade edebilecekleri demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlediği, çoğulcu, katılımcı bir Türkiye'yi özlüyorlar.

Megrel-Lazlar ve Abhazya

Yura G.Argun, 1976'da Soxumi'de yayımlanan kitabında şöyle yazıyordu: "Bugün Abhazya'da yaşayan halkların kültü-

rel ve sosyal yaşamlarındaki ortaklık sosyalist kültür yapısı'ndan gelmektedir. Bu halklar, örnek bir ailenin fertleri gibi, birlikte üretip, kardeşçe yaşamaktadırlar."

Argun'un kitabı, 1990'da "Abhazya'da Yaşam ve Kültür" adıyla Türkçe'ye çevrildi. Önsözünde, Abhaz-Gürcü anlaşmazlığı kastedilerek, şu satırlara yer veriliyordu: "Abhazya'da yaşanan olaylar kardeş iki halkın arasına yapay düşmanlık tohumları saçmıştır. Her şeye karşın Abhaz ve Gürcü halkları bu sorunları aşacaktır."

Ancak gelişmeler hiç de bu temennideki gibi olmadı. Gürcüler ve Megrel-Lazlar, bugün merkezi çok iyi bilinen, etnik arındırmaya tabi tutulmalarından önce, Abhazya'nın 535 bin olan toplam nüfusunun etnik bileşimi 97 bin Abhaz, 55 bin Gürcü, 155 bin Megrel-Laz, 23 bin Svan, 76 bin Rus, 77 bin Ermeni, 15 bin Ukraynalı, 18 bin Tatar-Türk şeklindeydi. Bugün ise, Megrel, Laz, Svan ve Gürcü'nün oluşturduğu 250 bin civarındaki kitle Abhazya'dan ayrılmak zorunda bırakıldı.

Evlerinden, işlerinden, komşularından ayrılmak zorunda bırakılan ve komşuları Abhazlara karşı kinle yüklenen; binlerce bireyini bu haksız savaşta kaybeden bu insanlar, yıllarca Abhazya'da komşuları Abhazlarla birlikte üretmişler, birlikte yaşamışlardı.

Bugün, Abhazya'da çok kısa bir zaman önce yaşanmış olan kanlı olaylar, en son Çeçenya olayları ışığı altında bizleri vicdan muhasebesi yapmaya ve Lazika Krallığı, Abhazya Krallığı ve Gürcüstan tarihlerini yeniden gözden geçirmeye sevketmektedir. Bizanslılar, Persler, Araplar, Selçuklular, Osmanlılar, Ruslar hep bu coğrafyayı ele geçirmeye çalışmışlar, insanlar hep direnmiş, ama birlik içinde istilacılara mücadele etmişlerdi. Kafkasya'da küçük ulusların varlıklarını sürdürebilmeleri hep kardeşleriyle dayanışarak olmuştur.

Abhazya'da kalıcı bir barışın kardeşler arasında sağlanması, Abhazlar ile Megrel-Lazlar, Gürcüler ve Svanlar arasındaki düşmanlık duygularının bertaraf edilebilmesi için, evlerinden ayrılmak zorunda bırakılan 250 bin civarındaki bu insanların ülkeleri olan Abhazya'ya dönebilmeleri gerçekleştirilmelidir. Abhazya'nın statüsü ise, Abhazya Cumhuriyeti ve Gürcüstan Cumhuriyeti arasında yürütülecek görüşmelerle çözümlenebilecek bir sorundur.

Çeçenya pratiği, Abhazya'da sorunların kaynağının Rusya'yı yönetmeye çalışan anlayış olduğunu bir kez daha göstermiştir. ▲

Kaynakça

●Aktüel Dergisi, sayı 66, 8-14 Ekim 1992.
●M.Münir Aktepe, Tuzcuoğulları İsyanı, İ.Ü.Ed.Fak., Tarih Dergisi, Cilt III, sayı 5-6, İstan-

bul, 1953.
●Ali İhsan Aksamaz, "Yaşadıkları Coğrafya'nın Otoktonları: Lazlar", Özgür Gündem, 19 Temmuz. 1993.
●Ali İhsan Aksamaz, "Lazlara Gülmenin Dayanılmaz Hafifliği", Özgür Gündem, 15 Haziran 1993.
●Peter Alford Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar, Ant/Tüm Zamanlar Yayımcılık, 1992, İstanbul,
●Gerg Amicba, Ortaçağ'da Abhazlar, Lazlar, Nart Yayıncılık, 1993, İstanbul.
●Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985.
●Yura G. Argun, Abhazya'da Yaşam ve Kültür, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1990.
● Toktamış Ateş, "Ogni Dergisi", Cumhuriyet, 27.11.1993.
● Mahmut Ayaz, "Özerklikten Cumhuriyete: Abhaz-Gürcü Çatışması", Aydınlık Gazetesi, 20 Temmuz 1993.
● Şehzat Ayartepe, Lazların Tarihçesi, Karadeniz Haber Gazetesi, 1 Aralık 1976.
● Hasan Aykan/Hayri Ersoy, Rus Gözüyle Kafkasya ve Kafkasyalılar, Nart Yayıncılrk, İstanbul, 1994.
● Aleksandre Benningsen, "Kafkasya'da İslam, Yalova Kuzey Kafkas Dergisi, Sayı 13-14, Ocak 1994.
● Mustafa Butbay/ Ahmet Cevdet Canbulat, Kafkasya Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
● Ruşen Çakır, "Laz Kültürel Rönesansının Eşiğinde", Cumhuriyet Kitap Eki, Sayı 131
● Fahrettin Çiloğlu, "Çöküşün Eşiğinde", Çveneburi Kültürel Dergi, Ocak-Şubat 1994, sayı 7, İstanbul.
● Fahrettin Çiloğlu, Gürcülerin Tarihi, Ant Yayınları 1993, İstanbul
● Wolfgang Feurstein, "Bir Alman Gözüyle Lazlar", Ogni, Sayı 2, Ocak 1994.
● Wolfgang Feurstein, Lazische Abwehrzauber, Georgica, Heft 12, Jena-Tbilisi, 1989
● Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontos, Ankara, 1973.
● Michael Grant, Myths of the Romans and Greeks, Weidenfield and Nicolson, London, 1962.
● Bedri Habiçoğlu, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993.
● Talat Halman, Şiirlerle Laz Karadeniz Fıkraları, Bilgi Yayınevi, 1992.
● İslam Ansiklopedisi, (Abazalar maddesi), Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.
● İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, (Gürcüstan maddesi), Milli Eğitim Basımevi, 1964.
● İslam Ansiklopedisi, (Lazlar maddesi), Cilt 7, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957.
● Guram Kartozia, Lazuri Tekstebi-II, Tbilisi, 1993.
● M. Lordkipanidze/I.Katcharava, A.Glimpse of Georgian History, Tbilisi, 1983.
● David Marshal Lang, The Georgians, Frederick A. Praeger, Newyork, 1966.
● Fahri Lazoğlu, Lazuri Alfabe, Almanya, 1984.
● Kazakistan'a Sürülen Lazlar, Radio Liberty, Ocak 1989 (aktaran: Ogni Kültür Dergisi, Sayı 1, Kasım 1993).
● Mariam Lordkipanidze, The Abkhazians and Abkhazia, Tbilisi, 1990.
● Nodar Lomouri/Ali İhsan Aksamaz(çev.), "Egrisi/Lazika Krallığı'nın Tarihi", Ogni Kültür Dergisi, Sayı 5, Temmuz-Ağustos 1994.
● V. Minorsky, Lazlar, İslam Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957.
● Burhan Oğuz, Türkiye Halkının Kültür Kökenleri-1, İstanbul, 1976.
● Mehmet Önder, "Lazların Tarihi" bu mu?" Tarih ve Toplum Dergisi, Şubat 1993.
● Sabahattin Önkibar, "Lazistan Safsatası", Türkiye Gazetesi, 2.2.1993.
● Sandwith, M.D., The Siege of Kars, London, 1856.
● Sevinç Sokullu, Türk Tiyatrosu'nda Komedya'nın Evrimi, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1979.
● Ali Sirmen, "Şimdi de Bu mu Çıktı?", Milliyet, 11.10.1992.

● Sadık Şendil, Yedi Kocalı Hürmüz,Tiyatro-Film Yayıncılık, İstanbul.
● Dr.Tevfik Tarkan, Rize-Hopa Yöresi Coğrafi Etüdü, Erzurum, 1973.
● Osman Tamtruli, Lazuri Berepeşeni, Almanya, 1984.
● Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler 2, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1986.
● Tempo Dergisi, Sayı 31, 29 Temmuz-4 Ağustos, 1990.
● Tomorrow Global Çevre Dergisi, sayı 3, 15 Temmuz-15 Ağustos 1993.
● Türk Ansiklopedisi (Lazlar maddesi), Cilt 22.
● Türk Ansiklopedisi, (Gürcüstan maddesi) Cilt 19.
● Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, Inkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.
● Muhammed Vanilişi/Ali Tandilava, Lazların Tarihi, Ant Yayınları, 1992, İstanbul.
● Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırları, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
● Yurt Ansiklopedisi, Cilt 1, 9. Anadolu Yayıncılık, 1982, 1983, İstanbul.
● İskender 3itaşi, Lazuri Alboni, Soxumi, 1935.
● İskender 3itaşi, Okitxuşeni Supara, Mazurani Fila, Soxumi, 1937. ▲

"Gözler ve kulaklar kötü tanıklardır yüreği barbar olanlara"

Herakleitos

Lazlarda Çocuk Oyunları

Çocuk topluluklarına egemen olan oyunların vitrini, o toplumun birikimlerini belirleyen bir görüntü sergiler.

M. Recai Özgün

Oyunun, çocuğun gelişmesindeki önemi hakkında bugüne kadar söylenenlerin sayısını dahi tahmin etmeye imkan yoktur. İnsanlar yığınla sözü, ciltlerle kitabı bu konuya hasretmişlerdir.

Oyunun kalitesi ve muhtevası o toplumun davranış özelliklerini yansıtır ve bir çok ahvalde de düşüncesinin sağlığını veya zaafını ortaya koyar.

Bu itibarla, çocuk topluluklarına egemen olan oyunların vitrini, o toplumun birikimlerini belirleyen bir görüntü sergiler.

Biz, Doğu Karadeniz'deki çocuk oyunlarının bu sosyal yapı ile olan ilişkisinden ziyade, kendi yapısı ile ilgiliyiz ve incelemelerimiz, bu yöne dönük olacaktır.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olup hemen hemen evrensel bir boyut kazanmış bulunanlarla, daha dar bir çerçevede olsa dahi yurdumuzun başka yörelerinde görülmekte olan oyunları bir yana bırakıp Doğu Karadeniz yöresinin Lazlarla meskün kısımlarında oynananlardan, çok özel olanlarını ele alacağız.

Korkoşişi

Beş on çocuğun bir arada oynayabildiği kollektif bir oyundur.

Korkoşi, bu oyunda kullanılan, hentbol topu iriliğindeki çok dayanıklı ağaç köküne verilen isimdir. Korkoşi görevini, aynı ebatta olmak üzere müsait bir kemik parçası da yapabilir.

Düz bir arazinin ortasında 25-30 cm. çapında bir çukur açılır. Bu çukur merkez olmak üzere 1-1.5 metre çapındaki muhayyel bir çember üzerinde de muntazam aralıklarla, oyuna iştirak edecek çocuk sayısından bir eksik olmak üzere bir sopa ucunun girebileceği irilikte diğer çukurlar açılır. Oyuna iştirak edenlerce, korkoşiyi tutacak bir lider seçilir. Bu lider oyuna başlangıç içindir. Oyun başladıktan sonra liderlik görevi sona erer, yetki ve sorumlulukları diğer oyuncularla eşleşir.

Oyundaki her çocuğun elinde 1-1.20 cm. boyunda muhkem sopalar vardır. Önce herkes sopanın ucunu, ortadaki büyük çukurun içine sokar. İştirakçiler, sopalarını, muhafaza ederek çukurun etrafında dönmeye başlarlar. Bu dönüş etrafında değişik tekerlemeler söylenmektedir.

Eneviya, Meneviya. Korkoşiş Doneviya

Lider, korkoşiyi sopaların uclarının bulunduğu çukura habersizce atar. Bu atış, diğer oyuncuları hemen harekete geçirir. O anda herkes çember üzerindeki deliklerden birine sopasının ucunu batırır, yani o yerin sahibi olur. Delikler oyuna iştirak edenlerden bir eksik sayıda olduğuna göre, bir oyuncu açıkta kalacaktır ki, bu da ebe olarak oyuna devam eder.

Ebenin görevi, korkoşiyi ortadaki büyük çukura sopasının ucu ile sürükleyip atmaktatır. Başlangıçta korkoşi, belirli bir uzaklıkta bırakılmaktadır. Korkoşiyi çukura atma işlevine başardığı zaman, oyun ebenin liderliğinde yeniden başlar.

Ancak ebe, korkoşiyi orta çukura sürüklerken hareketlerinde serbest değildir. Diğer oyuncular korkoşinin çukura girmemesi için sopaları ile vurma yetkisine sahiptirler. Şayet ebe, korkoşiye vurmak için sopasını yuvasından çıkaran oyuncunun yerine sopasının ucunu sahibinden önce sokabilirse, o yerin önceki sahibi ebe olur. Oyun bu düzen içinde devam eder.

Balkuç Oyunu

Balkuç, düzgün, yuvarlak, mandalina iriliğinde bir çay taşıdır. Bu taş, oyun için toprak seviyesine kadar gömülü düzgün yassı bir taşın üzerinde durur.

Balkuç'un durduğu yerden 7-8 metre uzağından çizilen münasip düz bir çizgi vardır ki, bu çizginin uzunluğu sonsuz farzolunur. İkiye ayırdığı düzlük arazinin (daha geniş düşünürsek, dünyanın), balkuçun bulunduğu tarafı tehlikeli, diğer tarafı ise tehlikesiz bölgedir.

Oyun, tehlikeli bölgede oynanır.

Her oyuncunun, pasta tabağı büyüklüğünde yassı ve düzgün bir taşı vardır. Bu taşı, her oyuncu, bu oyun için dere veya deniz kenarından seçmektedir.

Oyuna, balkuçun yerine konması ve herkesin taşını eline alarak tehlikeli bölgeye geçmesi suretiyle başlanır. Taşlar sıra ile balkuça doğru fırlatılır. Maksat oyun taşının hem balkuça en yakın düşmesi ve hem de balkuça değmemesidir. Değerse o taşın atıcısı ebe olur ve oyun hemen başlar.

Herkes balkuça değmeden kendi oyun taşlarını atabilmişse taşı, balkuçtan en uzak olan ebe olur.

Oyun, oyuncu adedi ile tahditli değildir. Sonsuza uzanmış farzolunan çizginin tehlikesiz bölgesinde duran kimse, herhangi bir tehlikeye maruz değildir.

Oyuncular sıra ile taşlarını balkuça doğru atarlar. Taş balkuça vurur ve bal-

kuç yatağından uzaklaşırsa ebe onu yerine koymak zorundadır. İşte bu fırsattan istifade ile karavana atılmış taşların sahipleri, tehlikeli bölgedeki taşlarına koşarlar ve taşlarına ayaklarını basarlar. Taşına ayak basmış oyuncu tehlikeli bölgede dahil sobelenip ebe olmaktan muaftır. Taşın alınma kuralı elle değil, iki ayağın yardımlaşması ile ayak üzerine alınması ve havaya fırlatılarak elle tutulması şeklindedir. Ancak, her oyuncu taşı elle alıp, yani kural dışında davranıp ebeye yakalanmadan tehlikesiz alana geçmek hakkına da sahiptir. Tehlikeli bölgeden taşı kurallarına göre almak bir çeşit beceriksizlik sayıldığından hemen hemen bütün oyuncular kural dışındaki yöntemle taşlarını almayı denerler.

Bütün taşlar atılmış ve balkuça değdirilmemişse, o zaman bir taraftan tehlikeli bölgedeki taşına ulaşma teşebbüslerine geçilir. Onu yakalamaya gidecek ebenin boş bırakacağı taraftan, diğer oyuncuların taşlarına ulaşma girişimleri gündeme gelir.

Anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere ebe, balkuçunun yerinde durması şartıyla, diğer oyuncular taşlarına ayak basıncaya kadar veya ayak basmış oyuncu, taşını kural dışı alıp tehlikesiz bölgeye geçinceye kadar onları sobeleyebilirse, sobelenen ebe olur. Bütün bu koşuşmalar süresince ne şekilde olursa olsun taşını alıp tehlikeli bölgeye ulaşmış olan oyuncunun taşını balkuça atma hakkı vardır.

Bu girişimle balkuç yerinden uzaklaşırsa, ebe balkuçu yerine koymadan sobeleme hakkına sahip olmadığı için mecburen balkuçu yerine koymaya gelecek ve bu aradaki zamandan istifade ederek diğer oyuncular ebenin baskısından kurtulmuş ve tehlikesiz bölgeye dönmüş olacaklardır.

Her oyuncu belirli bir zaman içinde taşını balkuça atmak zorundadır. Böyle olmazsa oyun kilitlenebilir. Ancak böyle bir sonuç, çocuk ruhunun o kıpır kıpırlığı karşısında hiçbir zaman gerçekleşmemektedir.

Czğebeuşi

Uzun süre devam eden, kumar eğilimli, iki kişilik bir oyundur. Çocuklar genelde inek otlatırken oynamaktadırlar.

Önce çok miktarda eğrelti sapından 10-15 cm. boyunda çubuklar hazırlanır. Czğebu denen bu çubuklardan, faraza yirmişer tanesi ile oyuna başlanır. Tek elin avucunda toplanan oyuna dahil bütün czeğebuler havaya fırlatılır ve aynı el çevrilerek çubukların elin tersinde durdurulmasına çalışılır. Bu hareketi yaparken bazıları ister istemez düşecektir. 20 adet bitinceye kadar oyuna devam olunur. Czğebulerin daha çok hareketlerle düşmesi ve bitmesi esastır. Daha çok oynayan taraf, daha az oynayan taraftan aradaki fark kadar oyuna dahil czğebulerden alır ve ikinci tura bir taraf, o miktar kadar

fazla, diğer taraf, eksik czğebulerle oyuna devam eder. Ta ki czğebulerin tamamı bir kişide toplanmcaya kadar.

Biraz büyük ve gelişmiş çocuklar arasında, tane belleme diyebileceğimiz bazı yöntemlerle czğebulerin erken bitmesi temin olunmakta ise de burada bu kadar teferruata girmenin lüzumsuz olacağını düşünüyoruz.

Czğebusu biten, keseceği yeni czğebulerle, ancak czğebuleri kazanmış olan taraf, diğer tarafın oyuna yeniden süreceği czğebuler miktarındaki çubukları ile yeni oyuna başlarlar.

Yesir Oyna (Esir Oyunu)

Bu oyun da bir ekip oyunudur. Aynı ekibe dahil oyuncular arasında yardımlaşma ve her hal ve kârda ekibinin üstün gelmesini sağlama esasına dayanmaktadır.

3-5 metre aralıklı olarak işaretli 2 adet yer belirlenir. Bu, bir çalı kökü olabileceği gibi konacak büyükçe bir taş ve hatta oyuncuların çıkardıkları ceket veya hırkaların yığıldığı yer olabilir. Bu iki yerin ismi "Kale" dir. Bu kalelerin ortasından geçtiği varsayılan çizginin 30-35 metre uzaklığında bir oyuna başlama yeri tespit olunur. Ekipler, 3,4,5,6, şar kişi olabilir.

Önce her iki ekipten birer kişi, birbirinin rakibi olarak oyuna başlama yerine gönderilir. Oyunun aktif ve pasif ekibi daha önceden kararlaştırılmış olacağı için —ki bu genelde kura ile olur— pasif gurubun temsilcisi kaçacak, aktif gurubun temsilcisi ise onu sobeleyecektir. Bu aktif pasif ayırımı sadece oyuna başlamak için yapılan bir ayrımdır. Oyunun başlaması ile böyle bir düzenleme de son bulur.

Oyuna başlama noktasında birbirlerinden 3-4 metre uzakta tetikte duran oyuncular kararlaştırılan işaret üzerine oyuna başlarlar. Pasif, kendi kalesine gelinceye kadar diğerinin onu sobeleme hakkı vardır. Ancak, artık ekip arkadaşlarının tamamının da arkadaşlarına yardım hakları başlamıştır.

Yardımlaşma ve sobelemeler bir kural içinde devam eder. Bir oyuncu kendi kalesinden çıktığı andan, önce hasım kaleden çıkmış olanların hepsine karşı ateşli olur. Yani bu oyuncu hasım gruptaki oyunculardan hangisi olursa olsun, kendisinden önce kalesinden çıkan her oyuncuyu sobelemek hakkına sahiptir.

Kendi kalesine kazasız belasız gelip, tekrar oyuna dönen oyuncu ise, oyuna dahil bütün hasım oyunculara karşı ateşli olur. Tabii kalelerinde bekleyenler hariç. Onu, ancak kendisinden sonra kalesine gelecek hasım bir oyuncu yakalayabilecektir. Bu zamana kadar hangisine el dokundurabilirse onu esir alabilir.

Bir oyuncunun ateşli hasım tarafından yakalaması halinde oyun durur. Yanan oyuncu oyun başlama yerine alınır. O, orada esirdir. Oyunun bundan sonraki bölümü esir duran oyuncunun kendi ekibindekiler tarafından kurtarılma teşebbüsleri

ile hasım oyuncuların buna mani olma girişimleri arasında devam eder. Kurtarma, esire, hasım oyuncuya sobelenmeden el değdirilmesine verilen isimdir. Kural hep ateşli olma ve hasımı yakalayabilme arasında devam eder durur. İlk esir veren ekip, ikinci bir esir daha verirse o da birinci esirin yanına konur.

Karşı guruptan biri esir alınırsa, ya o da diğer esirlerin 1-2 metre uzağında durdurulur veya bir esirle takas edilir.

Burada esir olan oyuncunun, bu oyuna olan katkısının, koşma, yakalayabilme yeteneklerini, takasta etken olacağının izahına lüzum yoktur. Esir olan bu işi, pek iyi beceremiyorsa, kurtarılıncaya kadar esir durması mukadderdir.

Oyun, çok geniş düzlüklerde oynanır ve bir ekibin bütün oyuncuları esir oluncaya kadar devam eder. Takaslar sonunda esir kalmazsa oyuna, yeniden başlanır ve devam eder.

Bu oyunun bir de, oyun alanının ikiye bölünmesi suretiyle oynananı vardır ki, bunda da ana temel, karşı gurupta olan oyuncuları yakmak ve pasifize etmek esasına dayanır.

30-35 m. aralıklı paralel iki çizgi çizilir. Her ekip kendi çizgisinin arkasına geçer. Oyun iki ekibin arasında kalan 30-35 metre genişliğindeki tehlikeli alanda geçer. Kendi tarafına geçecek hasım oyuncu, ekipten çıkacak arkadaşları rahatsız edeceği için geçirilmemesine azami gayret gösterilmektedir.

Bu oyunda, karşıt ekipten hepsini yakıp kendi ekibine esir alabilmek esastır. Esirler oyun müddetince oyundan düşerler. ▲

* M. Recai Özgün, Lazlar (Çiviyazıları) kitabından yazarın izniyle alınmıştır

"Sevgili sonraki kuşak!
Bizden, daha doğrusu olmuş olduğumuzdan daha adil, daha barışçı ve hele daha mantıklı olmazsanız cehenneme kadar yolunuz var."

Albert Einstein

Çerkesya'daki İkametin Notları

(Seyahat tarihi 1837, 1838 ve 1839)

Birçok Türk'den duyduğuma göre bu bölge halkı (Ubıhlar) dürüstlük ve güvenilirlik ile ünlü imiş. Ticaret ve diğer alışverişlerinde uygunsuz bir olayları ne görülmüş, ne de duyulmuş.

James Stanislaus Bell

11 Nisan 1838— Bu sabah Semez'de Mr. Longworth'ye iletilmek üzere Şamuz'a verdiğim mektubu, bir adam geri getirdi ve aynı fikirde olmadığımız için mektubu götüremeyeceğini bildirdi. Bunun iki anlamı olabilir; ya aramızda geçenlerden adam utanmış olmalı, ya da Mr. Longwort'in bu konuda bilgi sahibi olmasını istemiyorlar.

Dün gece akşam yemeği yerken dört atımdan biri çalındı. Hayvanın bulunması için ev sahibim ve hizmetkarları tarafından çok gayretli bir arama yapıldı. Atı çalanla ortak olabileceği şüphesiyle, içlerinden bir Polonyalı zincire vuruldu. Sonradan gerçek anlaşılmasına rağmen, genel kanaat; hırsızlığın adamlarımca yapıldığıydı. Bu olay büyük tepkilere yol açtı, bu tür hırsızlığın buralarda duyulmamış olduğu anlatıldı. Öyle ki Semez'deki geleneklerin aksine burada (Ubıh Ülkesi'nde) atlar geceleri bekçisiz, korumasız serbest bırakılır ve kimse onlara dokunmazmış.

Şamuz'un her halükârda sadık ve hararetli bir vatansever olduğu şüphesiz. Aynı zamanda cesur ve ateşli bir savaşçı. Fakat karakterini oluşturan, şüphecilik, hırs, geri kafalı zihniyeti de görmezlikten gelemeyiz. Geçmişte olan iki olayı gözardı etmemek gerekir. Birincisi; Davut Bey'in (David Urquhart), Semez'i dört yıl evvelki ziyaretinde, onun sarışın olduğunu görünce, "ayni bir Moskofa benziyor" diye şüpheci bir zihniyetle vatandaşlarının İngiltere Kralı'na hitaben kaleme alıp yazdırdıkları mektubun oluştuğu kongreyi terk ederek gitmişti. Bu hareketi evhamının nazara dikkate alınmayışı üzerine yapmıştı.

Bağlar ülkesi, esas olarak Waia'dan başlayarak sahil şeridi boyunca güneye doğru uzanır. Burada toprağı işleyen çiftçiler toprak altında eski devirlerden kalma şarap testiler bulduklarını söylerler. Bazılarının içinden şarap bile çıkmış fakat tadına bile bakmamışlar.

Burada tarihi Sukukh kalesi konusun-

da da duyduğum bir söylentiyi— Semaz'daki mezarın öyküsüne benzer— dile getirmek isterim. Bazı kimseler bu kalenin zindanında define aramak amacı ile kazı yapmak isterler ve bu sırada insanüstü, doğadışı sesler duyarlar, bazıları ise yılanların saldırısına uğrar ve bu kalenin zindanlarının büyülü olduğu söylentisi yayılır.

16 Nisan 1838— Sütşa, Soçi... Bu vadinin veya ırmak mecrasının Çerkes'çe isminin Saşe (Sashe) olduğunu öğrendim. Sadece Türkler buraya Sutşa diyorlar. Mamai'nin Çerkes'ce adının da Psekha, Subeş'in ise Şakhe olduğunu öğrendim. Irmaklardan Khissa adlı olanının Bû ve Vardan'ın da Leup olduğu bir gerçektir.

Bu bölgede yaşayan halk ile Kuzey sınırları üç veya dört ırmak güneyde olan halk arasında isim değişikliği vardır. Güneyde yaşayanlara Abaza veya Azra denir. Bunların konuştukları lehçe burada genellikle anlaşılıyor. Kuzeyde yaşayan komşuları ise Adige'ler-Çerkesler (Nathuaç, Şapsıh ve Abzeh'dir) ki bunların hepsi aynı lisanı konuşur.

Bu üç ayrı dil genellikle toplantı ve kongrelerde hep birlikte konuşulur. Ortadaki halk (Ubıhlar) diğer iki dili de anlarlar. Bu sahil şeridindeki konfederasyon, Gagra geçidinden Tuapse'ye kadar uzanır.*

Rusların general rütbesi verdikleri bir Azra prensinden, Rus birliklerinin Sohumkala'ye geldiklerini bildiren haber bize ulaştı. Ruslar Paskalya yortusunda sahile çıkarak, buradan (Soçi), Süşa, Saşe, Mamai veya Khissa üzerine yürüyeceklermiş. Kendi Abhaz halkı bunu sineye çekmek zorunda imiş, çünkü onlar Rusların emri altında bulunuyorlarmış.

Bu şekilde Ruslar rütbe ve menfaat sağlayarak halkı birbirine karşı düşürmektedirler. İmparatora bağlılık herşeyden daha önemli sayılmaktadır. Ümit edilir ki, halen bağımsız olan bu sahil halkının; esareti kabul etmeyerek ölümü tercih edecekleri açıktır.

Birçok Türk'den duyduğuma göre bu bölge halkı (Ubıhlar) dürüstlük ve güvenilirlik ile ünlü imiş. Ticaret ve diğer alışverişlerinde uygunsuz bir olayları ne görülmüş ve ne de duyulmuş. Buradan Gagra'ya kadar olan bölge başkanlarınca, Ruslara karşı savaşa devam ve bunu garantilemek için rehineler alındığını duymuştum, fakat bu konuda bir şüpheleri olabileceğine inanmak yersiz.

Nadir Bey'den (Longworth'un Çerkesce adı) birkaç ay evvelki bir olayı anlatan bir mektup aldım. Waia'da ev sahi

* Bahsi geçen bu üç dil birbirine iyice karışmıştır, özellikle sınır boylarında yaşayanlar bir diğer dili de konuşurlar. Azralar Mengrel sınırından başlayıp Leup veya Vardan ırmağına kadar olan bölgede ve Adıgeler ise oradan Kubana kadar uzayan bölgede bulunurlar.

bim Pşı Hasan Bey'i gördüğünü ve onun Sohumkaleye gittiğinde, Rus Genel Komutanı Baron Rosen ile görüştüğünden bahsediyor. Hasan Bey bir hain olamaz, belki gösteriş olsun diye böyle konuşmuştur, belki bu dostluk savaştan evveldi. Hasan Bey aynı zamanda bir Osmanlı vatandaşıdır, Baron Rosen'e diğer Çerkes beylerinden bazıları ile gitmiş ve Karadeniz'deki gemilerinin Rus ablukasından serbestçe geçmesine ve ticarete devam etmesine izin istemiş. Buna da Çerkes olmasına rağmen aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olmasını gerekçe göstermiş. Baron, bu saflığa herhalde içinden gülmüştür, çünkü onun sözüne inanan Hasan Bey, geri döndüğünde en büyük gemisini denize açmıştır ve zavallı kaptanına artık Rus kruvazörlerinden korkmamasını bildirmiş. Gemi sahilden biraz uzaklaşınca Rus savaş gemileri tarafından esir edilmiş, kaptan, mürettebat ve yolcular tutsak edilmiş gemi ve hamulesine el konulmuştur.

17 Nisan— Dün ve bugün bu bölgenin ileri gelenleri Davut Bey'in mektubu üzerine kongre toplantılarını gerçekleştirdiler. Fakat gerçek toplantı bugündü. Toplantı Başkanı Pşı Ali Bey'di, birkaç diğer başkan ve mollalar da mevcuttular. Bu toplantıda daha çok kimse bulunabilirdi, fakat Rus saldırılarının yakın olması dolayısı ile ailelerini sahilden iç taraflara çekmek ve tahkimatlar yapmakta oldukları için birçok Bey'in ve adamlarının gelememiş oldukları açıklandı. Kongre yeşil alan üzerinde toplandı ve benim ev ile arasında haberciler gelip gitti. Birinci mesaj takdir ve teşekkürler ifade ediyor ve birlik ve beraberlik ile onun hükümetinin ne kadar elzem olduğunu belirtiyordu. Eğer bu birlik hükümeti devam ederse yabancı yardımına dahi gerek kalmayabileceğinden ve kuvvetli devletin kendi gerekçelerini sağlayabileceğinden bahsedildi. Fakat kendi aralarında seçecekleri bir Genel Başbuğun gerekli saygı ve kudreti sağlayamayacağından korktuklarını, onun için ya Osmanlı veya İngiltereden başlarına bir Genel Başbuğ gönderilmesini ve onun emirlerine kayıtsız şartsız itaat edebileceklerini teklif ettiler.

İkinci mesaj, Çerkeslerin İngiltereden kesinlikle ne bekleyebilecekleri idi. Buna ben cevap olarak şöyle dedim; "Şimdilik bu sahiller İngiliz ticaretine halen açıktır, ve ilk yapılacak en önemli şey, buraya İngiliz gemilerinin ticaret amacı ile gelmeleridir. Eğer bir İngiliz gemisi daha Ruslar tarafından durdurulur veya el konulursa, İngiltere hükümeti derhal tazminat talep edip protesto çekecektir." Çerkesler zaten istediklerinin de bu olduğunu söylediler. Eğer tuz ve diğer zaruri mallar sağlandığı takdirde, Davut Bey'e söyleyin hiçbir zaman Rusya'ya tabi olmayacağız, çünkü geçit vermez dağlarımız var, gerekirse sahili terk ederek dağlara sığınır ve sonsuza kadar orada kendimizi sa-

vunuruz. Fakat Ruslar sahillerde kaleler yapmakta devam eder, ve Türk ile İngiliz gemileri sahillerimize gelip bize gerekli malzemeyi veremezse, o zaman durumumuz gerçekten acınacak bir hale gelir.

Ben de İngiliz gemilerinin Arduvatş'dan Saşe'ye kadar, Osmanlı gemilerinin serbest durumu gibi gelip gidebileceğini anlattım, onlar da bu halde ithalat gümrük vergisinden muaf tutulabileceğimizi söylediler. Ayrıca gelecek İngiliz gemilerinin kaptan ve mürettebatlarının konuksever bir yöntemle ikram görecekleri ve dostça karşılanacakları teminatı verildi. Gemilerin kargolarının halkın da yardımı ile derhal boşaltılıp doldurulacağı da ayrıca ilave edildi. Bizim getirdiğimiz malların istediğimiz fiyattan alınacağı ve kendi ihraç mallarının mümkün olduğu kadar ucuz verileceği teminatı da verildi. Son olarak eğer İngiltere ile böyle bir ticaret olayı gerçekleşirse, Rusların hiçbir şansı kalmayacağı ve Çerkesler var oldukları sürece sonuna kadar Ruslara karşı çarpışacaklarını iddia ettiler.

Böylece kongre sona erdi. Arduvatş lideri Ali Ahmet Bey —ki çok zeki ve canlı bir kişiliği vardır— ve diğer başkanlar gelerek bana veda ettiler, son olarak onlara hiçbir zaman ümitlerini kaybetmemelerini ve morallarini bozmamalarını tavsiye ettim. Onlara, davalarının dış dünyada anlaşılması için çok zaman kaybedildiğini doğruladım, fakat bugün artık her zamankinden daha çok iyi ve anlaşılmış bir durumda olduklarını bilmelerini istediğimi bildirdim. Yalnız aralarında bulunan casusları ve hainleri bulup çıkartmalarının ve şiddetle cezalandırmalarının da elzem olduğunu hatırlattım.

Bu tavsiyelerden sonra, başkanlar gitmekte acele ettiklerini, çünkü sahilde tahkimat yaptırdıklarını ve güneyde düşmanla temas kurmuş olduklarını tahmin ettikleri dört kişiyi yakalamak için derhal harekete geçmek istediklerini bildirdiler.

Bu arada Waia'da Nadir Bey'in getirdiği barutların, halka nasıl arzusu hilafına dağıtıldığını sordum. İlerde böyle disiplinsiz olayların benim de başıma gelip gelemeyeceği endişesi içinde olduğumu bildirdim. Nadir Bey'in barutunun olayında bir kötü niyet olmadığı ve buna sebep, yardımcısı Zazioku Mehmet olduğu ve o da bir yanlış anlama ile bu barutun Sultan tarafından Çerkes savaşçılarına dağıtılmak üzere Nadir Bey vasıtası ile gönderildiği kanısı oluştuğundan, bu olayın meydana geldiği anlatıldı. Bunu bana anlatan Hasan Bey aynı zamanda Azra dilinde tercümanlık vazifesini de yapıyordu. Bende güven uyandıran Hasan Bey'i burada konuğum ilan ettim ve kendisini vekil tayin ettim. Orada bulunan dört başkanı da tanık göstererek Hasan Bey'in sadakat ve namusuna güvendiğimi ve kendisinin bundan böyle beni temsil edeceğini bildirdim.

Burada uzun zamandan beri yerleşmiş bir Türk tüccarının konuğu oldum. Bu

adamın kanında oldukça yüksek oranda Çerkeslik bulunduğu hali ve tavrından belli oluyordu. Duruşu ve durumu bir sü-

Diaspora'daki Ubıh Köylerinden Manyas'a bağlı Lek'uaşe /Hacıosman Köyü) Köyünden Bir Grup. Fotoğraf Yetmişli yıllarda çekilmiştir.

vari hücumuna hazırlanan, Napolyonun ünlü Mareşalı Murat'ı andırıyordu.

Oh, şu Rus despotları, bir öğrenseler, bu adamları yok ederken doğayı ve onun düzenini nasıl bozduklarını.

Soçi—Saşe 20 Nisan 1838— Bugün öğle vakti top sesleri duyuldu. Neler olduğunu öğrenmek için biraz ileride bulunan ve denize hakim bir tepeye doğru gittim. Fakat çok sık olan kayın ağaçları oraya erişmeme engel oldu. Bu arada top sesleri daha sık duyulur oldu ve ben çok meraklandığımdan hırpaniliğime aldırış etmeden sık ormandan aşağı koşarak onbeş dakika içinde Psekha deresinin denize döküldüğü yere kadar indim. Ter içindeydim. Saldırının hedefi Trabzon'dan gelmiş olan küçük bir Türk gemisi idi, saldırıyı gerçekleştiren ise, buharlı bir Rus gemisi. Türk teknesi buraya sabah varmış ve sahilden az ileride demirlemiş, sonra sahile çekilmiş, o anda Rus buharlı gemisi görünmüş. Bu kıyıdaki savunma tahkimatlarını yüz elli kadar Çerkes savaşçı tarafından korunuyordu, başlarında başkanlardan Ali Ahmet vardı. Aynı zamanda burada en etkili ve faal olan bir kimse de Şakir Efendi isminde beyaz sakallı, bölgenin Türk mollasıdır. Savaşçıların arasında yüz yaşlarında olabileceklerini tahmin ettiğim birçok yaşlı ihtiyar da bulunuyordu. Rus buharlı gemisi oniki librelik olduğunu tahmin ettiğim topları ile bir düzine kadar atış yapmış, bu da toplu halde bulunan Çerkeslerden zayiata sebeb olmuştu. Gemi sonra tüfek menzili içine girmeden

çekilip gitti. İki top mermisi Türk teknesini su seviyesi altından vurdu, bu olumsuz olay sonucu su alan teknede bulunan 300 kilo tuz, gemiyi sahile çekmeye fırsat olmadan maalesef telef oldu. Müretteba'tın dediğine göre yolda yedi kadar Rus gemisi görmüşler fakat hepsini atlatabilmişler, bu olumsuz olayı beklemiyorlarmış.

Şimdi sizin İngiltere'de karşılaşacağınız en ilginç olası olay, burada İngiliz ticaret gemilerinin merakla beklenmekte olduğudur. Bu Rus buharlı gemisinin sahilde görülmesi, bazı dağlardaki Çerkesler tarafından "İngilizler geldi" diye yanlış bir şekilde yorumlanmış, İngilizleri karşılamaya gitmek için, kadın, çoluk çocuk yüzlerce insan bayram yaparak yollara çıkmışlar ve sahile akın etmişlerdir. Fakat saldırganın top sesleri bu bayram havasını üzüntü, dehşet ve düş kırıklığına çevirmiş. Onların, ve onların üzüntüsünü paylaşan benim halimi tasavvur edebilirsiniz.

Bu ve çevre komşu bölgeler, ahlak kurallarının çok sıkı ve ciddi olduğu yerler olarak kabul edilir. Genellikle Çerkesler hoşgörü sahibi ve özgür/hoş görüşlü insanlardır, fakat bu bölgede kadın, erkek ilişkilerinde daha sert ve tutucu kurallar tatbik edilmektedir.

21 Nisan— Bugün bu ülkeye gelişimin tam birinci yıldönümüdür ve bu günü kutlama heyecanlı anları oluşturdu. Benim şerefime çevredeki tüm ileri gelen başkanların katıldığı 400-500 kişilik kalabalık bir topluluğun katılımıyla yapıldı. Toplantı yeri, Mamai düzlüğü idi. Bu toplantıda olası Rus saldırılarına karşı, nerelerde ne tür tahkimatlar yapılması gerektiği görüşüldü. Ben sadece bir gözlemci olarak bulundum ve Hasan Bey'e, eğer kabul ederlerse, tahkimatların yapılışında kullanılmak üzere iki öküz bağışta bulunmak istediğimi bildirdim. Hasan Bey bu işleri yapacak olan adamların kendi öküzleri bulunduğunu ve bu yardım isteğimin yanlış anlaşılarak onları küçük düşürebileceğinden, bu fikrimden vazgeçmemi önerdi. Gene bu toplantıda kan davalarına son verilmesi için takrir verildi ve kabul edildi. Müşterek düşman karşısında bu ilkel ve barbar adetten vazgeçilmesi, beni fazlası ile memnun etmiştir. Bunun için Kur'an üzerine yemin edildi. İki tüfek desteği üzerine konan bir Kur'an getirildi, bazıları bu yemini yersiz buldular. Tamatelerin huzurunda el çırparak tasdik edilmesi yeterlidir dendi.. Bu anda son derece İngilize benzeyen, hoş görünümlü bir adam olan Zeuz Tosnakul, bir öneride bulundu. Eğer benim dediğime yakın oranda barut gelirse herkesten para toplanarak bunun umuma dağıtılması için satın alınmasını, ve ayrıca top da satın alınmasını söyledi. Birisi topçuların yokluğunda, topların nasıl kullanıldığını sorunca, tercümanım başkana, Polonyalıların bu alanda kullanılabileceğini hatırlattı.

Bu öneriler büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Khissa, 23 Nisan— Cumartesi günü Hasan Bey, beni, Saşe'nin doğusunda bulunan küçük bir köye götürdü. Bu sahilde güneye doğru olan yolculuğumun ilk etabı idi. Bu seyahat olumsuz bir olay dolayısı ile yapılamadı ki buna sonra değineceğim. Fakat ne olursa olsun bu vadinin doğal güzelliği hakkında bir bilgi edinmiş oldum. Soçi-Saşe vadisi beş veya altı mil uzunluğunda olup bir mil kadar geniştir. Sağında ve solunda yumuşak tepeler bulunur, kuzeyinde ise yüksek dağlar vardır.

Bu vadinin ortasından berrak ve geniş bir ırmak akar. Kıyıları verimli ovalarla kaplı olup bu mevsimde rengarenk vahşi çiçeklerle donanmıştır. Ayrıca sayısız meyve ağacı cinsleri arasında elma, armut, ceviz —ki ben bu kadar büyüklükte ceviz ağacı görmemiştim— çoğunluktadır. Fakat beni en çok etkiliyen batı tarafta bir tepe oldu, burada bir mil kadar uzunlukta devam edegelen bir bağ bulunmakta idi. Bu bağın özelliği evvelce değindiğim meyve ağaçlarının üzerlerinden sarılmış giden muazzam görülmemiş bir asmadır. Sanki bir kökten çıkmış gibi ağaçların üzerinden bu devasa asma bir mil kadar uzayıp gidiyordu. Kamuya ait olan bu asma, bağ ve meyva ağaçlarından herkes yararlanabiliyor. Vadinin ortasında dağınık bir halde birçok büyük köy gördüm, şahane ormanlık tepelerde ise daha birçok köy ve yerleşim merkezleri vardı. Bu vadinin doğal koruması sahilden onu ayıran eski ormandır. Bütün bu manzara son derece güzel ve çekici kırsal bir güzelliği oluşturan mutluluğu ve bolluğu simgeliyordu. Ben bu manzarayı seyrederken aklıma gelen ve memnuniyetimi endişeye çeviren şey şu idi — eğer kendilerini savunacak topları bulunmayan bu ülke sahipleri bu vadinin girişini gerekli şekilde savunamazlarsa, yakın bir gelecekte, burası düşmanların yıkımına maruz kalarak süpürülüp gidecektir.

Şimdi biraz evvel değindiğim olumsuz olaya gelelim. Bahsini ettiğim küçük köyde bulunduğum zaman Aguia'dan, Nadir Bey'in (Longworth) tercümanı geldi ve Konstantinopol'den bana gelmiş olan mektupların, Şapsekwa'ya vasıl olduğunu, fakat bunları getiren Türk Kaptanın bunları bana şahsen vermek istediğini ve bir ödül beklediğini bildirdi. Bu haberi yerimden fırlayarak sevinçle karşıladım, fakat tercüman devam etti; bu haber ona Zazioku ailesinden birisi tarafından verilmiş ve karşılığında atını ve parasını almışlar, şimdi zavallı adam benden bunların bedelini talep ediyor. Ayrıca haberci tercüman bu Zazioku ailesinin fitne, fesat ve hepimize karşı fena kalpli insanlar olduğunu anladığını söyledi, ben de zaten aynı fikirde idim. Sonradan tercüman ile oturup konuştuk ve bu mektuplar olayının belkide beni, kuzeye Şapsekwa'ya götürmek için Zazioku'lar tarafından uy-

durulmuş bir komplo olduğunu tahmin ettik.

Bu şüphemi Hasan Beye açtım ve buradaki işlerimi tamamlamadan kuzeye, Adigelerin yanına gitmek niyetinde olmadığımı söyledim. Bunun üzerine, Hasan Bey gerekeni yaparak, Ali Ahmet Beyi ve Hacı Dokumoko'yu ve diğer prensleri toplantıya çağırdı.

Hacı Dokumoko uzun boylu, zarif ve nazik, efendi bir adamdı, gri gözleri zeka ile parlıyordu, bu ülkede sözü geçen en ileri gelenlerden birisidir. Nadir Beyin Waia'da başına gelenlerden bahis açtı, hastalığı, ülke yararına barut ithalatı ve dağıtımı, kuzeye gidişi. "Sanki hükümetin merkezi kuzeydeymiş gibi. Burada yapmış olduğunuz yararlı etkinlikleri gördük ve duyduk, şimdi artık sizden hiçbirşey isteyemeyiz, ayrıca bizim size vermemiz gerekir. Sizin aleyhinize yapılan kötü dedikodulara kesinlikle önem vermiyoruz, burada istediğiniz kadar kalabilir, istediğinizi yapabilir ve istediğiniz an bu ülkeyi terk edebilirsiniz, tamamen serbest bir misafirimizsiniz", dedi.

Bu övgülü laflardan sonra, bir kuryenin Aguia'ya gönderilmesini ve Nadir Beyin tercümanına Zaziokuların yapmış olduğu baskıya tepki gösterilmesini, gerekirse, varsa mektuplarımın teslim alınmasını ve bu konunun oradaki başkanlara bildirilerek şikayet edilmesini emretti. Aynı zamanda Hacı Bey, bana ve Hasan Beye rica ederek Zaziokuların istedikleri paranın gönderilmesini bu şekilde olayın kapanmasını bu şekilde onların mahçup olmalarının gerektiğini söyledi. Hacı Bey sadece 800 kuruş temin edebildi, fakat bu yetmezdi. Bu ülkede parası olan insan çok azdır, ve eğer varsa 100 gümüş rubleye (ki 1500 kuruş eder) genç ve güzel bir kız satın almayı tercih ederler. Bu para kıza yetmez, 100'er kuruş değerinde beş keçi daha verilir ve bazen bir yılda vade. Böyle bir güzel genç kızın fiyatı üç ile dört bin kuruşa kadar yükselir. Bundan ötürü ümid ederim ki Zaziokular mantıklı hareket ederler ve para yerine mal almayı tercih ederler. Veyahut tercüman Konstantinopole gider ve mektuplarımı oradan alır, olmazsa ben kuzeye gittiğimde bu işi halletmeye çalışırım.

Size evvelce de bildirdiğim gibi Anapa'nın Rus Valisi bizi esir almak istiyormuş, maalesef Rusyanın Kafkasya Emperyal Ordusu Başkomutanı Baron Rosen bu kadarla kalmıyor. Geçen yaz Sohumkalede "Çerkesler bu İngilizleri parçalasalar ne iyi olurdu," diye devam ederek, "bunu yaptıktan sonra Ruslar öldürdü deyip bizim üstümüze atarlarsa, bakalım İngiltere hükümeti ne yapacak, bir müdahalede bulunacak mı? Bulunamaz çünkü burada biz hakimiz bizim sözümüz geçer," demiş.

Güneye yapılacak gezim, tercümana para veya mal temin etme sorunu ile gecikmeye uğradı. Ne zaman gerçekleşeceği de düşmanın durumuna göre olacaktır.

Geçen yıl Ruslara erzak ve malzeme taşıyan bir Yunan ticaret gemisi bu sahilde Çerkes savaş gemileri tarafından esir alındı. Bu Çerkes savaş gemilerinin iki tanesi otuzar ayak uzunluğunda idiler. Bazıları bu ganimeti muhafaza edip Türklere satmayı düşündüler, fakat çoğunluk yok edilmesine karar verdi. Sonunda gemi yakıldı, bu arada oluşan kalabalıkta olan kazada dokuz kişi can verdi.

24 Nisan— Top sesleri tekrar, tekrar duyuldu. Gelen bir haberci, Saşe kıyılarında beş veya altı kadar Rus savaş gemisinin belirdiğini ve ufukta daha başkalarının göründüğünü haber verdi. Bu ani kötü haber herkesi şaşırttı, dün gece burada misafir kalmış olan on dokuz kişiden bazıları o vadidendiler. Akşam yemeğinden sonra, tütünümüzü ve içkilerimizi içerken yatmaya hazırlanıyorduk ki bu köyün bulunduğu vadiden savaş çığlıkları ve silah sesleri gelmeye başladı. Anlaşıldığına göre "Gavur" sahile çıkmaya hazırlanıyordu. Ev sahibimiz ve yakın arkadaşı işin doğrusunu öğrenmek için atlarına atlayıp gittiler. Aynı zamanda bir başkanın görevi kuzeydeki vadilere de alarm vermekti. Biz de giyindik ve silah kuşandık. Heyecanlı ve uykusuz bir gece geçirdikten sonra öğrendik ki, düşman Saşe'ye daha çıkartma yapmamış, fakat bir kere savaş gemileri bu yakınlıkta görüldü mü, bu alarmı vermek bütün sahil boyunca savaşçıların göreviymiş.

Saşe'ye yaklaşmış olan onbeş Rus savaş gemisi sahil boyunca iyice görülmekte idiler. Buna karşın bütün Ubıh halkı ayakta düşmana karşı koymak için hazırdı. Fakat kimse patırtının ne zaman kopacağını bilemiyordu.

27 Nisan 1838— 25 Nisan sabahı çok güzel bir gündü. Gökte yün yumaklarını andırır bulutlar, batıdan gelen tatlı bir meltemle birkaç damla yağmuru sahile serpiştirdi.

Doğanın bu güzelliğinin yanında Mamai körfezi tam aksi bir durum arzediyordu. Körfezin berrak suları orada bulunan savaş gemileri ile kararmış, öte yanda ormanlar, savaşçıların silahları ile parıldıyordu. Fakat bu çarpışmayı anlatmadan evvel çevre konusunda biraz bilgi vermek isterim. Mamai veya öteki adı ile Saşe körfezi, denize daha çok açılan kuzeybatı tarafındaki tepeden bakılınca güneye doğru derin bir kıvrılma oluşturur, burada ise ırmak ve Saşe vadisine girişin ağzı bulunur. Kuzeyde ise Mamai veya Psekha platosu iki top menzili uzaklıktadır. Bu iki nokta arası geçilmesi zor yüksek ağaçlı muhteşem bir orman ile kaplıdır, kayın ve meşe ağaçları çoğunluktadır. Bu böyle güney doğuya doğru giderek azalır ve nihayet oradan Saşe ırmağı denize dökülür. Kuzey tepesi yüksek ve dik kayalıklardan oluşmuş olup, ötekisi ise gene diktir fakat o derece yüksek değildir. Körfezin suları sahilden kısa bir mesafede birden derinle-

şir. Bu körfez, gemilerin demirlemesi için elverişli olduğu halde, orada bir garnizon kurmak pek emniyetli olamaz, çünkü tepelerden ateş açabilecek Çerkeslerin tüfek menzili içindedir. Irmağın ağzı dahi civar tepelerde kontrol altına alınabilir. İşte düşmanın çıkartma yapmayı planladığını sandığımız mevki burasıdır. İki Çerkes prensine bunu bildirmiştim ve dediğim gibi çıktı. Her iki tepede ağaç kütüklerinden oluşmuş siperlerle tahkim edildi, fakat Türk tüccarlarının en önemli merkezi olan Mamai en gayretli bir şekilde tahkim edilmiştir.

24 Nisan günü düşman Rus filosu Saşe'nin ağzında demirledi ve derhal müthiş bir top ateşi açtı. Ertesi gün filo komutanı bir hile tatbik ederek, buharlı savaş gemilerini Mamai'nin aksi yönüne, platonün önüne, tepelere doğru çekti. Bu filo, sekiz ve üç katlı top güverteli gemi ile ağır toplu firkateynlerden oluşmuştu. Sahile yarım top menzili uzaklıkta idiler. Bunların arkasında, korvetler, toplu gemiler ve taşıyıcı transport gemileri vardı. Bütün donanma toplam otuz parça gemiden oluşuyordu.

Sabah saat 08' de savaş başladı. Rus filosu iki saat süren dehşetli bir top ateşi bombardımanı ile Mamai —Saşe körfezini allak bullak ederek yeri yerinden oynattı. Bu müthiş bombardıman altında Çerkesler doğal yer siperlerine, kütük arkalarına sığınarak ve tahkimatlarını korumaya çalışarak savunmaya gayret ettiler. Bu arada Ruslar, nakliye gemilerinden sandallarla denize asker indiriyorlar ve acele ile nehrin ağzına doğru kürek çekerek geliyorlar ve sahile çıkıyorlardı. Kuvvetli bir Rus birliği, yanlarında toplarda getirerek sahile çıkartma yapabildiler. Buna karşılık olarak, sahil Rus top ateşi altında geçilmez olduğundan, orman içinden 200 ila 300 kişilik en seçme ve en cesur bir Çerkes birliği, nehir ağzına yıldırım hızı ile vardı ve Rusların üzerine yalın kılıç hücum ettiler. Ne yazık ki; bu kahraman küçük birliğin ümitsiz fakat dehşetli fedakarlığı, en seçme yiğit olanlarınınölümü ile sonuçlandı. Fakat 150 kadar Rus askerini orada kılıçtan geçirdiler ve 20 kadarını esir aldılar, bu arada üç tane de top ele geçirdiler. Buna rağmen Ruslar çıkmış oldukları köprübaşını ellerinde tuttular ve denize dökülmediler. Sayıları çok fazla ve silahları çok üstündü. Benim görgü tanığı olduğum bu savaşta, başlarında soylu başkanları ve seçkin yiğit komutanları olmak üzere yetmiş kadar Çerkes savaşçı şehit düşmüştür. Rus bombardımanlarında ölüp şehit olanları da ilave edecek olursak, Çerkes askeri zayiatı 300-400 kişiye varabilir. Ruslardan ele geçirilen iki büyük top, taşınması yolsuz yerde çok zor olduğundan, yarlardan aşağı atılarak terkedildi. Fakat Ruslar Çerkeslerin top sahibi olmalarından çok korktuklarından, büyük gayretler göstererek bu topları bulup çıkarttılar. Ertesi gün, ölülerin değiş tokuşunda beyaz bay-

rak altında görüşülürken, Ruslar Çerkeslere ellerindeki diğer topları iade etmelerini, çünkü bunları kullanmayı bilmezlerse fazla barut koyarak patlatabileceklerini ve kendi kendilerine zarar verebileceklerini ihtar ettiler.

Eğer Ruslar savaş filolarını ters yöne çekip Çerkes kuvvetlerinin o aksi tepelere gitmelerini sağlayan hilelerini yapmamış olsalardı, Saşe'ye kolay, kolay çıkartma yapamazlardı, yapsalar bile denize dökülürlerdi. Fakat işte; sahile çıkarbilmişlerdi. Fakat, çevre tepeler ve sık ormanlar Çerkes savaşçıları ile dolu idi. Bunun için Ruslar ağaçları kesmeye başladılar. Bu olay Çerkesleri çok kızdırdı. Sahile çıkmış olan Rus askeri kuvveti yaklaşık olarak sekizbin kişi kadardı. Benim tahminime göre, Çerkes ordusu ise sadece bunun yarısı kadardı.

Konuk bulunduğum evdeki geniş odamdan, avluda bir küçük odaya taşımak zorunluluğu oluştu, çünkü ev sahibimin üç kardeşinden ikisi 25 Nisan, Saşe savaşında yaralanmış ve odam, yaralıya verilmişti. Bu üç kardeşin hepsi de nehirin ağzındaki Rus çıkartmasına karşı olan Çerkes saldırısında en önde savaşmışlardı. Bir tanesi orada şehit olmuş diğer ikisi de yaralanmışlardı. Komşularımızdan üç kişi daha şehit olmuşlardı. Benim Mareşal Murat'a benzettiğim Türk arkadaşım da bu kahramanlarla beraber savaşmış ve şehit olmuştur.

28 Nisan 1838— Besni'den gelen bir Çerkes, Kuban'ın kuzeyindeki tüm Rus birliklerinin oradan çekilerek sahile indirildiklerini bildirdi. Bu mevsim sahil boyunca Rusların genel taarruza geçecekleri bildiriliyor. Şapsıh'lardan gelen bir habere göre Abun çevresinde bir Rus askeri yerleşim merkezi kurulması gerçekleştiriliyormuş, oradaki kaleye son zamanlarda son derece fazla malzeme ve insan sevkedilmiş.

General Sass ve ordusu, Anapaya gelmişler —buna göre, o yöredeki kadınlar ve çocuklar için büyük bir tehlike oluşmuş oluyor.

Gelişen bir olay burada benim durumumun da kritik bir durumda olduğunu belirledi.

Bugün Polonyalı hizmetkarım ile deniz kenarında oturup, bu ülkede oluşan bu dengesiz savaşı ve üstün kuvvetlere karşı savaşan Çerkeslerin çok da ümitli olmayan durumlarına üzülürken, denize ve ufka bakarak bir İngiliz gemisinin gelmesini arzu ediyordum. Ah bir İngilizler gelseler ve ben de bu adamlara karşı mahçup olmasam diyordum. Birden bir atlı peyda oldu ve Polonyalı hizmetkar ile konuşmaya başladı. Konuşma durumundan dost olmadığını tahmin etmek zor değildi. O sırada birkaç Çerkes süvarisi daha göründü ve yaklaştılar. Ben hiç bozuntuya vermeden anlamamazlığa gelerek başka tarafa baktım ama elim tabancamın tetiğinde idi. Az sonra düşmanca tavır ta-

kınan Çerkes ve arkadaşları çekip gittiler. Ben merakla Polonyalıya ne istediklerini sorunca, o da anlattı, adam demiş ki, "siz burada oturup denize bakıyorsunuz fakat bizler felaket içindeyiz, ben Costantinepol'de bulundum ve orada bana İngilizlere güven olmayacağını söylediler. Belki de Ruslar, siz buradasınız diye bizlere saldırıyorlar, eğer bu İngiliz, Pşı Hasan Beyin konuğu olmasaydı onu derhal vuracaktım, dua etsin Hasan Beye."

Bu olay belkide Şamuz'un benim aleyhime yapmış olduğu dedikoduların sonucudur, bu olay benim bundan sonra çok dikkatli olmam gerektiğini ortaya koydu. Bu insanlar gelişen kötü olaylardan çok üzüntü içindedirler, vaad ettiğimiz İngiliz yardımı ise hala ortalıkta görülmemektedir, bu durumda aleyhimize yapılan propagandalarından bazıları tarafından doğal olarak inanılmaktadır, fakat burada bulunduğum zamanda öğrendiğim birşey varsa da bu; Çerkeslerde olayların "şuuyu vukuundan beterdir," burası hür ve bağımsız bir ülkedir —biraz da düzensizcesine hürdür— ve dile köstek vurulmaz, kontrolsuz söz hürriyeti ise her dedikoduyu abartır.

1 Mayıs 1838— Mart ayında sadece altı gün yağmur yağdı, Nisan ayında ise yedi gün! Bu ayların diğer günleri hep güneşli idi. Şubat ayında ve Mart başında birkaç fırtına oldu. 2 ve 3 Nisanda güneyden ve batıdan gelen rüzgar fırtınayı da getirdi. Şimdi hava enfes ve nefis, vadiler ve tepeler rengarenk çiçeklerle ve yeşilliklerle dolu. Dün ısı gölgede öğle vakti 79 buçuk Fahrenheit derece idi. Bu mevsimde şimdiye kadar görülen en yüksek ısı.

Zannedersem; artık boş vaktim kalmayacak çünkü odamı vermiş olduğum yaralı Çerkes savaşçıya bakmak bana düştü. Başlangıçta bir kere ilgilendim, bundan o kadar memnun kaldı ki, ona bakmakla görevli kişiyi gönderdi ve benim ona bakmam için bana yalvardı. Ben de kıramadım ve şimdi ona bakıyorum. İki bacağından da tüfek kurşunu ile yaralanmış, yaraları çok ağır değil, iyileşeceğini umuyorum. Burada yaralılara çok önem verilir, akşam olunca yaralının ağrıları çoğalır ve ateşi yükselince, arkadaşları ve ailesi onu müzik, masal ve türlü eğlendirici oyunlarla oyalarlar. Ben, hastanın sakin bir ortamda bulunmasını tavsiye ettimsede yaralı, bana müzik dinledikten sonra daha iyi uykusu geldiğini anlattı. Bizim evsahibemiz uzun boylu ve güzel bir kız. O da yaralıyı ziyaret ediyor. Bugün bu hanım yaralının atalığının kızını ziyaret etmek için Saşe'ye gitti. Bu atalık da 25 Nisan savaşında yaralanmış bir soyludur.

Yaralıları güzel kızların ve hanımların ziyaret etmesi birçok ülkede adettir. Bu olaylar yaralı askerin moralini yükseltir ve ona güven ile sevinç verir. Hasan Beyin kızkardeşi de hergün yaralıyı ziyaret eder ve onu yelpaze ile serinletir.

Saşe'deki Rusların hizmetinde bulu

nan Azralardan aldığımız haberlere göre, Ruslar gece sessizce saldırılar yaparak, bazı Çerkesleri esir almak amacında imişler. Bu haber üzerine sahil boyunca muhafızlar çoğaltıldı. Düşmana yakın yerlerde bulunan Çerkes aileler çoluk çocuklarını dağlara doğru çekiyorlar.

2 Mayıs— Kuzeyden savaş çığlıkları geldi ve alarm verildi. Yedi sekiz tane Rus savaş gemisinin Subesh'e doğru yaklaştıkları haberi gelmiş, ufukta ise daha çok varmış, fakat bu alarm yersiz çıktı çünkü gemiler az sonra ufukta kaybolup gitmişler.

Bazı arkadaşları benim yaralıya —ki kendisi sivil hayatta tüccardır— vasiyetnamesini yazmasını teklif ettiler. Ben ise hayati bir tehlikenin söz konusu olmadığını belirttim. Fakat ticaret kurallarına göre ortakları bunu kendisinden talep edebilirlermiş.

Birçok koyu dinci insanlar, her ülkede dinlerinin bir iç huzuru olduğunu unutup, dış görünüşlü gösterilerle bu inanış bağlılıklarını belirtmektedirler. Burada da bazı dindarlar ağızlarına şarap koymazken, bal ve üzüm şurubundan yapılmış tahammür etmiş tatlı alkollü içkiyi ve yerli konyağı bal gibi içiyorlar.

3 Mayıs— Yeni aldığımız bir habere göre Saşe'ye çıkmış olan Rus komutan, Çerkeslere bir ültimatom göndererek derhal barış yapmalarını, yani esir olmalarını teklif etmiş. Ben bu mektubun aslını görmedim, fakat bu askeri hainin bundan sonraki hareketlerini takip edip, Çerkeslere yardımcı olacağım.

Bu yazdıklarıma inanmayacaksınız ama, Ruslara hizmet eden Azra'lar ve Gürcüler günde otuz kuruş (6 şilin) yevmiye alıyorlarmış. Halbuki zavallı Rus askeri dört ayda bir bu parayı alabiliyor, ve kendilerine verilen yemek berbat, ayrıca aldıkları paranın yarısı elbise masrafı olarak kesiliyor. Rusya verdiği bu paralarla yakında askeri bütçesini tam takır edecek.

7 Mayıs— Rus generalinin ültimatomunu duyduktan sonra, Çerkeslere verecekleri cevap için yardımcı olmak istedim ve müracaat ettim. Tabii onlar Rusların Osmanlı Padişahı ile olan anlaşmalarını bilmiyorlardır, Saşe halkının ise bunlardan haberi bile yoktur. Ertesi gün nasıl çabucak duymuşlar bilmem, benim bu teklifime cevap geldi ve benim yardımcı olmamı çok istediklerini bildirdiler. Ayın 5'inde yanımda Hasan Bey, bir Türk katip ve diğerleri olduğu halde yola çıktım, Rus kampının karşı tarafında bulunan bazı tepeleri geçtik ve bir düzlükte otlar üzerinde oturduk. Biraz sonra büyük başkan Hacı Dokumoku* ve diğer yetkililer gel

* Yazar Bell'in devamlı bahsini ettiği büyük prens Hacı Dokumoko, herhalde bizim bildiğimiz Hacı Dokum Berzeg olmalı.(çn)

diler ve toplantı başladı. Rus generalinin mektubu okundu, bu mektubun büyük bir kısmının, İngilizler aleyhine bir yaygara olduğunu anladım. Mektubu bana cevap yazmam için teslim ettiler ve Hacı ile arkadaşları ormanlar içindeki köylere dağıldılar, ben ise halen Çerkes hakimiyetinde bulunan Mamai tepeleri üzerindeki küçük köye doğru hareket ettim.

Ertesi gün başkanlar ile tekrar buluştum, bu kez vadinin çok güzel bir çayırında muhteşem ceviz ağaçlarının altında çok sık ve cüsseli çiçekler arasında kaybolmuş, bir masal konusu olabilecek bir köycükte. Burası Rus kampından bir top menzili mesafede bulunuyordu, fakat o kadar saklı idi ki Ruslar elli metreye gelseler gene bulamazlardı. Ara sıra civardan top ve silah sesleri duyuluyordu, bunlar bizim ileri karakollarımızın atışları idi. Burada, herşeyin kendisinden sorulduğu Hacı Dokum biraz sonra geldi, yanında yüksek rütbeli birçok Çerkes savaşçı komutanı vardı. Yaklaşık olarak 200 kişi kadar toplandık. Yazdığım cevabı okudum, derhal kabul edildi. Kendilerine Çerkesyada bulunduğum bir yılı geçkin zamanda, daha Ruslarla barış isteyen bir kişiye bile rastlamadığımı söyledim. Bu şekilde devam etmelerinin normal olabileceğini hatırlattım. Hacı, "eğer siz barış tavsiye etse idiniz bizler zaten bunu dinlemeyecektik," dedi. Onlara Polonyalı hizmetkarımı topçu olarak verebileceğimi, ayrıca iki Rus asker kaçağının da onlara topçu olarak hizmet verebileceklerini söyledim. Hürriyete kavuşan Polonyalı, Çerkes ordusunda topçu olduğuna çok memnun oldu. İki Rus kaçağı ile Hacı'nın arkasından gittiler. Toplantı sona ermişti.

Bu büyük lider Hacı Dokumoku'nun sonsuz enerjisi ve kişiliği vatandaşlarına gayret ve Rus saldırganlarına da dehşet vermektedir. Bu arada Rus kampına birkaç yönden saldırılar düzenleyeceğini Ruslar nasılsa haber almışlar, üç Rus taburu sabah erkenden, kampın doğusunda saldırı için hazır saklanan bir Çerkes fedai birliğine hücum ettiler. Ruslar önden Gürcüleri gönderdiler, beklemedikleri bu saldırı karşısında Çerkesler önce şaşırdılarsa da, birden toparlanarak tepeden aşağı yalınkılıç 150-200 kişilik bir kuvvetle karşı saldırıya geçtiler. Bu saldırı o kadar dehşet verici idi ki, Ruslar selameti kaçmakta buldular. Sonradan topçular ateşe başladı ise de bir tesiri olamadı. Çerkesler, Rus kampının tam sınırına kadar ilerlediler, kırk elli kadar kahraman fedai savaşçılarını şehit verdilerse de, düşman zayiatı çok daha fazla idi. Bu savaşta Çerkeslerin eline çok kıymetli Gürcü silahları, gümüş kakmalı, mücevherli tüfekler ve malzemesi geçti. Bunların arasında çok eski ve antika bir Gürcü kılıcı gördüm, tamamen gümüş işlemeli ve süslü idi. Bu savaşta Gürcüler de büyük cesaret ve silahşörlük numuneleri göstermiştir. Aslında bu Kafkas insanları için savaş en

doğal bir şeydir, bunun için onları zorlamak gerekmez, düşman yoksa kendi aralarında savaşırlar. Eğer Ruslar Çerkesyayı istila ederse, Gürcistanın ümidi de ebediyen söner.

8 Mayıs— Bu yıl Saşe vadisini ilk ziyaret ettiğimden beri, bir çok büyük değişiklikler gelişti. Baharın getirdiği doğal güzellikler, bitki örtüsü, vadiyi daha da güzelleştirdi. Fakat küçük köyleri artık sessiz, onların mutlu evlerinin bacalarında tüten mavi dumandan eser yok! Güzel kadınlar ve şen çocuklar artık ortalıkta görünmüyorlar. Onların yerine çimenlikte top güllesini el ile atarak yarışan savaşçılar var. Orman kenarında bir ağacın arkasında kocaman bir tilki gördüm, artık kendisini avlamaya uğraşmayan Çerkes gençlerine meraklı gözlerle bakıyordu.

9 Mayıs— Polonyalı hizmetkarım geri döndü. Çerkesler, barutları az olduğundan birkaç atıştan sonra top kullanmaya ara vermişler. Polonyalı, bir tepede Rus garnizonuna hakim çok elverişli bir yer bulmuş, bana dedi ki, eğer Çerkeslerde yeterli top ve barut olsa birkaç saat içinde Ruslardan eser kalmazmış. Rusların sabahki saldırısına tanık olmuş —benim Polonyalı dürüsttür, abartmaz— Çerkeslerin beşe bir oranda azınlık oldukları halde Rusları nasıl kahramanca püskürtüp kamplarına kadar sürdüklerine tanık olmuş ve kendisi de savaşmış. Fakat Hacı'nın gelişi, onun savaş alanını terk etmesine sebep olmuş, Hacı, diğer komutanları ile güneye, orada Gagra'da, Ruslarla işbirliği yapan bazı hainleri tespit edip cezalandırmak için gittiğinden, o da ayrılmış.

Rus generaline Çerkeslerin cevabi mektubunu götüren elçinin anlattığına göre, general, beni yakalayıp ona teslim edecek olana, 2000 gümüş ruble ödül vereceğini ilan etmiş. Ayrıca tercümanım için de bu miktarın yarısını teklif etmiş. Şimdi bizim pazar kıymetimiz anlaşıldı. Ayrıca ilan etmiş ki; eğer, Çerkesler ona güvenemezlerse, bizi getirmeye yemin eden Çerkese, o, güvenerek parayı peşin ödeyecekmiş. General, Çerkeslerin mektubunu getiren elçilerine uzun bir süre, nasihat dolu bir nutuk atmış. İngilizlere güvenmemelerini, onlardan Çerkeslere bir yardım gelmeyeceğini anlatmış ve ona gece kalmasında ısrar etmiş, birçok hediye teklif etmiş ve bu mektubu yazanın, eğer İngiliz veya tercümanı olsun çok cahil olduklarını, politikadan anlamadıklarını ve bu mektubu yazmakla Çerkesleri mahçup ettiklerini anlatmış. Bu belki öyledir ama, kendilerini iyi politikacı zanneden bu Ruslar, Çerkeslerin sağ duyusunu dikkate almadan, devamlı olarak bizlere insafsızca karşı çıkarak aksi tesir yaratıyor ve gördüğünüz gibi, ben Çerkeslerin dostu ve yardımcısı olarak kalmaya devam ediyorum.

Hasan Bey bana bir zamanlar çok en-

dişeli olduğunu ve herşeye evham ettiğini anlattı. Benim kendime iyi bakmam onda merak uyandırmış. Sonra bu ölümlü dünyada keyfine bakıp, malını yemenin doğru olduğuna inanmış, doğru ya, öteki dünyaya götüremeyeceğine göre, çünkü orada ne banker, ne hazinedar ve ne de tüccar var! Bugün ona bir ileri gelen tarafından verilmiş olan hediyeleri iftiharla anlattı, güzel bir at, mükemmel bir öküz ve iki at yükü şarap. Peki, dedim bunlara karşılık ne vereceksiniz? Bilmiyorum, dedi filozof arkadaşım, fakat bir yıl sonra vereceğim, o zamana kadar da Allah kerim, hediyelerimin keyfine bakacağım. İşte burada işler böyledir, alış, veriş, arkadaşlık ve vadeli hediyeler. Hasan Bey bu ilişkilerini Sohumi'ye kadar genişletmiş, benim burada konuğu oluşum onun ayağını biraz yerden kesmiş, artık oraya gidemem, diyor. Orada Ruslar var.

10 Mayıs 1838— Saşe tepelerinde bulunan tarihi eser antika haçların (istavroz) yerlerinden kaldırılması konusunda büyük bir anlaşmazlık oluşmaktadır. Bu haçların en önemlisi üç tanedir. Bir tanesi çok yaşlı bir ağaçtan sallanmakta, öteki ikisi ise taştan olup dikilidir. Ayrıca birkaç tanesi vardır ki, demir ve bazıları da altındır. Halk arasında bunların Rusların eline geçtiği takdirde, ülkenin geçmişinin Hıristiyan olduğu zehabına kapılarak, Rusların hak iddia etmesi korkusu yatmaktadır.

Müslüman namazı kılmayan ve devamlı şarap içen, Pşı Ali Ahmet Bey bu konuda çok sert tepki gösteriyor; bu eski işaretlerin, ecdadlarından kalma olduğunu beyan ederek dokunulmadan oldukları gibi muhafaza edilmelerini savunuyor. Kendisinin hala eski putperest dine bağlı olduğundan şüphe edilir.

Kaynak

Bu yukardaki kısımlar Ubıh ülkesi ve halkı ile ilgili olup Bell'in eserlerinin 1. ve 2. cildinden, (İngilizce) çevrilmiştir.

Berzeg ailesi ile ilgili kısımlar

14 Ağustos 1838

Bahsi geçen Hacı Dokumoku, Berzek ailesine mensuptur. Bu aile, sahilde en çok nüfusu olan önemli ailedir. Soyluları tarafından yönetilen dört yüz küçük aileden oluşurlar. Her ailenin beş ile yirmi aileden oluşan serfleri (köleleri) vardır. Bütün erkekleri devamlı hazır ve silahlıdır. Bir soylu aile-başı gerektiğinde, savaş alanına tam silahlı yüzelli savaşçı getirebilir.

Bu ailenin (klanın) en bellibaşlı özelliği son derece cesur ve çok şiddetli Rus düşmanı olmalarıdır. Gerektiğinde bu büyük aile, savaşa tümü ile iki ila üçbin silahlı savaşçı çıkarabilir.

Kuzeydeki (Tshupako) Şupako ailesi ile müttefiktirler. Bu şekilde çok kuvvetli ve kudretli bir dostluk oluşmuş oluyor.

Hacı ve klanının büyük bir kısmı Ubıh adı verilen bölgede yaşarlar. Büyük dağ silsilesinden Vardan'a paralel gelen bu bölge dağların kuzey-batı başlangıcının kökünü oluşturur. İşte bu geçit vermez ve yıkılmaz kalesinde, Hacı ve klanı bir kış fırtınası gibi düşmanı veya hainleri cezalandırmak için hazır beklerler.

15 Ağustos 1838— Saygıdeğer ve zengin bir yaşlı Türk tüccar olan Ömer, dün öğleden sonra beni ziyarete geldi. Kendisi Osmanlıda savaşlarda bulunmuş. Büyük bir takdirle, sahilin bölgesindeki bu insanların (Ubıhların), nizami orduya karşı saldırılara geçmeyi çok kolay nasıl öğrendiklerinden bahseder.

Soçi'de Hacı Dokumoku yaralandığı anda, hemen, hemen tüm Rus Garnizonu ellerinde alay sancakları dalgalanarak onu esir almak için kaleden dışarı fırlamışlar. Hatta, küçük bir topu da yanlarına almışlar. O anda yıldırım gibi yüz kadar Ubıh harekete geçmiş ve Ruslara öyle müthiş bir şekilde, öyle kahramanca saldırmışlar ki, beş veya altı adım kadar yaklaşınca, birden diz çökerek silahlarını ateşlemişler. Ruslar dağılmış ve dökülmüş. Eğer Çerkeslerin sayısı biraz daha fazla olsa imiş Rus alay sancağını bile esir alabileceklermiş.

Ömer de aynı, yarım yüzyıl evvel Kabardeyleri ziyaret edip etkilenen Pallas gibi düşünüyordu. Biraz disiplinle Çerkesler dünyanın en müthiş ve en yetenekli hafif askeri birliklerini oluşturabilirler.

12 Temmuz 1839 Şanda— En birincisi değilse de— bu ülkede yapılan en olumlu şeyler, saygıdeğer Hacı Dokumoku Barzek tarafından gerçekleştirilmiştir. Gençliğinde kendisi arkadaşları arasında en çetin, yılmaz ve ileri gelen birisi idi. Mingrelia ve Imeritia'ya birçok akınlar düzenlemiştir. Gürcistanın o yörelerindeki her köyü ve yolunu karış karış bilir. Gigra kalesine karşı yapılan bir saldırıda göğsünden yaralanmıştı, zaten bu zamana kadar aldığı yaralar sekizi bulmuştur. Fakat, son on iki yıldan beri Gürcüleri filan bırakıp, kendini sadece ülkesinin gerçek düşmanı olan Ruslara karşı olan savaşa adamıştır.

Yargının kurallarını oluşturan toplantılardan çıkan kararlar ve cezalar onun etkisi altında oluşmuştur. Bu cezalardan toplanan para, eskiden yargı kurulu üyeleri arasında bölüşülürken —ki kuzeyde bu hala böyledir— o bu paranın Saşe Prensinin (ki bu ünvan kendisine aittir) kasasında toplanarak, geçen yıl ele geçirilen toplar için cephane ve malzeme alınmasına tahsis edilmesini sağlamıştır.

Hacı; dinine bağlı, çok az yemek yiyen, içki içmeyen disiplinli fakat merhametli bir insandır. Bir kongre toplantısına giderken Arduvatş nehrini aşmak gerektiğinde, heyecanlı, çabuk ve gereksiz yere koşuşan gençleri derleyip, toplayan ve onların güvenlik içinde geçmelerini sağlayan da o idi. Hele o nehirden geçerken benim güvenliğim için göstermiş olduğu ilgi, şayanı takdirdir. Beni kendisi ile, kuvvetli bir gencin arasına yerleştirdi ve bir kolumdan da sıkı sıkı tuttu ve böylece en tehlikeli yerden kolayca geçtik.

Zannedersem; bu Çerkes Waşingtonunun çok takdir ettiğim karakteri konusunda sizi etkileyecek kafi derecede şeyler anlattım. Ayın altısında iğrenerek öğrendiğime göre, General Rayevki onu öldürene 1000 ruble ödül teklif etmiş. Cinayeti teşvik eden bu iğrenç mektup benim elime geçti. Bir toplantıda bu mektup okununca Hacı'nın genç ve ona her yönde layık olan bir akrabası Keranduk (Berzeg Granduk) mektubu aldı ve parçalayıp, yere attı.

Yaşlı başkanların arasında gelişen bir güneş gibi parlayan dirayetli genç lider, Keranduk, gün geçtikce daha önemli birisi olmaktadır. Enerjik ama sabırlı, gayeli ve sakin, gururlu, kuvvetli bir karakter sahibidir. Kayda değer kabiliyetleri sayesinde, en yüksek rütbeye ulaşacağına inanıyorum. Herkesin saygısını kazanmış bir başkan adayıdır. ▲

Çeviri: Aydın O. Erkan

""Münakaşa eden iki insan, aynı graniti yontan iki heykeltraş, hakikati arayan iki yol arkaaşı.
Hedefi, tahrip değil, terkiptir bu kavganın. Mağlubun muzaffer olduğu tek yarış.
Yanıldığını kabul etmek, yeni bir hakikatin fethiyle zenginleşmektir:
Parçadan bütüne, karanlıktan aydınlığa geçiş."

Cemil Meriç

Beraberce Yaşamak

Önce herşeyi düşünceleremizden ödün vermeden, şiddete başvurmadan tartışabileceğimizi ve diyalog kapısını sonuna kadar açabileceğimizi göstermeliyiz...

Semih Seyyid Dağıstanlı

1990'lı yıllara etnik çatışmalarla girdi dünya. Şimdi 1997'ye yine benzer çatışmalarlagiriyoruz. Çeçenya, Bosna, Zaire, vs., vb.

Bu çatışmalar, bugün Anadolu insanına bizzat yaşadığı önemli bir sorunu anımsatıyor. Ülkenin doğusu alevler içinde. Hemen hergün gencecik, yaşamının baharındaki yurt çocuklarının cansız vücutları sevgiyle uğurlandıkları kapıların önünde sonsuzluğa uğurlanıyor. Ülke ekonomisi, giderek büyümekte olan bu çatışmanın ağırlığı, yıkımı ve huzursuzluğu ile insanları mutsuzluğa itiyor. Ölen, bir kez ölürken, evde analar bin kez ölüyor. Cephe gerisinde ise varlıklar yokluğa dönüşüyor. Ülke zenginlikleri mermiye, ateşe ve ölüme dönüşüyor. İnsanlarımızın maddi ve manevi kültürü bu harabiyetten en büyük zararı görüyor.

Tüm bunlar yine cephe gerisinde karşılıklı kırgınlıklara değil, kine ve nefrete dönüşüyor. Bu nefretten nasiplenen gölgedekiler ise el ve avuçlarını oğuşturarak, senaryosunu yazdıkları filmin dehşet sahnelerini izleyerek, şehvetle kendilerinden geçiyorlar. Oysa yine cephe gerisindekiler, her zamankinden daha büyük bir gafletle sahnelenen oyuna tepki göstereceklerine, kinlerini bilemekle meşguller. Beraberce kardeşçe yaşamın erdemleri yerine her keresinde demir yumruklu çözümler sıralanıyor. Hiç kimse saygı ve tahammülün, toplumumuza ve ülkeye neler kazandıracağını düşünmüyor.

Bu oto-kritik fotoğrafı bir kenara koyuyoruz. Geçmişe sünger çeker gibi davranıyoruz. Biten ve giden şimdilik gerekmez. Geleceğe bakalım... Kendimize ve bizden sonraki kuşaklara nasıl bir ülke, nasıl bir dünya bırakıyoruz. Ardımızdan küfürle ya da sitemle anılmak istemiyorsak, güzel bir miras bırakmalıyız çocuklarımıza. Bugün bizim bir kavgamız, çocuklarımızın bin kavgasına dönüşmeden, birbirimizi tüketmeden, öfkeye, şiddete ve gaddarlığa başvurmadan nasıl uzlaşabiliriz!... Nasıl birbirimizin hakkını göze-

terek, özgürce, dengeli ve sağlıklı yaşayabiliriz?..

Önce herşeyi düşüncelerimizden ödün vermeden, şiddete başvurmadan tartışabileceğimizi ve diyalog kapısını sonuna kadar açabileceğimizi göstermeliyiz...

20. yy. insanoğlunun her türlü özgürlük için bayrak açtığı bir dönem olarak kapanıyor. Çeşitli kimlikler kendi özelliklerini ve fonksiyonlarını koruyarak toplum içinde yerini almaya çalışıyor. Kültürel, dilsel, etnik, cinsel, dinsel ve hobilere dayalı çeşitli gruplar örgütlenerek amaçlarını yaymaya, korumaya ve geliştirmeye çalışıyorlar. Bu grupların ortak paydaları; hemen hepsinin radikal, toplumun genel düşünce ve yerleşik inançlarından farklı düşünce ve inançları savunmakta oluşları, ya da farklı özelliklerini ısrarla vurgulamalardır.

Bilindiği gibi insanlar farklıdır. Toplumlar da öyle. Aynı ebeveynden olma kardeşler arasında dahi bir uçurum gibi farklı özelliklere tanık olduğumuza göre, aynı toplumun içinde ki değişik gruplar arasında da farklılıklar olması doğaldır. Her grup kendi özelliklerini korumak ve yaşatmak hakkına sahiptir.

On yıldan fazla bir süredir Türkiye'deki Kafkasyalılar ve Kafkasya üzerine çeşitli alanlarda ve yayınlarda yazılarım yayınlanmıştır. Doğrusu benim konum Kafkasya ve Kafkas kökenlilerle ilgili olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmak ve Anadolu toprakları üzerinde yaşıyor olmak beni daima heyecanlandırmış, eksiklik ve yanlışlıklar moralimi bozmamıştır. Bu topraklarda doğmuş olmanın kıvancını her zaman taşımışımdır. Türkü, Kürdü, Lazı, Çerkesi, Arnavudu, Soğudu, Boşnağı, Pomağıyla, Alevisi, Sunnisiyle, İslamı, Hıristiyanıyla, Mevlevisi, Kadirisiyle, Yezidisiyle Anadolu insanını sevmiş, birlikte özgürce ve kardeşçe yaşamayı özümsemiş ve bağrıma basmışımdır. İnsanoğlunun en eski yerleşim birimlerinden olan, sayısız din ve kültürlere kaynaklık ve yataklık yapmış bu ülkeyi ve üzerindekileri sevmemek mümkün müdür? Bu sevgi, uğrunda ölümleri göze alınan bir sevgidir. Ve bu sevgi severken öldüren ve gerçekten gözü kara bir sevgidir. Bütün sorun da, çatışmada kimin bu ülkeyi daha çok sevdiğinden(!) kaynaklanıyormuş gibi ölünür veya...

Herşey ülkeyi sevmemekten değil de, insanların birbirlerine düşürülmelerinin bir sonucu olan sevgisizlikten kaynaklanıyor. Birbirimizin özgürlüklerini kısıtlıyoruz, birbirimize saygı göstermiyoruz ve küçümsüyoruz. Farklı düşünenleri hemen mahkum ediyor ve konuşturmuyoruz. İçinden çıkamadığımız her konuyu şiddetle halletmeye çalışıyoruz. Şiddete, şiddet ile karşılık veriyoruz. Kısacası tıkanıyoruz, kan kaybediyoruz, zayıflıyoruz. İnsanca, kardeşçe yaşayabilmenin, onurlu ve müreffeh olabilmenin yollarını en kısa zamanda görüp diyaloğa yönel-

menin, olmazsa olmaz olduğunu anlamamız gerekiyor.

Şunu herşeyden önce kabul etmek gerekir ki, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları olarak bizler melez toplum özellikleri göstermekteyiz. Aramızda saflığını koruyabilenler bulunsa da, çoğunluk bireylerinde mutlaka bir karışıklık göze çarpmaktadır. Buna rağmen varlıklarını sürdürmeye çalışan değişik etnik grupların kültürlerini ve orijinlerini muhafaza etmek istemelerini "statükoculuk" ya da "gelenekçilik" diyerek mahkum etmek, büyük bir haksızlık olacaktır.

Ekonomik yaşam, insanları farklı kültürlerden geliyor olmalarına bakmadan biraraya getirmektedir. Dinsel, dilsel, etnik veya cinsel herhangi bir farklılık ekonomideki bu birlikteliği engellememektedir. Engelleme şiddet ya da bölünme ile gelmektedir ki, bu da insanları boğmaktadır.

Grup yaşamlarında içlerine dönük, ekonomik yaşamlarında cemaat özellikleri taşıyan farklı elementler toplumun içinde, ki çürümüşlüğü ya da ahenksizliği oluşturmamaktadır. Tersine bir elin parmaklarında dahi görülebilen bu farklılıkları zenginlik olarak algılamak en mantıklı düşünce tarzı olacaktır.

Bölünerek gittikçe küçük parçalara ayrılmak, inatla vuruşarak zaman kaybetmek ve gücümüzü zayıflatmak demektir... Ülkenin kalkınmasına ayrılacak fonların silaha, çatışmaya ayrılması demektir. Anaların daha çok oğulsuz, çocukların daha çok babasız, kadınların daha çok kocasız kalmaları demektir. Gidenleri geri getirecek güç yoktur... Ancak ne için yazıyoruz? Barış sağlanır da! bundan sonrakiler kaybedilmez diye; yazmak eğer yeterse...

Toplumsal barış için biraraya gelmeliyiz. Kardeşçe beraberce yaşayabilmek için kolları sıvamalıyız. Sorunları büyütmeden, küçültmeden, samimiyetle ve duyarlılıkla, önemseyerek ve ciddiyetle yaklaşmalı ve çözüm yolları aramalıyız.

"Barış kolaydır, hayatı zorlaştırma"

Bu filmin sonunu özgür iradelerimiz ve barışçı güdülerimiz getirmelidir. ▲

"Gerçekten de, yüzlerce insanı öldürmemiz için küçücük bir maaş yeterliyse, bizi, öfkelendiğimizde benzerlerimizi öldürmekten ne alıkoyabilir ki?"

Desiderius Erasmus

Same (Lapon) Halkı

Same halkının tarihindeki en karanlık dönem, İkinci Dünya Savaşı sırasında Norveç'in Almanlar tarafından işgali ve Finlandiya'daki şiddetli savaşlardır.

Klemens Ludwig

Avrupa'nın en kuzeyinde Norveç'in batı kıyısı ile Sovyet Kola yarımadası arasında, kırkbin kadar Same, yani Lapon yaşar. Bunların İskandinavya'ya ilk yerleşenler olduğu sanılıyor. Fin-Uygur dil ailesinden olan Same halkı üç bin yıl kadar önce Asya'dan gelip, Karelya üzerinden İskandinavya'ya göçmüştür. Onların geçim kaynakları avcılık, balıkçılık ve sınırlı bir tarımdı.

İlk kez 10. yüzyıldan beri Same halkı İskandinavya'da genişleyen öteki Fin, Rus, İsveç ve Norveç halkları ile karşılaşmıştır. 17. yüzyılda Same halkının yaşadığı ülke, bu halkların ilgi alanına girmiştir. İsveç ve Norveçli sömürgeciler, hükümetlerinin yardımı ile sürekli kuzeye doğru ilerlediler. Onların yanında bulunan Protestan misyonerleri de Hıristiyanlığı yaydılar. 17. yüzyılın ortalarında gümüşün bulunmasından sonra İsveçliler pek çok Sameliyi maden ocaklarında çalışmaya zorladılar.

18. yüzyılda dağlarda ve ormanlarda yaşayan pek çok Same avcılığı bırakıp ülkenin iç kesimlerinde ren geyiği beslemeye başladı. Çünkü avcıların avladıkları ve öteki besin maddeleri ile değiştirdikleri hayvan kürkleri, Kuzey Amerika'dan yapılan ithalatlar nedeniyle değerinden kaybetmişti. Norveç ile İsveç arasında 1751 yılında yapılan sınır antlaşması, Samelere ilkbahar ve güzde sürülerin ardından gidebilmeleri, sınırı sürülerle beraber geçmeleri hakkını veriyordu. Antlaşma, çeşitli Same gruplarına yapılan ve bugüne kadar çok az değişmiş bulunan farklı muameleleri belgelemekteydi. Ren geyiği üreticileri olan göçebe Sameler hükümetlerin gösterdikleri bazı kolaylıklara sevinirken, öte yandan yerleşik olan avcı, çiftçi ve kıyıda balıkçılık yapan denizci Sameler ilerleyen sömürgeciler tarafından sürekli geriye doğru itildiler. 19. yüzyılın sonlarında demir ve bakır madenlerinin işletilmesiyle oluşan zorlama sanayileşme, ülkeye yeni göç dalgalarını başlattı, bu da, sonuçta Sameleri kendi yurtlarında azınlık durumuna düşürdü. Pek çok Sa

me, yeni yerleşmiş bulunanların baskılarına karşı koyamamış ve çoğunluk nüfusuna karışmıştır.

Same halkının tarihindeki en karanlık dönem, İkinci Dünya Savaşı sırasında Norveç'in Almanlar tarafından işgali ve Finlandiya'daki şiddetli savaşlardır. Almanlar İskandinavya'dan geri çekilirken, Same yerleşim bölgelerinde ağır tahribatlara neden oldular.

Acımasız sanayileşme ve Same yaşam alanlarındaki hammaddelerin sömürülmesi, İkinci Dünya Savaşından beri Sameleri tehdit eden en büyük tehlikedir. Özellikle Norveç'te yaşayan yirmi bini aşkın ve Same nüfusunun yarıdan fazlasını oluşturan bölümü bundan zarar görmüştür. Ünü ülke sınırlarını aşan, Norveç hükümetinin büyük bir projesi olan Finnmark'da Alta-Kautokeyna ırmağındaki hidroelektrik santralı, balık yönünden çok zengin ırmağı ve Same ülkesinin en verimli yöresini mahvetmektedir. Kışın, enerjiye en çok ihtiyaç duyulduğu sırada nehir donduğundan, elektrik üretiminin iyice azalması nedeniyle, santralın ekonomik yararı tartışmalıdır.

Çadır yaşamından bir görüntü.

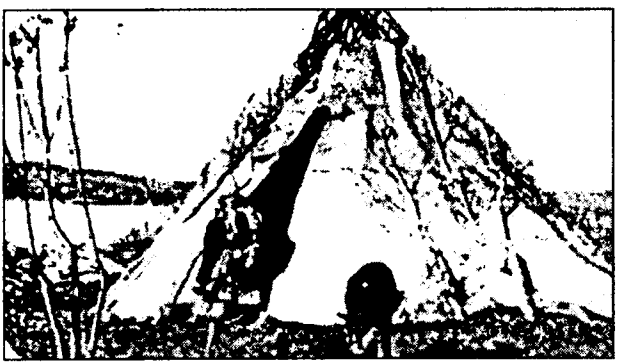
Bu olaya oybirliği ile karşı çıktılar. Nüfuz sahibi, enerji tekelinin karşısında yalnız kalmamak için ülkedeki öteki çevre korumacı grupların desteğini aldılar. İnşaat çalışmalarının başlanacağı 1979 yılında Sameler başkent Oslo'da çeşitli ülkelerden kendileri gibi düşünenlerin desteğinde santral şantiye alanında çadır kurma, açlık grevi gibi şiddete dayanmayan ve öteki gürültülü eylemlere giriştiler; ve böylelikle inşaatın başlamasını 1981 yılına kadar engelleyebildiler. Ama

tüm çabalar enerji santralının yapımını kesin olarak önlemeye yetmedi. Polisin sertleşmesi, olumsuz mahkeme kararları, enerji santralına karşı olanların kriminalize edilmeleri, direnişi sertleştirdi. 1982 yılının Mart ayında şantiyeye yapılan başarısız bir bombalama girişimi, ülkelerini savunan Samelerin kararlılıklarından ziyade umutsuzluklarını belgeledi. Asla bir ordu tanımamış veya bir savaş yapmamış olan bu halk için böylesi eylemler olağan değildi. Bomba koyucu Nils Somby Kanada'ya kaçtı. Orada kuzeydeki bir kızılderili halkı olan Nuksalk'lar (Nuxalq) onu kendilerinden biri olarak bağırlarına bastılar. 1984 yılının Ekim ayında Kanada makamları onu ülkeye izinsiz girdiği için tuklayarak Norveç'e iade ettiler.

Geyik, Adeta Same halkının bir simgesi durumunda

Bu saldırı girişiminden sonra enerji santralına karşı olan direniş nihayet çöktü. İnşaat çalışmalarının önünde hiçbir engel kalmamıştı. Samelerin eylemleri sadece sertleştirilmiş güvenlik kararnamelerinin çıkmasına yol açtı.

Göçebe bir yaşantı... Halkların acıları gibi çadırları da benziyor

İsveç'teki onbin kadar Samenin durumu böylesine sansasyonel bir şekilde değilse de, bir başka yanıyla da endişe vericidir. Mevcut yasalara karşın, hükümet tarafından çoğu kez izin verilen barajlar, maden ocakları ve geniş alanlarda yapılan ağaç kesimleri, ren geyiği bakıcılarının yaşam kaynağını yok etmektedir. Zira, ormanda ve ağaç gövdeleri üstünde büyüyen likenler (taş yosunları) ren geyiği sürüleri için önemli bir besin kaynağı

oluştururlar. İlerleyen teknik ve sanayi, Finlandiya'da yaşayan üçbin Samenin geleneksel yaşam alanını sürekli bir biçimde tehdit etmektedir.

Ekonomik baskıya karşın, ki bu, yaşam temelini mahvetme noktasına ulaşmıştır; tüm İskandinavya ülkelerinde Samelerin dil ve kültürleri özel bir teşvik görmektedir. Okullardaki Same dilinin yanısıra, kendi gazeteleri, kitapları ve radyo istasyonları mevcuttur.

Sovyetlerin Kola yarımadasında yaşayan ve çoğunluğu ren geyiği üreticisi olan Sameler, tek tük ulaşan haberlere göre kültür ve ekonomik yapılarını korumaları için resmi makamlarca geniş bir şekilde destekleniyor. Onların en büyük sorunu ise, öteki Samelerden ayrı olmaları.

İskandinavya'nın en eski sakinleri olan Samelerin kültürel geleceklerinin yanısıra ekonomik gelecekleri de olacak. Ne var ki onlar, Batı düşüncesinin uzun süre etkilemiş bulunan körü körüne ilerleme görüşünü kendi ülkelerinde daha çok sorgulayabilsinler. ▲

Çeviri: Ö. Göneralp

Kaynak

1 — Charta 79- Dokumente der samischen Aktionsgruppe zu ihrem Kampf gagen den alta Staudamm, Reutlingen, 1981
2 — Nesheim, Asjörn - Über die Lappen, Braunschweig, 1967
3 — Vorren, Ornhulf - Manker, Ernst - Die Lappen, Braunshweig, 1967
4 — Israel, Ruong - Samerna, Aldus - Bonniers, Stockholm, 1969
5 — Lars, Svonni — Samerna, ett folk i fyra lander, Prisma, Stockholm, 1974
Kaynak : Klemens Ludwig: Bedrohte Völker (Ein Lexikon nationaler und religiöser Minderheiten), München, 1985 ▲

"Havaya fırlatılan taş konuşabilseydi kendi arzusuyla yola çıktığını söylerdi."
Spinoza

Kafkasya Hakkında Seçilmiş Kaynakça

Selected Bibliography About Caucasus

001 — Abdulsalam, Adel (Lash)
Adıghen (Western Circassian) Vocabulary.
Institut for the study of languages and cultures of Asia and Africa. (Studia culturae İslamicae, Nr. 25), Tokio, 1985

002 — Ascherson, Neal Black Sea.
Jonathan Cape - London 1995

003 — Armenier in Georgien. (Von der Welt vergessen).
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 170, Mai, 1993 Göttingen

004 — Agtzidis, Vlasis Die Vertreibung der Griechischen Gemeinschaft aus Abchasien.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 178, Sept. 1994 Göttingen

005 — Avtorchanov, Abdurachman
Der İslam und die mohammedanischen Völker in der UdSSR.
Zollikon : Glaube in der 2. Welt, 1980

006 — Avtorkhanov, Abdurrahman
The Chechens and the Ingush during the Soviet Period and its antecedenst.
in: Broxup M. et al. (eds.) - The North Caucasus Barrier : The Russian Advance Toards the Muslim World. pp. 146-194.
Hurst Company, London 1992

007 — Bartels, M.,
Kaukasische Gürtel und Baender.
in: Verhandlungen der Berliner Anthropologischen Gesellschaft 30 Berlin 1898

008 — Bartels, M., Über das Weben mit Kartenblaettern im Kaukasus.
in: Verhandlungen der Berliner Anthropologischen Gesel., 30, Berlin 1890

009 — Bangert, Yvonne Leben ist das höchste Gut auf Erden. (Russische Soldatenmütter marschieren nach Grosny).
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 182, Mai. 1995 Göttingen

010 — Bangert, Yvonne
Demokratie oder Diktatur.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 183, Juli, 1995 Göttingen

011 — Behren, Abouseif D.,
A Circassian Mamluk suburb north of Cairo.
in: Art and archaelogy research papers. Nr. 14, pp. 17-23, 1978

012 — Bekov, Mustapha Dr.

Interview with Dr. Mustafa Bekov, representative of the Ingush Republic. in: Caucasus Review, Vol. 1, (1995), Nr. 3, Leiden-Holland

013 — Bennigsen, Alexandre - Wimbush, S. Enders Muslims of the North Caucasus. The Muslims of the Soviet Empire - a Guide.Londra 1985

014 — Bennigsen, Alexandre Muslim Guerilla Warfare in the Caucasus (1918-1928). in : Central Asian Survey, Vol. 2, Nr. 1, pp. 45-56,1983

015 — Berron, Johannes
Russische Föderation ein Kolonialstaat?
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 170, Mai. 1993 Göttingen

016 — Birch, Julian
Ossetia : A Caucasian Bosnia in Microcosm.
in: Central Asian Survey, Vol. 14, Nr. 1, pp. 43-74, London 1995

017 — Brentjes, B. (editor)
Der Kaukasus in der deutschen wisenschaftlichen Literatur.
Martin Luther Universty, Halle - Saale, 1982

018 — Broxup, Bennigsen, Marie (editor)
The North Caucasus Barrier. The Russian Advance towards the Muslim World. London 1992

019 — Bryer, A., Peoples and settlements in Anatolia and the Caucasus, 800-1900. London 1988

020 — Cabagi, Vassan-Giray Revolution and Civil War in the North Caucasus : End of the 19 th Beginnig of the 20 th Century.
in: Central Asian Survey, Vol. 10, Nr. 1-2, pp. 119-132, London 1991

021 — Charachidze, Georges
Types de vengeance caucasienne.
in: La revue du Mauss, Nr.7, 1990

022 — Chechnia : A report of an International Fact-finding Mission, 24 Sept. to 3 Oct. 1992. International Alert, November 1992, London

023 — Clogg, Richard Abchasien und Georgien. Der vergessene Krieg.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 178, Sept. 1994 Göttingen

024 — Cloud over Chechnya. Who killed Dudayev?
in: INSIDE - Russia and the FSU. Monthly Intelligence Bulletin of the European Press Agency (EuroPA)Vol. 4, Nr. 5, Brussels 1996

025 — Comite de bienfaisance des Emigres Politiques de la Ciscaucasie en Turquie: Aperçu historique Ciscaucasiens pendant la guerre mondiale. Constantinople - İst. 1918

025 A — Comite de bienfaisance des Emigres Politiques de le Ciscaucasie en Turquie: Compte-rendu des assemblees des peubles de la Ciscaucasie et de leurs travaux legislatifs. Constantinople - İstanbul 1918

026 — Dale, Catherine
Turmoil in Abkhazia : Russian Responses.

in: RFE-RL, Research Report, Vol. 2, Nr. 34,27 August, München 1993

027 — Nordkaukasische Nationalkomitee e.V. Der Nordkaukasus. Fünfzig Jahre unter russisch-kommunistischer Herrshaft. München 1969

028 — Dumezil, Georges
L' oubykh d'Evliya Çelebi: complements.
in: Mohammed Ali Jazayery-W. winter(editors) Trend in linguistics Studies and Monographs. Nr. 36, pp. 157-160Berlin 1988

029 — Ennals, Lord
Report of a UNPO Mission to Abkhazia, Georgia and the Northern-Caucasus.
in: Central Asian Survey, Vol. 12, Nr.3, pp. 325-345, London 1993

030 — Faehnrich, H., (editor)
Sprachen Kaukasiens. Jena 1984

031 — Felser, Gerd Inguschen wollen eigene Republik. Mustafa Bekow berichtet aus seiner kaukasischen Heimat.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 159, Mai-Juni. 1991 Göttingen

032 — Fuller, Elizabeth
Aslan Abashidze : Georgia's Next Leader?
in: RFE-RL Research Report, Vol. 2, Nr. 44, 5 Nov. 1993 München

033 — Fuller, Elizabeth
Eduard Shevardnadze's Via Dolorosa.
in: RFE-RL Research Report, Vol. 2, Nr. 43, 29 Okt. 1993 München

034 — Gamsatow, Rassul
- Mein Herz stht in Flammen.- Gedichte
in: Sputnik, Nr. 7, 1980 Moscow

035 — Gamsatow, Rassul Der Braeutigam zahle mit Liebe. Morgen Verlag, Berlin 1988

036 — Goldenburg, S.,Pride of small nations : The Caucasus and post Soviet disorder, Zed Books, London 1994

037 — Ğunokue, C. ÖzbayKawkaz bzeher khağeğunere çıpeher. (Kafkas dilleri hakk.)
in: Kawkaz Jueğu - Kawkaz Jurnal, page 4-6, Nr. 4, Oktober 1978, Kfar-Kama, Israel

038 — Hadjetlahe, Mohammed Beg
Aul Yulan :an Episode of the Caucasian War.
in: Central Asian Survey, Vol. 4, Nr. 4, pp.47-49, London1985

039 — Hamid, Muhammed
The revivalist movement of Imam Shamil-a brillant but forgotten chapter of Islamic his tory - an introduction.
in: Pakistan Journal of history and culture, 2 ii, pp. 44-46, 1981

040 — Henze, Paul Fire and sword in the Caucasus : The 19 th century resistance of the North Caucasian Mountaineers.
in: Central Asian Survey, Vol. 2, Nr. 1, pp. 5-44, London 1983

041 — Henze, Paul
Marx on Russians and Muslims.
in: Central Asian Survey, Vol. 6, Nr. 4, pp. 33-45, London 1987

042 — Henze, Paul
The demography of the Caucasus according to 1989 Soviet census data.
in: Central Asian Survey, Vol. 10, Nr. 1-2, pp. 147-170, London 1991

043 — Hilmi, Khaldun Finally I was at home.
in : Circassian Times, December 1991, New Jersey

044 — Hoffmann, J., Die Ostlegionen 1941-1943.
Turkotataren, Kaukasier und Wolgafinnen im deutshen Heer. Freiburg 1986

045 — Hofmann, Tessa Vom untergang bedroht. Tscherkessen in der Türkei.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 181, Maerz 1995, Göttingen

046 — Job, Michael, Dr. Tscherkessisch und die anderen Sprachen des Kaukasus.
in: Şıble, Nr. 1, 1984, Wuppertal

047 — Jones, F. Stephen
Georgias Power Structures.
in: RFE-RL Research Report, Vol. 2, Nr. 39, 1 Oct. 1993, Münhen

048 — International Circassian Association: Resolution of the II. Congress of the International Circassian Association.
Translated by: Kadir I. Natho.
in: Circassian Times, March '95, New Jersey

049 — International Circassian Association: Materials about the activities of the International Cirassian Association.
Mıyekuape - Maikop 1994
Translated by: Kadir I. Natho
in: Circasian Times, June 1995, New Jersey

050 — Kadiev, Aslambek
Interview with Aslambek Kadiev, envoy of president Dudayev of Chechnya.
in: Caucasus Reiew, Vol. 1, Nr. 3, 1995 Leiden, Holland

051 — Kantemir, A.,Russie et Caucase.
in: Promethee, Nr. 7, pp. 17-21, 1927, Paris

052 — Kardach,
La Turquie et les Republiques du Caucase.
in: Promethee, Nr. 6, pp. 8-12, 1927, Paris

053 — Karst, Joseph
Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-Kaukasischen. Strassburg-Zürih '32

054 — Kashoga, Nazek The second international Circassian Cultural Week.
in : Circassian Times, December 1991

055 — Kazemi, Reza Shah
Crisis in Chechnia. Russian Imperialism, Chechen Nationalism, Militant Sufism.
in: Islamic World Report, Vol.1, Nr.1, 1995 London

056 — Khan, Iqbal Muhammad The Muslims of chehnya. Struggle for Indepence.
The Islami Fondotion, London 1995

057 — Krag, Helen - Funh, Lars The North Caucasus: Minorities at a Crossroads.
Minority Rights Group, London 1994

058 — Kortan, Refik Dr.
A reiew of the "History of the Caucasus."
in : Circassian Times, Dec. 1991, New Jersey

059 — Koudriavtsev, Alexis
L' Imamat du General Doudaev.
in: MANA - Revue de Sociologie et d'antropologie. Nr. 1, 1996, (14032-Caen)

060 — Kube, Shaban (Cebelli)Prince Belatoq (in english) Traslated by: Kadir I. Natho
in : Circassian Voice, April'89, Haledon, N.J.

061 — Kurella, A.,
Urlaubsreise in der Kaukasus. Berlin 1945

062 — Kurella, A., Der schöne Kaukasus.
Verlag Kultur und Fortschritt, Berlin 1956

063 — Lamberti, Franco Les peuples du Caucase el le probleme Caucasien.
in: Promethee, Nr. 23, pp. 8-17, 1928 Paris

064 — Landmann, Angelika
Akifiye Büyükçamurlu. Ubychen Dörfer in der Südost Türkei. Untersuchungen zu Partnerwahl und Hochzeitsbrauchtum, 2 Esprint Verlag - Heidelberg 1981

065 — Landmann, Ulrich
Akifiye Büyükçamurlu. Ubychen Dörfer in der Südost Türkei. Okosituation, Einwohnerschaft, Siedlungsbild und Gebaeude formen, I Esprint Verlag - Heidelberg 1981

066 — Meker, Aziz Les Russes en Circassie, 1760-1864. Berne, 1919

067 — Lakoba, Stanislav
Interview with Stanislav Lakoba. Mr. Lakoba is historian, writer, vice speaker of the Abkhaz parliament.
in: Caucasus Review, Vol. 1, Nr. 3, 1995, Leiden, Holland

068 — Maclian, Fitzroy
To Caucasus the end off all the earth. an illustrated companion to the Caucasus and Transcaucasia. London 1976

069 — Mahuzier, Katia et Alain
Les Mahuzier au Caucase.
Presses de la cite, Paris 1982

070 — Mesbahi, M., Central Asia and the Caucasus after the Soviet Union : Domestic and International Dynamics.
London : University Press of Florida - The Eurospan Group, 1994

071 — Mesbahi, M.,
Russian foreign policy ahd security in Central Asia and the Caucasus.
in: Central Asian Survey, Vol. 12, Nr.2, pp. 181-215 London 1993

072 — Michal, Wolfgang
Der kaukasische Teufelskreis.
in: GEO Magazin, Nr.2, Hamburg 1994

073 — Müller, Klaus E., Zur Problematik der kaukasishen steingeburtmythen.
in: Anthropos, Nr.61, 1966

074 — Münzel, Frank (Prof. Dr.)
Tschetschtenien ist unabhaengig. Die Regierung Kohl verkennt völkerrechtliche

Situation.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 181, Göttingen'95

075 — Murad, Sultan
The Jihad of Said Shamil and Sultan Murad for the Liberation of the Caucasus.
in: Central Asian Survey, Vol. 13, Nr.1-2, pp. 181-188, London 1991

076 — Murray, Brian Peace in the Caucasus : Multi ethnic stability in Dagestan.
in: Central Asian Survey, Vol. 13, Nr. 4 pp. 507-523, London 1994

077 — Mustafa Hasan Al-Cherkesi
Circassian Customs. Amman1952

078 — Natho, I. Kadir
Opening speech at Ahli Dance Permormance including Brief-Historyon Cirasians.
in: Cirçassian Times, Dec. '94, New Jersey

079 — Natho, I. Kadir
The 2. International Circassian Congress.
in: Circassian Times, October'93, New Jersey

080 — Natho, I. Kadir
Ti Adıge Ihepkıre, ti hekhure. (Adıge halkımız ile yurdumuz).
İn: Circassian Voice, Apr.1989, Haledon N.J.

081 — Natho, I. Kadir
The Legend of Seteney Guasha and the Rose.
in: Circassian Star, Nr.4, 1979, New York

082 — Natho, I. KadirOld and new tales of the Cacasus.G. A. Press - New York 1964

083 — Natho, I. Kadir Nicholas and Nadiusha. G. A. Press - New York 1976

084 — N.L. Bou-Nacklie
The 1941 Invasion of Syria and Lebanon: The role of the local paramilitary.
in: Middle Eastern Studies, Vol. 30, July, 1994

085 — Quandour, I.M.,Kavkas
Lada M. Publishing, Moscow 1994

086 — Özbek, Batıray Die tscherkessischen Nartensagen. Esprint Verlag, Heidelberg '82

087 — Özbek, Batıray
Erzaehlungen der letzten Tscherkessen auf dem Amselfeld. Bonn 1986

088 — Pavlovitch, Michel
Zelim Khan et le brigandage au Caucase.
in : Revue du Monde Musulman, Paris 1912

090 — : Peace in Chechnya. Walking a tightrope.
in: INSİDE Russia and the FSU Monthly Intelligence Bulletin of the European Press Agency (EuroPA), Vol. 4, Nr. 9, Brussels 1996

091 — Pfizenmayer, E.W.,Jagd-und Volksbilder aus dem Kaukasus.Stuttgart 1929

092 — Popoviç, Alexandre
Les Çerkesses dans les territoires Yougoslaves. Un complement a l' article Çerkesse de l'Encyclopedie de l'Islam.
in: Bulletin d'etudes orientales (tome 30), Damas, Syria 1978

093— Pörzgen, Gemma Hier hat eder Sehzehnjaehrige eine eigene Waffe.
in: Frankfurter Rundschau, 25.8.1992

094 — Rasim, Rushdi
The tragedy of a nation. The story of the Cherkess. (With an introduction to the history and researches in the Caucasus, into early Caucasian civilisation). The Commercial Press - Jarusalem - Kudüs 1939

095 — Reby, J., LA Situation de la Femme au Caucase.
in: Revue du Monde Musulman, Tome Neuvieme, Paris 1909

096 — Recueil de vues et costumes pour Le Voyage En Circassie. Par M. Taitbout de Marigny. (Vice Consul de S. M. le roi de Pays-Bas dans la Mer-Noire) Bruxelles 1821

097 — Rehlaender, Jens Alle Macht den Cleans.
in: GEO Magazin, nr.2, Hamburg 1994

098 — Renz, A., Kaukasus : Georgien, Aserbaidschan, Armenien.
Prestel Verlag — München 1987

099 — Rybakow, Julij Russland : Das Geiseldrama von Budjonnovsk.
in: Menschenrechte, Juli-August 1995, Frankfurt / Main

100 — Rywkin, Michael
The Communist Party and the Sufi Tariqat in the Checheno-Ingush Republic.
in: Central Asian Survey, Vol. 10, Nr. 1-2, pp. 133-145, London 1991

101 — Rywkin, Michael
Power and Ethnicity : Party Staffing in the Automous Republics of the Caucasus in the Middle 1980's.
in: Central Asian Survey, Vol. 12, Nr. 3, pp 347-364, London 1993

102 — Sanders, A., Kaukasien. (Nordkaukasien, Aerbeidschan, Armenien, Georgien). Geschichtlicher Umriss. Hoheneichen Verlag - Münhen 1942

103 — Schneider, Eberhardt
Moscow's Decision for War in Chechenia.
in: Aussenpolitik, Vol. 46, Nr. 2, Hamburg '

104 — Schubert, Volker
Die neue Vertreibung der Inguschen.
in: Pogrom Zeitschrift, Nr. 171, Juli 1993, Göttingen

105 — Slider, Darrel
Crisis and Response in Soviet Nationality Policy : The Case of Abkhazia.
in: Central Asian Survey, Vol. 4, Nr. 4, pp. 51-68 London 1985

106 — Soultan Zade, Khosrov Dr.
La confederation du Caucase.
in: Promethee, Nr. 1, November, pp. 14-17 Paris 1926

107 — Şogen, Yahya Adıge literaturem şı (Adıge-Çerkes edebiyatından)
in: Kawkaz Juağu - Kawkaz Jurnal, page 2 25, Nr.4, Oct.'78, 15235 - Kfar-Kama Isra

108 — Şogenoko, Yahya
Adıgabze wuçebnik, yal'onere klassm

(İlkokulların ikinci sınıfları için, Adige dili okuma kitabından bir bölüm).
in: Kawkaz Juağu - Kawkaz Jurnal, page 19-20, Nr.4, Oktober 1978, 15235 - Kfar-Kama-Israel

109 — Shamil : New documents and correspondence.
in : Central Asian Survey, Vol. 4, Nr. 4, pp. 1-46, London 1985

110 — Shapli, Hamzet O.,
Le sort des circassiens.
in: Reuve l'Europe Orientle, Nr. 9-10, Paris 1920

111 — Smeets, Rieks A Circassian mevlid.
in: Studies in Slavic and General Linguistics, pp.323-335,1980

112 — Smeets, Rieks Circassia
in: Central Asian Survey, Vol. 14, Nr. 1, pp. 107-125 London 1995

113 — Soslambekov, Yusup
Interview with President of Confederation of the Peoples of the aucasus on the Future of this Organization and on the Situation in Chechnya.
in: Caucasus Reiew, Vol. 1, Nr.2, Leiden 1994

114 — Splidsboel-Hansen, Flemming
The 1991 Chechen Revolution: The Response of Moscow.
in: Central Asian Survey, Vol. 13, Nr. 3, pp. 395-407, London 1994

115 — Tardy, L.,
The Caucasian peoples and their neighbours in 1404.
in: Acta Orientalia Academia sientiarum Hungarica, Nr. 32, pp. 83-111 Budapest 1978

116 — Tarran, Michael
The Orthodox Mission in the North Caucasus: End of the 18 th Beginning of the 19 th Century.
in: Central Asian Survey, Vol. 10, Nr. 1-2, pp. 103-118 London 1991

117 - Tatlok, T., The Centennial of the Capture of Shamil : A Shamil Bibliography.
in: Caucasian Review, Nr. 8, pp. 83-91,101-102, München 1959

118 — Teague, Elizabeth
North South Divide : Yeltsin and Russia's Provincial Leaders.
in: RFE-RL Research Report, Vol.2, Nr.47, 26 November 1993, München

119 — : The Chechen Tragedy.
in: Circassian Times, March '95, New Jersey

120 — Thorez, Hierre Assimilation et consolidation des nationalites dans le Caucase du nord. Publications Langues' O, Paris 1985

121 — Tillet, Lowell R.,
Shamil and Muridism in Recent Soviet Historiography.
in: American Slavic and East European Review, Vol. 20, pp. 253-269,1961

122 — Tokhtamesh, Adam Adıge hehes vuse.
in: Adige Ghuaze, Nr.2, Paterson, N.J. 1979

123 — Traho, Ramazan

The "Rehabilitation" of İmam Shamil.
in: Caucasian Review, Nr. 1, pp. 145-162, München 1955

124 — Traho, Ramazan Literature on Cheheno-Ingushes and Karachay-Balkars.
in: Caucasian Review, Nr. 5, pp. 145-162, München 1957

125 — Tsalikkaty, Ahmed
La Confederation des Republiques du Caucase et les montagnards.
in: Promethee, Nr. 17, pp. 7-11, Paris 1928

126 — Tsalikkaty, Ahmed
Les pionniers de pionniers de la culture Russe et les "Circassiens" oisifs.
in: Promethee, Nr. 19, pp. 12-19, Paris 1928

127 — Tsalikkaty, Ahmed
L'Independance du Caucase.
in: Promethee, Nr. 20, pp. 16-17, Paris 1928

128 — Tsalikkaty, Ahmed
La vie sociale montagnards du Caucase.
in: Promethee, Nr. 21, pp. 14-19, Paris 1928

129 — Tscherwonaja, Swetlana
In den Grenzen vor Stalins Saeuberungen. Karatschai will selbststaendig sein.

130 — Tuil, Erwin
Abkhazia : A conflict on the edge of Europe.
in: Caucasian Review, Vol. 1, Nr. 2, 1994 Leiden - Holland

131 — Varoqua, Khaireddin
The Circasian Language.
in: Circassian Star, Nr. 4, 1979 New York

132 — Varqua, Shahadeh A brief history.
in : Circassian Times, Dec.1991, New Jersey

133 — Vatchagaey, Mairbek Situation politique et sociale dans le Caucase du nord.
in: MANA-Revue de Sociologie et d'antroplogie, Nr. 1, 1996-Caen

134 — Venturi, Franco
The Legend of Boetti Sheikh Mansur.
in: Central Asian Survey, Vol. 10, Nr. 1-2, pp. 93-101, London 1991

135 — Wahnsiedler, Wanda
Georgien : Das Attentat und seine Folgen.
in : Menscherechte, Sep. Okt. 1995, Frankfurt/Main

136 — Wahnsiedler, Wanda
Tschetschenien : Unschuldige gefoltert.
in: Menschenrechte, Sept. -Okt. 1995, Frankfurt/Main

137 — Wahnsiedler, Wanda
Georgien im Vorfeld der Herbstwahlen. Die paramilitaerischen "Mchedrioni".
in: Menscherechte, Julu-August, 1995, Frankfurt/Main

138 — Wahnsiedler, Wanda
Georgien nach den Wahlen.
in: Menscherechte, Nov.-Dez., 1995, Frankfurt/Main

139 — Widerszal, Ludwik
Caucasian questions in European policy from 1831 to 1864. (Summary).
in: Widerszal, Ludwik: Sprawy Kaukasie w

polityce europejskiej w latach 1831-1864. Warszawa, 1934

140 — Yağan, Murat
Der Mann aus dem Kaukasus.
Ansata Verlag, CH-3800, Interlaken, 1990

141 — Yağan, Murat I come from behind Kaf Mountain. Vermont 1984

142 — Yağan, Murat The Abkhasian Book of Longevity and Well being. Vernon 1984

143 — Yağan, MuratIntroduction to Ahmusta Kebzeh : Ancient Spiritual Discipline of the Caucasus Mountains. Vernon 1992

144 — Zadje Pour le chariat et ontre le chariat. in: Promethee, Nr. 18, pp. 25-27, Paris 1928

145 — Zelkina, Anna
Islam and politics in the North Caucasus.
İn: Religion, State and Society, Vol. 21, Nr. 1, pp. 115-124, 1993

Hazırlayan: Cemile M. Hamıte

Kafkasyadan Karadenize Lazların Tarihsel Yolculuğu

Ali İhsan Aksamaz

"Bugün Türkiye'nin Rize ve Artvin illerine bağlı Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa ilçeleriyle Gürcüstan'a bağlı Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Batum kentinde yaşayan ve Müslüman olan, kendilerini "Laz" olarak tanımlayan ve Gürcüler tarafından "Ç'ani" olarak tanımlanan bu insanlar ve onların Hıristiyan akrabaları Megreller, bugün olduğu gibi "Helenistik Çağ'da" da Soxumi'den başlamak üzere Trabzon'un doğu sahillerine kadar olan bölgede yaşamaktaydı.

Eskiden Kolheti kültür ve yönetim alanının bulunduğu bölgede MS 3. yüzyılda, Gürcülerin ve Abhazların "Egrisi"; Romalıların ve Bizanslıların "Lazika" dedikleri krallık ortaya çıktı. Lazika Krallığı Apsilyalıları, Abazgialıları ve Svanları da yönetimi altına aldı."

Kitap, Lazların tarihi, kültürü, edebiyatı ve dili üzerine kapsamlı bir çalışmadır. Yazarın, Kafkasya Yazıları'nın bu sayısında yayınladığımız makalesi ise yayına hazırlanan kitap çalışmasından bir bölümdür. Aksamaz, bahsı geçen kitap çalışmasını, konu ile ilgili çeviri makaleler ve Lazca metinlerle de destekliyor.
Kitap, yakında çıkıyor..

Çiviyazıları

Kafkasya İle İlgili Kitap,Dergi,Kaset

Kitaplar, bize bu dünyada yalnız olmadığımızı söylerler;
Başka insanların öykülerini,
kendimize rastlamak umuduyla okuruz

ABHAZLAR
Kafkasların Uzun Ömürlü İnsanları

Uzun yaşamları ile 20 yıl önce bu araştırmanın öznesi olan Abhazlar, günümüzde düşlerin ve eylemliliğin örtüşmesi temelinde onurlu bir yaşamın, Canlar Ülkesi'ni özgürleştirerek kendi dinamikleri ve öndeneyleri ile daha güzel bir geleceğe taşımanın kavgasını veriyorlar.

Henüz Abhazya'ya savaşın gölgesinin düşmediği 70'li yıllarda uzun yaşamanın sihirli anahtarının arama serüvenine giren Sula Benet'in, gerçekte, yaşamı sonsuz bir yalınlık ve katı bir realizmle kavrayan Abhaz kültürünün, Abhaz yaşam felsefesinin büyüsünü keşfettiğini görüyoruz.

Karadeniz'in karşı kıyısında, Canlar Ülkesi'nde yaşayan Abhaz halkının kültürünü, ziyafetlerinden, yönetim sistemlerine; akrabalık ilişkilerinden, cenaze törenlerine, müziklerinden, dini inançlarına kadar bütün yönleriyle inceleyen bu kitap, konuyla ilgilenen herkes için temel kaynak niteliğindedir.

Kitap, 130. Yılın Anısına adanmış.

Sula Benet, Kaf-Der Yayınları, 118 Sayfa, 22.5x15.5 Eb.

Bir Ermeninin Anılarında
AZERBAYCAN OLAYLARI 1918-1922

Azerbaycan'da 1918-1922 yıllarında yaşanmış olayları gün ışığına çıkaran Amerikalı yazar Leonard Ramsden Hartill'in

1928 yılında yayınladığı bu eser, her yönüyle belgesel değer taşımaktadır.

Aslına titizlikle sadık kalarak, İngilizceden günümüz Türkçesine çeviren Dr. Sipahi Çataltepe'nin sunuş yazısında ifade ettiği gibi, bu kitabı baskıya hazırlar

ken biz de çok etkilendik.

Amerikalı yazarın da önsözünde belirttiği üzere; kitabın oluşumuna neden olan Ohannes Apresyon'un hayat hikayesindeki samimi itiraflarını, bir yılı aşkın sürede, bizzat yerlerinde inceleyerek, anlatılan olay ve maceraların geçtiği yerlerin de çoğunu görmüş olması ve bu olaylara katılmış diğer insanlarla da konuşarak, doğruluğunu kanıtladıktan sonra kaleme alması, bu esere belgesel bir değer kazandırmıştır.

Asırlar boyu Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ve Azerbaycanda kardeşçe yaşayan Türk ve Ermeni halkının bu rahat yaşamlarına nifak sokan dış etkenler, menfaat peşinde koşan serdengeçti gizli cemiyetlerin ektikleri tohumların meyveleri nice canlara mal olmuştur.

Halen Kafkasya'da yaşayan ve birbirine komşu olan iki halkın, dününü bugünümüze getiren bu eserden alacakları dersler vardır.

Dış etkenlerin tesirinden kurtularak, kendilerine çıkar sağlamak isteyen serdengeçtilerin tuzağına düşmeden, Rus Devlet Başkanı Gorbaçov'un getirdiği açılım politikası doğrultusunda ve çağımızın koşulları içinde birbirine düşmanlık derecesine varan dargınlıkları bırakmalıdırlar. Türkler ve Ermenilerin saygın komşuluk ilişkileri içinde ortak menfaatlerini gözeterek siyasal ve ekonomik bağımsızlığa kavuşmalarına neden olacak ibret dersi veren bu eseri Kastaş Yayınları okuyucularına saygıyla sunar. (Arka kapak yazısından)

Leonard Ramsden Hartill, Kastaş, Tarihsel Araştırmalar Dizisi, Çeviri: Dr. Sipahi Çataltepe, 288 Sayfa, 10.5x19 Eb

DİLİ EDEBİYATI VE TARİHİ İLE ÇERKESLER

"Paris'teki Harp Okulu'nun duvarlarında birinci dünya savaşı sırasında bir İngiliz subayı tarafından çizilmiş rengarenk bir Kafkasya haritası asılı. Her renk bir ulusu gösteriyor, yan tarafta da altları yazılmış, tam 71 tane, ancak Türkmenlerle Kırgızların her nedense aynı renkle gösterildikleri gözönüne alınırsa 72 tane eder." diyor Stefanos Yerasimos.

Gerçekten de Kafkaslar kuzeyiyle, güneyiyle bir halklar, kültürler mozayiği. Bu, antik çağda böyleydi günümüzde de böyle.

Kafkasya'nın tarihsel gelişimini gözönüne alırsak, süreç içinde kuzey ile güney arasında belirgin farklarla karşılaşırız. Bunların en önemlisi, yerel merkezi otorite geleneğidir. Kuzey Kafkasya'da antik çağlarda kurulmuş bazı devletler dışında, bölgenin otoktonları tarafından vücuda getirilen ve aynı etnik kökenden gelmiş olan halkların konsodilasyona girerek uluslaşmasını sağlayacak merkezi otoriteler kurulamazken, Güney Kafkasya'da sözünü ettiğimiz merkezi otoriteler, yani devlet örgütlenmeleri her zaman vardır. Örnek vermek gerekirse, Kuzey Kafkasya'da yerel sayılabilecek tek devlet organisazyonu olan Hazar Devleti ancak 200 yıl yaşayabilmişken, Güney Kafkasya'da antik çağdan beri Kolhide Krallığı, İberya Krallığı, Lazika Kral-lığı, Abhaz Krallığı, Abhaz-Kartvel Krallığı, Kartvel Krallığı gibi devletlerin yanında yine sık sık kesintiye uğramasına karşın binlerce yıl yaşamını sürdüren Ermenistan Kral-lığı gibi devletler varolagelmiştir.

Bilindiği gibi; aynı etnik kökenden gelen halkların etnik konsolidasyona girerek zaman içinde uluslaşması için merkezi otoriteler zorunludur. Güneydeki devlet örgütlenmeleri, örneğin Gürcü Krallığı, sayısız Gürcü etnik kökenli halkı bir araya getirerek günümüz Gürcü ulusunun oluşmasını sağlamıştır. Oysaki Gürcülerden daha büyük bir nüfusa ve

coğrafyaya sahip olan Adıge etnik kökenli halklar (Şapsılar, Abhazlar, Bjedular, Çemguylar, Kabardeyler, Bèsleneyler vs.) Bir merkezi otorite oluşturup uluslaşma sürecini tamamlayamamışlardır. Dolayısı ile örneğin Kabardeyler Adıge etnik kökenli bir halk olmasına karşı ayrı bir ulus görüntüsündedir. Özetle Kafkasya etnik çeşitlilik açısından Güney Kafkasya'ya göre çok daha zengin bir görüntü sergiler.

Nart Yayın., Hayri Ersoy, 264 Sayfa 19.5x13.5 Eb.

Dilden Dine, Edebiyattan Sanata
GÜRCÜLERİN TARİHİ

Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi adlı kitap, Türkiye-Gürcüstan ilişkilerinde meydana gelen karakteristik değişikliklerin bir sonucudur. Kitabın yazarı Türkiye yurttaşı, aslen Gürcü ve genç bir aydın olan Fahrettin Çiloğlu (Beka Çilaşvili), Türkiye'de Gürcü kültürünü tanıtmak için verimli çalışmalar yapmaktadır. Sözü edilen kitap, Türkiye okuruna Gürcüstan'ın en eski çağlardan başlayarak günümüze değin uzanan zaman dilimine yayılan siyasal tarihi ve kültürel yaşamı üzerine geniş bilgi vermektedir. *Gürcülerin Tarihi* kitabı uzun zaman önce Gürcüstan'dan kopmuş, ama atalarının vatanına olan sevgisini koruyarak kuşaktan kuşağa aktarmış ve anısını taze tutmuş Gürcüleri de konu etmektedir.

"Türkiye Gürcüleri" adını taşıyan başlık, Gürcülerin Türkiye sınırları içinde kalmalarının tarihi, kültürleri, göçleri, demografik durumu hakkında bizlri bilgilendirmektedir.

F. Çiloğlu tarih dilimi içerisinde, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin milli politikalarını ele alır ve Türkiye Gürcüleri açısından sonuçlarını irdeledikten sonra dikkati çeken bir sonuca varır: Buradaki Gürcüler Gürcüstan'ın değişik yörelerinden olmalarına ve değişik yollardan gelmelerine karşın sonuç olarak tek etnik grup olarak

bütünleşmişlerdir

Kitap, Gürcüstan'la ilgilenen Türkiye okuru için olduğu kadar, "muhacirlik" tarihi ve etnik süreçlerin sorunlarıyla ilgilenen araştırmacılar için de son derece ilginç ve yararlı bir çalışmadır.

Ant Yayınları, Fahrettin Çiloğlu,
184 Sayfa 19.5x13.5 Eb.

ÇERKES TARİHİ
Abazalar-Adigeler-Ubıhlar-Çeçenler-Dağıstanlılar-Asetinler-Karaçaylar-Balkarlar-Lazlar-Gürcüler

Ülkemizdeki halklar ve kültürler mozaiğinin renkli bir taşını oluşturan Çerkes halkı, daha yakından incelendiğinde, kendi bünyesinde de aynı rengin farklı tonları olarak niteleyebileceğimiz yeni bir mozaik görüntüsü verir.

Çerkes kimliğinin tarihsel, sosyal ve kültürel boyutlarını ve kaynaklarını okuyucuya sunan bu kitap, bundan böyle aynı konuda yapılabilecek çalışmalar için temel bir başlangıç noktası olma özelliği taşıyor.

Tüm Zamanlar Yayıncılık,Hayri Ersoy-Aysun Kamacı, 232 Sayfa 19.5x13.5 Eb.

ÇERKES SOYKIRIMI
Çerkeslerin XIX. Yüzyıl
Kurtuluş Savaşı Tarihi

Çerkeslerin gerek son dönemlerde neredeyse aralıksız olarak 150 yıldan çok süren eşitsizlikler arası çetin savaşlar boyunca; gerekse savaş sonrası sürgün sırasında ve sonrasında yeni yerleşim yerlerinde yaşadıkları acılar, çektikleri ızdıraplar, verdikleri kayıplar ve sonuç olarak gelinen nokta, Çerkes soykırımının, dünyanın en büyük ulusal trajedisi olarak nitelenmesini gerektirecek boyuttadır. 19. yüz yıl boyunca Çerkeslerin yaşadığı acılar, buna ilişkin belgeler, anılar ve ağıtlar;

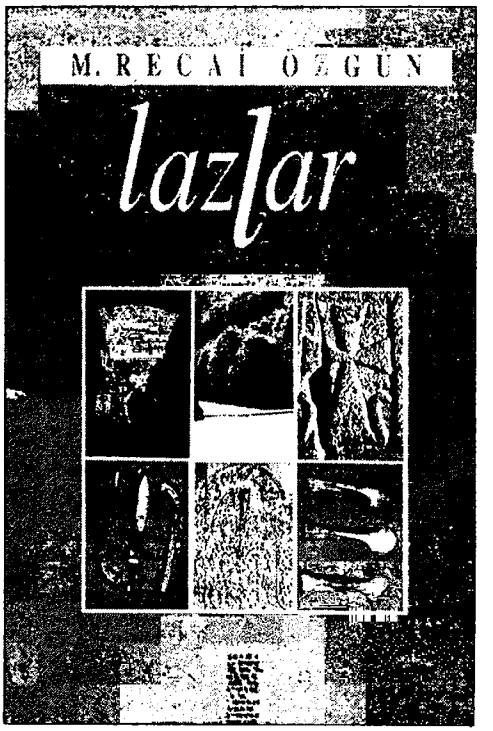
usta yazarlara, büyük sanatçılara, yönetmenlere ulaşabilse, sayısız baş yapıta doğrudan konu ya da esin kaynağı olabilecek niteliktedir.

Evet, bugün Çerkesler, dünyanın 40'tan çok ülkesinde birbirinden çoğu zaman habersiz ve kopuk olarak dağınık biçimde yaşamakta, ustaca planlanıp uygulanan sistemle asimilasyon kıskaçlarında yaşam mücadelesi vermektedirler. Ama Çerkes sürgünü ve soykırımı, Çerkesleri artık gerçekten tüketmek üzeredir.

KAF-DER, Alı Kasumov-Hasan Kasumov, 310 Sayfa,19.5x13.5 Eb.

LAZLAR

Lazlardan, "Laz" adıyla, bir etnik topluluk olarak ilk kez bahseden 1. yüzyıl tarihçisi Plinius olmuştur. 2. yüzyıl tarihçisi Arrianus zamanında, Lazlar, Soxumi'den başlamak üzere Trabzon'a kadar olan bölgede yaşamaktaydı. Roma ve Bizanslıların "Laz" dedikleri insanlara, Gürcüler ve Abhaz-Abazalar, "Megrel" demektey

di. Lazların en eski tarihleri, Kolheti yönetim ve kültür alanıyla yakından ilişkilidir. MS 1. yüzyıldan itibaren "Kohl" yeri-

ne "Laz" olarak adlandırılan Lazlar, önce Pontus Krallığı'na ve daha sonra da Roma İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşı başlattılar.

II. yüzyıldan başlamak üzere Lazika Krallığı güçlendi ve IV. yüzyılda yönetim alanını Trabzon'a kadar genişletemediyse de, etki alanı içine aldı. Lazika Krallığı, bugün Batı Gürcüstan olarak bilinen Kolheti'yi, iktisadi, siyasi ve askeri açılardan birleştirdi. Lazika Kralıarının, kendilerine sadakat göstermeyeceklerini ve Trabzon'un doğusundaki Laz nüfusunu da kendileri için ileriye dönük bir tehlike olduğunu bilen Bizanslılar, Lazika'yı bölme çabalarına giriştiler. Bizanslılar, Svan ve Abhaz-Abazaların Lazika Krallığı'ndan ayrılmasını desteklediler. VIII. yüzyıla gelindiğinde artık Lazika Krallığı tarih sahnesinde yoktu.

Lazika Krallığı'nın Rioni havzasının güney kesimi, V. ve VI. yüzyıllardaki Bizans-Pers savaşları nedeniyle Megrel-Laz nüfusunun tamanına yakınını yitirmişti. Bu yüzden, Arap istilacılarından etkilenen Gürcüler, Kartli'den kitlesel olarak göç ederek bu bölgelere yerleştiler. Böylece günümüzde Müslüman olanları Laz, Hıristiyan olanları ise, Megrel olarak adlandırılan, Megrel-Lazlar arasında oluşan ve yine günümüzde Gurya / Acara olarak bilinen bölge ortaya çıktı.

Kitap; Lazların tarihi, dili ve kültürü açısından bir başvuru kitabı niteliğindedir. Laz Göçleri ve Nüfus Hareketleri, Lazların yaşadığı yörelerin eski ve yeni (değiştirilen) isimleri, İmeceler, Edebiyat, Törenler, Şenlikler, Eğlenceler, Çevre ve Yapı Tekniği, Atmaca, Çocuk Oyunları ve Geleneksel Yemekleri de içeren bu çalışma, bir çok açıdan Lazları anlatmaktadır.

Çiviyazıları, M. Recai Özgün, 214 Sayfa 19.5x13 Eb.

ALBONI
GSSC'nde Okutulan Lazca Alfabe

Antik Kolheti Dili'nin günümüzdeki iki kolu, Lazca ve Megrelce'dir...

Kafkasya'da dillerin yazıya geçirilmesi 1920'li yıllarda gerçekleşmiştir... Mçita Muru3xi isimli gazete 1929'da ilk kez Laz Alfabesiyle yayınlandı...

Kitap, Lazların büyük şairi ve bilim adamı İskender 3itaşi tarafından hazırlanmıştır.

Abxazya/Soxumi Devlet Kütüphanesi'nden sağlanan bu kitap tıpkıbasımdır.

Kolxida Basım, İskender 3itaşi,
72 Sayfa 19.3x13.5 Eb.

KAFKASYA GERÇEĞİ
Dergi

Üç aylık Kültürel Dergi olarak yayın yaşamına Temmuz 1990 tarihinde başlamıştır.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü olarak derginin tüm sorumluluklarını üstlenen, Avukat Sefer E. Berzeg, Kafkas araştırmacıları tarafından yakından bilinen önemli bir isimdir. Aynı zamanda kendisi de Kafkasya konularında da araştırmalarda bulunmaktadır.

Toplam 12 sayı yayınlanan dergi ilk sayılarında 1500 civarında basılmış ve satışa sunulmuştu. İlerleyen sayılarında bu rakam 3000'e ulaşmıştır.

Yayın hayatına ara veren Kafkasya

Gerçeği dergisi, meraklıları için eski sayılarını muhafaza etmiştir.

3. Hamur, 23.5x16.5 Eb.

Meraklısına/İlgilisine isteme adresi:
Saadet Caddesi No:1 Samsun
Tel: 0362. 431 91 24

ZUĞAŞİ BEREPE
Va Mişkunan
Kaset

Lazca ezgilerden oluşan kaset, Anadolu Müzik tarafından piyasaya sunuldu.

Sunuş yazısı olarak; "Özgürlük düşüne neden sevdalandı yüreğimiz böylesine? Kaçkar dağlarında gürül gürül kayalara vuran çağlanlardan mı aldık göğüs kafeslerimizdeki bastırılmaz heyecanı? Yoksa bu sabırsızlığımız Sivas'ta ciğerlerimize dolan yanık insan kokusundan mı kaldı? Ağız dolusu gülüşlerimiz, göz pınarlarımızdan seller gibi akan umutlarımız; şahinlerin dağ başlarındaki kanat vuruşlarına mı eşlik eder her defasında? Yüreklerimizi özgürlük denizinin sert dalgalarına sürelim. Orada öğrensin ilk kulaçlarını, bebeğin ilk adımları gibi safça.

Dağların karlı tepeleri derelere, dereler ırmaklara, ırmaklar denizlere taşısın umutlarımızı... Umutlarımızın ağırlığı denizleri taşırıp okyanuslarda buluştursun bizleri yeniden... Özgürlük, engin denizlerde bitimsiz umutlarla gerçeklik olsun.

Özgürlüğe sevdalıysan eğer; sen de denizin çocuğusun... Hazırlan yarının kardeşlik ormanında horon tepmeye, halay çekmeye, harmandalına, diz kırmaya... Haydi! "Denizin Çocukları", bir kez daha hoşgeldin."

Kaset şu parçalardan oluşuyor.

A Kale,
1- Avlaskani Cuneli
2- Golas Empula Yulun
3- Bozo
4- Bererttaşa

B Kale,
1- Va Mişkunan
2- Ernesto
3- Ben
4- Oxoşkva Do Oropa Şeni

Tomris Özden

Şark Çıbanı
Tomris Özden

"Yamaçtan minicik kartopu yuvarlanıyor, büyüyor. Beni de beraberinde sürüklüyor. Gözkapaklarım ağırlaşıyor, yaşam-ölüm sürecinde gidip geliyorum... "Şizofren! Katil! Frengi! Tahkikat!", "Barış-Savaş" çığlıklarıyla uykuya dalıyorum. Çığ büyüyor, içinde yok oluyorum. Morg... Pamuklarla gizlenmiş bir yüz. Sır dolu, sımsıkı kapanmış bir ağız. Pamukları açıyorum. Nöbetçi ikaz ediyor. Açtıkça üşüyorum. Ellerim tanıdık yüzünde dolaşıyor. Soğumuş yanaklarını öpüyorum. Beni ondan koparamıyorlar. Peşisıra yolculuklara gitmeye söz veriyorum. Ölüme ya da inançları(m) ile yaşamaya..."

Son günlerde siyasi cineyetlerin örtüsü bir bir aralanıyor. Yakın geçmişte öldürülen Albay Rıdvan Özden'in öldürülüşüne dair resmi beyanların tersi gelişmeler yaşanıyor. Tomris Ozden, kocasının öldürülüşüne dair sorularıyla, "şaibeli öldürülmeye" ilişkin sorular sorarak yurttaşlık hakkını kullanıyor...

Şarlo Bir Karakafa İçin Balad
A. Halûk Ünal

"Her birimizin içinde bir Şarlo yaşar."

Öykü yaşanmış bir olaydan esinlenerek yazılmıştır. Karısıyla birlikte Almanya'ya ekonomik nedenlerle (siyasal bir yalan söylyerek) iltica etmeye çalışan bir Türkun, batıya kendisini kabul ettirmenin bir yolunu ararken, "ünlü bir yoksul"un, —Şarlo'nun— kiliğına girmeye kalkışması günümüzün önemli karagüldürülerinden birini oluşturmaktadır. En önemlisi de kahramanımızın Şarlo'yu hiç tanımıyor oluşudur.

Onu bu davranışa iten, "kurnaz bir karakafanın" anma haftası vesilesiyle Şarlo'yu kullanmaya kalkması, Hasan'ın da, batının böyle bir yoksula verdiği öneme tanık olmasıdır.

Bir adım sonra ise "yeni kimliği" onu, "hüner satmak" gibi hiç tanımadığı bir konuma çağıracaktır.

Caz Dün, Bugün, Yarın
Charlie Hore

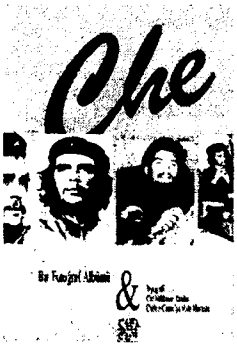

Cazın yükselişi, siyah müzigın en etkin dallarından birisi olarak, yüzyılın ikinci yarısında siyah insanın yaşamındaki köklü değişiklikleri yansıtıyordu. Bu müzik, New Orleans, New York ve Kansas merkezli sehirli bir müziktir. Missisippi deltasıyla ya da Alabama'daki pamuk tarlalarıyla hiçbir ilgisi yoktu. Bu yolla para kazanmayı amaçlayan müzisiyenler tarafından yapılmaktaydı. Blues ya da Gospel şarkıcılarının çoğunluğunun tersine ve orta sınıf siyahların büyük çoğunluğunun küçümsediği bir tür olarak fakirlere hitap ediyordu.

Diğer bir deyişle, caz, köyde bıraktıkları müzikten farklı bir müziği dinlemek için para harcamaya hazır yeni bir siyah işçi sınıfı sayesinde doğdu."

Cazı tanımlayan en önemli karakter özelliklerinden birisi sürekli yenilik arayışıdır.

Çiviyazıları
Sakız Sk. Berkel Apt. No. 6/9 Bahariye-Kadıköy/İstanbul Tel&Fax: 0216. 349 98 05/41 - 347 05 62 - 347 34 64

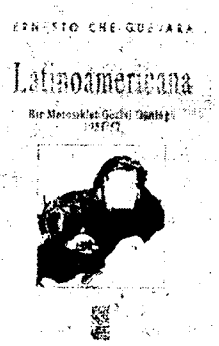
Tamamı Kuşe 31x21.5 Eb.

Che
Bir Fotoğraf Albümü

"Guevara'nin hangi koşullarda öldüğünü bilmiyoruz. Ama ölümünden sonra cesedine yaptıklarına bakarak, eline düştüğü insanların kafa yapısı hakkında bir fikir edinebiliriz. Once sakladılar cesedi. Sonra sergilediler. Sonra, bilinmeyen bir yere adsız bir mezara gömdüler. Sonra kazıp yeniden çıkardılar. Sonra yaktılar. Ama yakmadan önce, daha önce teşhis edilebilsin diye, parmaklarını kestiler. Bu bize onların, öldürdükleri kişinin gerçekten Guevara olduğundan kuşkulandıklarını düşündürebilir. Aynı biçimde bundan hiç kuşku duymadıklarını ama cesetten korktuklarını da düşündürebilir. (...) 10 Ekim'de yayınlanan fotoğraftan amaç, bir efsaneye son vermekti."

John Berger

Hiçbir yerde yayınlanmamış yüzlerce fotoğrafların yanısıra Biyoğrafi, Che hakkında yazılmış yazılar ve Che'nin Castro'ya Veda Mektubundan oluşuyor.

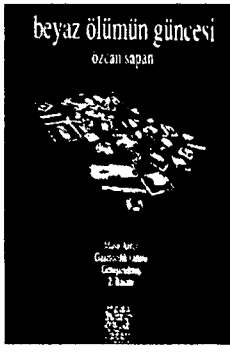

Latinoamericana
Bir Motosiklet Gezisi Günlüğü 1951/52
Che Guevara

Latin Amerika ve dünya devriminin efsaneleşmiş figürü Che bize "kahramanlar zamanında ölmeli" der gibidir. Bütün kahramanlar gibi Che'de, onu sevenler tarafından, "mistik öteki" konumuna yükseltilmiştir. Bunun sonucu olarak, Che'nin hayatının kahraman olmadığı bölümleri ile çok ilgilenilmemiştir. İşte "Motosiklet Günlüğü", kahramanın sıradan olduğu zamanları ele alan bir kitap olarak, kahramanı sıradanlaştırıyor. Ne ki, işte tam da bu noktada sıradan olan kahramanlaşıyor. Kızılderili dilinde Che'nin, "İnsan" anlamına da geldiği söylenir. Günlük, "insan Che"yi anlatan bir hatıralar kesiti olarak bize kahraman Che'ye ilişkin ip uçları veriyor. Okur bu ip uçlarının izini sürerek efsane Che'ye ulaşıyor.

Öyle ya Che, bir yolculuk imgesi değil de nedir?

Beyaz Ölümün Güncesi
Özcan Sapan

12 Eylül 1980'in üzerinden on yedi yıl geçti. Bir siyasal sistem olarak demokrasi, Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar söze döküldü; ancak, eşitlikçi ve katılımcı bir demokrasinin gerçekleştirilmesine yönelik her girişim de hiçbir dönemde olmadığı kadar kısıtlama ve baskılarla karşılaştı. Tıpkı Latin Amerikaülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de "gözaltında ölüm", "yargısız infaz", ve "kayıp" olayları giderek çoğaldı.

Güncede bu dönemin kurbanları anlatılıyor. Bu kurbanlar, ölüm kayıtlarında ya da kayıp listelerinde yer alan silik birer rakam olmaktan çıkartılarak, birer insan hayatı, içimizden birilerinin hayatı olarak betimleniyor. Dokusunu olayların doğrudan tanıklarıyla yapılan röportajlardan oluşturduğu Beyaz Ölümün Güncesi, belleksiz bırakılmak istenen toplumumuza yönelik bir "Unutma!" çağrısıdır da aynı zamanda.

Çiviyazıları

Sakız Sk. Berkel Apt. No. 6/9 Bahariye-Kadıköy/İstanbul Tel&Fax: 0216. 349 98 05/41 · 347 05 62 · 347 34 64

A B O N E F O R M U

YILDA DÖRT SAYI YAYINLANAN KAFKASYA YAZILARI DERGİSİNE ABONE OLMAK İSTİYORUM

ADI, SOYAD:..... YAŞ:.....

ADRES:.....

POSTA KODU:..... ŞEHİR:..... TEL&FAX:.....

ÖĞRENİM DURUMU:..... MESLEK:.....

4 sayı için abonelik ücreti; 1.350.000 TL. Yurtdışı, 50 DM veya 55 Hollanda Florini

- TL için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 0031877-4
- Hollanda Florini için; Ziraat Bankası, Menkul Kiymetler Şb. Hes. No, 30100/507-5
- DM için; Yapı Kredi Bankası, Çarşı, Kadıköy Şb. Kafkasya Yazıları, Hes. No, 3000987-8

Nolu hesaplardan birine yatırıp dekont fotokopısı ile birlikte adresimize yollayınız.

Lütfen fotokopı çekiniz

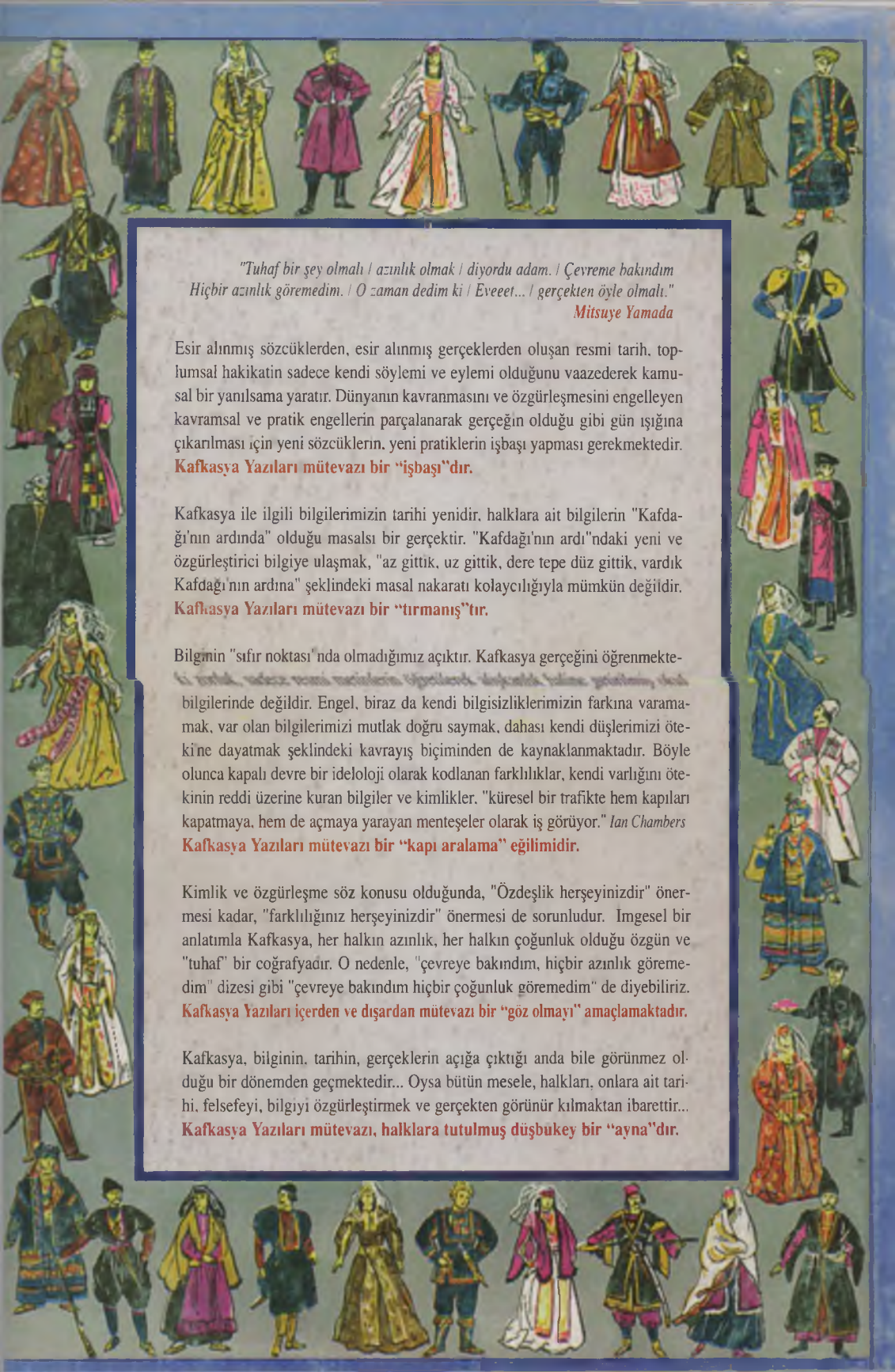
Kafkasya Yazıları Okuyucularına

Çiviyazıları'ndan

❑ Che / Bir Fotoğraf Albümü (2.000.000 TL) ❑ Latinoamericana (390.000TL)
❑ Caz / Dün, Bugün, Yarın (240.000TL) ❑ Şarlo / Bir Karakafa İçin Balad (240.000TL)
❑ Doğusu Batısı Olmayan Sözcükler (240.000TL) ❑ Adresi Bilinmiyor (220.000TL)
❑ Kadın ve Cinsellik (380.000TL) ❑ Beyaz Ölümün Güncesi (650.000TL)
❑ Şark Çıbanı (580.000TL) ❑ Lazlar (430.000 TL) ❑ İnsan Hakları Tarihi (630.000 TL)

% 25 İndirim

İşaretleyin, yukarıdaki banka hesap numaralarına istediğiniz kitap(ların) ücretini toplamdan % 25 indirim yaptıktan sonra yatırabilirsiniz.
Lütfen dekontu adresimize göndermeyi unutmayınız.

"Tuhaf bir şey olmalı / azınlık olmak / diyordu adam. / Çevreme bakındım Hiçbir azınlık göremedim. / O zaman dedim ki / Eveeet... / gerçekten öyle olmalı."
Mitsuye Yamada

Esir alınmış sözcüklerden, esir alınmış gerçeklerden oluşan resmi tarih, toplumsal hakikatin sadece kendi söylemi ve eylemi olduğunu vaazederek kamusal bir yanılsama yaratır. Dünyanın kavranmasını ve özgürleşmesini engelleyen kavramsal ve pratik engellerin parçalanarak gerçeğin olduğu gibi gün ışığına çıkarılması için yeni sözcüklerin, yeni pratiklerin işbaşı yapması gerekmektedir. **Kafkasya Yazıları mütevazı bir "işbaşı"dır.**

Kafkasya ile ilgili bilgilerimizin tarihi yenidir, halklara ait bilgilerin "Kafdağı'nın ardında" olduğu masalsı bir gerçektir. "Kafdağı'nın ardı"ndaki yeni ve özgürleştirici bilgiye ulaşmak, "az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik, vardık Kafdağı'nın ardına" şeklindeki masal nakaratı kolaycılığıyla mümkün değildir. **Kafkasya Yazıları mütevazı bir "tırmanış"tır.**

Bilginin "sıfır noktası"nda olmadığımız açıktır. Kafkasya gerçeğini öğrenmekte- [illegible] bilgilerinde değildir. Engel, biraz da kendi bilgisizliklerimizin farkına varamamak, var olan bilgilerimizi mutlak doğru saymak, dahası kendi düşlerimizi öteki'ne dayatmak şeklindeki kavrayış biçiminden de kaynaklanmaktadır. Böyle olunca kapalı devre bir ideloloji olarak kodlanan farklılıklar, kendi varlığını ötekinin reddi üzerine kuran bilgiler ve kimlikler, "küresel bir trafikte hem kapıları kapatmaya, hem de açmaya yarayan menteşeler olarak iş görüyor." *Ian Chambers*
Kafkasya Yazıları mütevazı bir "kapı aralama" eğilimidir.

Kimlik ve özgürleşme söz konusu olduğunda, "Özdeşlik herşeyinizdir" önermesi kadar, "farklılığınız herşeyinizdir" önermesi de sorunludur. İmgesel bir anlatımla Kafkasya, her halkın azınlık, her halkın çoğunluk olduğu özgün ve "tuhaf" bir coğrafyadır. O nedenle, "çevreye bakındım, hiçbir azınlık göremedim" dizesi gibi "çevreye bakındım hiçbir çoğunluk göremedim" de diyebiliriz. **Kafkasya Yazıları içerden ve dışardan mütevazı bir "göz olmayı" amaçlamaktadır.**

Kafkasya, bilginin, tarihin, gerçeklerin açığa çıktığı anda bile görünmez olduğu bir dönemden geçmektedir... Oysa bütün mesele, halkları, onlara ait tarihi, felsefeyi, bilgiyi özgürleştirmek ve gerçekten görünür kılmaktan ibarettir... **Kafkasya Yazıları mütevazı, halklara tutulmuş düşbükey bir "ayna"dır.**